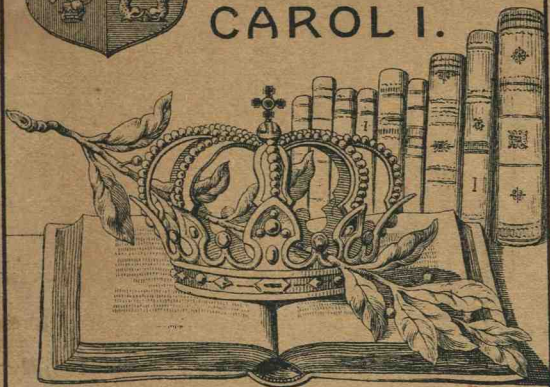

BIBLIOTECA
FVNDATIVNEI
VNIVERSITARE
CAROL I.

Nr. Inv. 1173 ~~7805. B.~~

Secțiunea XXVIII

Raftul F 88097

In. 1173

CUMU SE SCRIE LA NOI

ISTORIA

DE

GR. G. TOCILESCU

Et voilà comme on écrit
l'histoire.

Voltaire.

BIBLIOTECA
J. AL. CANTACUZII

BUCURESCI

TYPOGRAPHIA CURTII, (LUCRATORII ASSOCIATI)

12, PASSAGIUL ROMAN, 12.

1873.

C104274 2

CONTINUT 1953

1956

BIBLIOTECA CENTRALĂ UNIVERSITARĂ

BUCUREȘTI

COTA

88 097

pc 13/03

B.C.U. Bucuresti

C104274

PREFAȚIA

Schițele critice publicate în acestu volumă aũ vȃduțũ ănteiũ lumina în *Columna lui Traianũ*, de unde amũ socotitũ cã n'arũ fi fãrã de folosũ de a le reproduce într'unũ singurũ corpũ, dându-li astũ-feliũ o publicitate mai ăntinsã.

Urmãrindũ modulũ cum se scrie la noi istoria, douẽ fapte mĩ-aũ attrasũ mai multũ atențiunea : mai ănteiũ lipsa de cunnoscințe a acellorũ cari se pretindũ *istoricĩ*, și allũ douilea mania d'a fi *autorĩ* pe prețulu chiarũ d'a plagia operele altora.

Criticele nũstre provocãndũ respunsurĩ din partea cellorũ doui domni pe cari îi al-

lesesemă ca tipuri alle genului, amă fostă siliți a reveni assupra punturilor degia desbătute, ceia-ce esplică unele repetițiuni ce nu se potă înlătura într'o polemică periodică.

Eccē cum s'aū născută schițele critice de mai la valle : *Unū Criticū de la Iassy*, și *Unū Professorū de la Universitate*.

Bucurescī, apriliiū 11, 1874.

UNU CRITICU DE LA IASI

Optat ephippia bos piger...

Horatius

UNU CRITICU DE LA IASI

Déca unŭ omŭ, care a cititŭ o singurŭ carte de medicinŭ, de astronomiŭ, de chimiŭ seŭ altŭ sciinŭ, s'arŭ apuca sŭ scrie în aceste materie cu acellŭ aerŭ de autoritate care vŕdesce de departe pe savantulŭ consummatŭ ; ba încŭ nemulŭamitŭ cu atŭta, s'arŭ opinti, prin agiutorulŭ unei pretinse critice, sŭ attace pe fruntaŭii specialitŭii; negreŭitŭ cŭ publiculŭ cititorŭ, adecŭ publiculŭ cellŭ înŭtellegŕtorŭ, isbitŭ de atŭta îndrŭsnelŭ ŭ nesocotinŭ, l'arŭ da ridicolulŭ dela prima paginŭ.

In istoriŭ nu este aŭa.

Fie-care considerŭnd'o ca o simplŭ petrecere litterariŭ, prin acŕsta chiarŭ are dreptulŭ de a scrie, a face legi istorice, a scŕte suppoŭitii, a clŭdi teorie, a'ŭi zidi într'unŭ cuvŕntŭ palatulŭ idealŭ în care sŭ se resfeŭe sburdalniculŭ seŭ sufletŭ.

Istoria, pe pretestulŭ greŭitŭ cŭ nu este încŭ o sciinŭ, fie-care individŭ se socotesce chiŭmatŭ

a officia în templul său, fără a trece mai înainte printr'o scólă purgatóriă, fără a se inarma cu studie serióse, fără a fi întărită prin meditații îndelungate, prin o gîudecată fórté și imparțială, fără a avé ceia-ce se numesce : *characterul istoric*.

Nici o condițiune de admissibilitate ! Sciința istorică, ca și ună stată neorganisatū în primul stadiū allū omenirii, nu póte pune peptū năvălitorilor de totū felulū cari vinū să o turbure, împedecând'o din drumulū său progressiv.

Deșteptatū într'o bună demănétă sub inspirațiunea unui vissū allū creerului său torturatū, său tollănitū sub umbra unui stegiarū, lenea matinală său bórea îmbălsămită revérsă taínicū în suffletulū său variate gândiri ; său răđematū pe unū mólle fotoliū în fața flacărei verde-gălbuiă a focului care trosnesce în căminū, omulū nostru concepe în mintea-í legitima dorință d'a deveni autorū și.... pentru că istoria este o materiă abordabilă pentru toți, éccē-lū invěpăiatulū că se asvêrlă cu o nesăbuită ardóre în brațele nefericitei Clio, și scie, crează sisteme peste sisteme cari decari mai fantasce, se întemeiază pe errorí grotesce, ignoră, nesocotesce, falsifică său cîntesce fontánele, desnaturéză faptele, discută fără ordine și sciință, grămădesce negațiuní său afirmațiuní temerarie, fără nemicū a dovedi ; dă în drepta și în stînga ca unū cavallerū bătăiosū, și

în sfârșit, trezit din acest deliriu, se găsește de sus și pînă giosu *istoric în formă*, născut și făcut.

Cum înse această minune?

Faptul e vrednic de studiat.

În publicul român fiind puțină știință — pentru a nu dice mai mult — gustul *adeverului* și *solidului* nepetrundînd încă în societatea noastră, critica — acea critică luminată și scutită de patimă — neavînd încă nici un grai prin care să laude meritul și talentul și să pună la vedă minciuna și ignoranța; nepăsarea care nu distinge operele bune de cele rele, toate acestea fac ca pudorea — manifestațiunea unui delicat și neprețuit simțiment allu sufletului — respectul și demnitatea de cari un scriitor nu trebuie nici o dată să se dispense cîndu înainteză ce-va în public, să lipsescă cu desevîrșire în cele mai multe producțiuni litterare.

Și să nu ni se dică că suntem de scôla pessimului și a denigrării sistematice. Noi șim căt de sterp este cellu d'anteiu; cea d'a doua nici o dată n'a convinsu se convertit pe cine-va.

Cîndu susținem, dovedim.

Aruncați-vă ochii în grădina științei din România. Vedeți deca lipsește vre-una din ramurile ei, și sufletul se învoioșeză cîndu constată că nemică nu se vede nerepresintat: filologi, ar-

cheologi, poeți, filosofi, fisici, chimisti, arhitecți, ingineri, istorici etc. Dérõ observați înse cu atențiune, cine suntõ bårbații cari cultivã aceste varie tulpine alle bẽtrånului arbore allõ civilizațiunii? Cãți sunt? Ce titule aũ de a fi sacerdoți, și cumã își ìmplinescõ sãnta lorõ missiune? Și dupã acestõ essaminõ scrupulosõ, bucuria vi se va schimba într'o mãhniciosã stare a sufletului, cãci veți gãssi sub multe sgomotõse renumi nesce colossale nullitați cari nici aũ ìntellesõ vr'o datã chiarõ numele sciinței ce professã adesea fãrã de voia lorõ.

Este adevãratõ cã totõ-d'a-una și ìn tõte țerrelor aũ fostõ doue litterature cari aũ mersõ cõstã ìn cõstã, una bunã și alta rea, antitesã fatalã; ìnse tocmai preponderanța uneia assupra altei nu trebuie cine-va sã pãrdã din vedere; și la noi, din nenorocire, partea cea rea nu numai cã ìntrece, dèrõ putemõ dice cã ìnecã cu totulõ pe cea bunã.

În istoriã mai multõ ca ìn tõte se põte acẽsta cu dreptõ observa.

Și nu numai țerra nõstrã, dèrõ Francia și Germania și alte state civilisate aũ sufferitõ și ìncã sufferã de acestõ reũ, consecințã inevitabilã a stãrii sociale — cãci: societãțile aũ totõ-d'a-una litteratura care le convine, și o litteraturã place totõ-d'a-una societãții ce ea represintã. El lungõ procesulõ ìntre pamfletishi și istorici, și este

puțină numărul acestoră din urmă. Francia ni dă abia două adevărați istorici : pe Thierry și Guizot, pe cândă de prima categoriă ea are destui : Louis Blanc, Vaulabelle și *tutti-quant*, fără a mai vorbi de scóla lui Barante, care strigă că istoria, ca și cândă ară fi ună basmă, este *ad narrandum, non ad probandum*.

Și nicăiri ca în istoriă lipsa adevărului nu vatămă mai multă ; precumă dela nimeni ca dela istoricū nu se ceră mai serióse și multiple cunnoscințe, mai grele și essențiale condițiuni ; căci cari altele suntă materialele, substanța fundamentală fără de care n'ară puté fi istoriă, decă nu faptele transmise prin scrisū seú tradițiă de cei ce assistaseră la evenimente ? și cumă alt-feliū decâtă prin cunnoscința limbeloră se potă consulta fontănele ? cumă alt-feliū decâtă prin ună simțū profundū, printr'o erudițiune omnilaterală, prin perspicacitate și spiritū imparțialū applicate în studie forți și consciințióse, se póte deosebi adevărul de minciună, pasiunea de giusteță, libellū de istoria adevérată ?

Amū đisū că ellū trebuie să posedă cunnoscințe multe — câtū se póte de multe — pentru că rolulū seú de astă-đi nu mai este ca cellū din vécurile trecute. Istoria atunci era șirulū resbóielorū, successiunea regiloră, fiindū că viuéța nu se manifestă decâtă pe câmpulū de lupte, fiindū

că lumea nu se interessa decât de unŭ capŭ. Pictura însă variându ca și modelulŭ, vremŭ a dice istoria urmându propășirea omenirii, ea trebui să îmbrățișeze topografia, etnografia, legile, obiceiurile, religiunea, commerciulŭ, industria, artele, litterele, sciințele, starea classelorŭ sociale, bunulŭ traiŭ generalŭ cu unŭ cuvântŭ, viuța popórelorŭ în tóte cauzele și efectele sélle, fapte negreșitŭ differite între elle, dero legate tóte prin interesulŭ comunŭ allŭ individualității unei națiuni! Unŭ istoricŭ de astă-đi trebui să fie naturalistŭ, iuristŭ, economistŭ, filologŭ.

Derŭ decă aiurea istoria este difficilă, în Romănia, mai multŭ decâtŭ ori unde, ea cere o și mai adincă erudițiune în tóte ramurile sciinței, pentru că aci prin Dacia s'aŭ făptuitŭ migrațiunile popórelorŭ din anticitate, pe aci aŭ trecutŭ în evulŭ mediŭ barbarii cari aŭ cutrieratŭ și răsturnatŭ Europa, aci trebuie a se studia primele urme alle invasiunilorŭ, cestiunile celle mai grele neresolvite încă de sciința modernă; astŭ-feliŭ că amŭ puté dice fără témă de greșelă că : *istoriculŭ Romănilorŭ arŭ fi istoriculŭ Europei.*

De ne întrebămŭ înse ce s'a făcutŭ la noi pêne acumŭ în istoriă? ce porțiune din acestŭ patrimoniu moralŭ ni-a lăsatŭ în moștenire generația trecută? căci, după cumŭ observă illustrulŭ isto-

rică allă Franciei Thierry : «Istoria națională este «pentru toți ómenii unei aceiași țere ună feliu de «proprietate comună; este o porțiune a patrimoniuului morală pe care fie-ce generațiune ce dispăre o lassă moscenire celleia ce o înlocuesce ; «nici una nu trebuie să o transmittă astă-feliu «precumă a primit'o, ci *tóte au datoria d'a adăogi «câte ce-va în certitudine și claritate*» de ne punemă , dicemă , aceste cestiuni , agiungemă inevitabilă la allă douilea peccatū generală , în care cădu maīoritarea istoricilorū nostri: acella d'a nu căuta veritatea istorică , ci de a se conduce de feliu de feliu de preocupatiuni politice , personale , pregiudețe alle lumii , scriendă sub influința lucruriloră presinți scenele trecutului , voinďă a fi fidelī cutăruī principiū morală , cutării seū cutării opiniuni militante , pe cândū trebuia să fie fidelī fidelități istoriei chiarū .

Armă a patimelorū și intereselorū politice , veritatea nu se póte găssi în istoriă , cercetările nefiindă desinteresate .

○ In sciință , ca și în viuéța practică , passiunea , totă ce este maī nelogică în natura umană , își are puternică partea sea de acțiune , și ca passiune , ea totă-d'a-una attinge extremele , callea de miďlă-locū nefiindă decâtă a rațiunii , érū rațiunea — cârma sufletului în valurile patimelorū—fórtē a-dese-orī cufundându-se în talazuri .

Astă-feliū doue drumuri, doue direcțiuni estreme, absolută diferite și printr'acesta inevitabilă întâlnite, se observă în scrierile istorice la noi și despre noi, totă așa precumă se află și la tôte celle-l'alte națiuni civilisate : rezultatele pasiunilor fiindă acelleași fără deosebire de timpă seú de locă, căile semănândă pretutindenă și lipsindă numai ună Linneú allă genului umană care să le classifice și să li dea nomenclatura, după cumă altă dată Bacon determinase și clasificase erorile filosofice.

Prima calle este aceia : *de a latinisa, de a romanisa totulă* ; cea d'a doua : *de a înstreina totulă* ; ambele fără deosebire, fără essamină, fără critică, fără doveđi seriose, fără o umbră chiară de procedură sciințifică, numai pe cuvântulă simplu că : este interesulă a dice astă-feliū, nevoia socială reclamă, trebuie a fi așa, éru nu într'altă chipă.

Mare, lungă șirulă și după o calle și după alta este ; puțină, de totă puțină e numărulă cellore ce urméză callea de miđă-locă, singura care conduce la veritatea istorică și dă acesteia caracterulă severă de *sciință*.

Cei cari aú luată callea d'ânteu, urméză unui simțimentă națională frumosă în sine, déră ca simțimentă reú înțellesă, ellă nu e rațiune ; cei cari aú îmbrățișată callea d'a doua—maioritate

streinî—servescă unor interese meschine, scopuri ascunse și dușmănoase, dărâ sterpe în rezultate, precum sterpe și schilode în dovedile lor suntă; o mică parte din ei ațurază *par esprit de contradiction*.

Nici dela uniă, nici dela alți adevărulă nu reesse; servicie națunii seă umanității nu se adducă nici dintr'o parte; doue relle înse isvorescă din acéstă falsă sciință; cellă d'anteiu ni'lă schițază illustrulă critică maghiară Kemény cu péna sea de maestru :

«Unulă scóte o suppozițiune; ună allă doui-
«lea clădesce pe ea o teoriă; ună allă treilea o
consideră degia ca pe o veritate recunoscută,
«trage consecințe și mai anină câte ce-va dela
«sine, ună allă patrulea mai adaugă cătră celle
«adause; și totă progresându astă-feliu într'o
«spiță óre-cumă genealogică, istoria trece pe ne-
«simțite *in longas errorum generationes*, pênă ce
«în fine se ridică ună gigantică arbure, alle căru
«intrepide ramure, în locă de a offeri obositulă
«istorică ună sicură adăpostă și ună vigurosă
«sprigină, îi storcă în turmente picătore de su-
«dóre» (1).

Cellă d'allă douilea reă sunt pedicele, șicanele ce se facă în callea curagiosulă spirită, giustă și

(1). *Ueber das Bisthum zu Bacov* în *Kurz's Magazin*, II 1, apud B. P. Hasdeu; *Istoria Critica* p. 152.

consciințiosă care bravéză invectivele, se ispitește a cletina tenacitatea obiceiurilor în credințe false, lovesce cu tăria în pseudo-axiome istorice, generalmente admise, déră cari cadă înaintea faptelor ce reessă din mărturie contimpurane, scrie în fine pentru a dovedi, *ad probandum*, și nu pentru astă-dí, ci *pentru totă-d'una*, după preceptul lui Tucidide, scópulă tuturoră cercetăriloră selle nefiindă altă decâtă veritatea, și mobilă amorulă pentru dēnsa.

Este naturală ca cellă ce stă la miđă-locă să primescă loviture din ambele câmpuri oppuse. Aci e loculă a ni aduce aminte de ceia-ce đicea Montesquieu contra sistemeloră istorice diametralmente diverse a comitelui de Boulainvilliers și a abbatelui Dubos :

«Cândă sórele dede carrulă seă lui Phaethon
«ca să-lă conducă, îi đise : Décă te vei sui pré
«susă, vei arde locuința cerescă ; decă te vei sco-
«bori pré giosă, vei preface în cenușă pământulă.
«Nu merge pré multă la drépta, căci vei cădé în
«constellațiunea șerpelui ; nu merge pré multă
«la stânga, căci vei cădé în aceia a altarului ; țî-
«ne-te între amēdoue» (2).

„Nec preme, nec summum molire per aethera currum

„Altius egressus, coeles ia tecta cremabis ;

(2) Montesquieu, *Esprit des Lois*, lib. XXX, c. X, p. 236
Oeuvres Complètes. t. II, Paris 1866, ed. Hachette.

„Inferius, terras : medio tutissimus ibis.

„Neu te dexterioz tortum declinet ad Anguem,

„Neve sinisterioz pressam rota ducat ad Aram :

„Inter utrumque tene . . . “

(Ovidiū *Metam.* lib. II, vers 134 et seq.)

Tocmai în astă pozițiune de mișă-locă, fără a vorbi de astă dată despre d. A. Odobescu în arheologiă, se află în istoria propriū disă d. B. P. Hasdeū, care ne nutresce prin studie seriōse de suntă dece anni și mai bine, și care lucrăză acumă cu o răbdare de ferrū, trecēndū tōte prin analiză, la *Istoria critică a Românilorū*, invingēndū indiferința, năbușindū miseria, făcēndū a tace cabalele.

Ne obicīnuisemū a auđi și citi accusări assupră-ī din câmpulū cellū vastū allū latinistilorū și romanistilorū, cari cu o furiă inverșunată loviaū din tōte părțile, necruțāndū chīarū arma calomniei, pe acella care cellū d'ānteiu cuteđă a sdrumca absurda teoriă a originii numai romane a poporulū românū, neadmițēndu-se nici unū amestecū, nici o influință a elementulū dacū și a altorū popōre ce aū conviuețuitū în Dacia.

Focurile înse se potoliseră, prafulū de pușcă ne mai fiindū la îndemână, seū oțelulū de repetate loviture stirbindu-se.

Dérō étă că din câmpulū oppusū allū *străinistilorū* vine d. G. Panu!

Convorbirile litterarie, fôia mensuală care apare în Iași, în numerele sêlle 2 — 8 inclusivă publicase nesce articoli ai d-lui G. Panu sub titlu de : *Studie asupra atârănării seũ neatârănării politice a Românilorũ în deosebite secole*, êrõ în ultimulũ seũ numărũ pe luna Februariũ : o critică asupra *Istoriei critice a d-lui B. P. Hasdeũ*, eșită din condeiulũ totũ allũ d-lui G. Panu.

Pentru a nu face pe cititori să giudece în necunoscință de causă despre fondulũ și greutatea sciințifică a giunelui istoricũ, ne vomũ sili a resume câtũ se pôte de fidelũ principalele puncte ce se tratéză în celle doue studie alle sêlle de pêne acumũ.

Mai ânteiu : *assupra atârănării seũ neatârănării politice*.

Se împarte în cinci părți : *introducere, înriurirea slavonă, germană, maghiară, grécă și turcă*.

După ce în introducere voesce să constate următorulũ fenomenũ : «essagerarea tuturorũ cugetărilorũ și faptelorũ ce se îndreptă la gloria națională, și adducerea la mesure fôrte mici, de multe ori chiară la o înțelleptă tăcere, a totũ «ce lovesce aste simțiri» (1), arêtândũ rêulũ acestei direcțiuni și esplicând'o prin împregiurările politice și sociale de atunci cândũ se începuse

(3) *Convorbiri Litterarie*. No. 4, Iulie 1872, p. 151.

miscarea, d. Panu vine la conclusiunea că : «Ru-
«sia și Prusia aũ fostũ o datã ca nisce provincie
«polone, ceia ce nu le împedecã astã-đi de a fi
«nisce puternice națiunii , pe cândũ acestã onóre
«nu a fostũ în stare a apera pe vechea lorũ stã-
«pãnã de a nu peri din rëndulũ națiunilorũ. . . .
«*Pentru ce dërõ noĩ amũ gertfi unei mãndrie*
«*naționale reũ înțellose comórele adevêrului și a*
«*luminei*» (4), și că : «astã-đi încetãndũ inriuririle
«ce sufferiaũ pãrintĩi nostri, nu mai are înțellesũ
«modulũ lorũ de a vedé lucrurile (5) ; decĩ sã in-
«trãmũ pe callea consciințiosã ce este neapãratã
«da aceste studie» (6).

În partea a doua a studiului seũ : *înriurirea*
slavonã, d. Panu își propune a cerceta și analiza
limba, instituțiile și obiceiurile naționale «spre a
«puté statornici mișcãrile generale a poporului
«nostru în o epocã necunoscutã în care istoria
«documentalã are puține de đisũ».

În privința *limbei* române, giunele scriitorũ
conchide cã : se simțesce o puternicã înriurire
slavonã.

Temeiurile pe cari își ređãmã acestã conclusiune
suntũ : 1-iũ, mulțimea de cuvinte slave ce se cop-
prindũ în limbã ; și 2-a, numerósele numĩ slave

(4) Ibid., p. 157.

(5) Ib., p. 155.

(6) Ib., p. 157.

de orașe, sate, cetăți, rîuri, munți, déluri, localități, etc., ce le vedem aflându-se în țerrelor locuite de Români.

Și această influință slavonă, «nu prin religiune, nici prin caracterul limbii slave de limba oficială întrebuințată în toate lucrările Statului, nici prin faptul că era învățată de clasele înalte a societății, nu a putut să aibă o înrîturire puternică asupra Românilor», ci prin amestecul îndelungat în care a fost Români și Slavi, prin atingerea dilnică. «Pentru ca să avem în limbă cuvinte slave—dize d-sea — arătându cele mai dăuntrice trebuințe cari prin firea lor nu părăsesc vatra casei, a trebuit ca améndoué popórele să fie împreună și să facă parte din una și aceeași viață în care elementul slav încongiurându-ne din toate părțile a schimbat o mare parte din vechia noastră viață romană».

În privința instituțiilor, d. Panu recunosc treie elemente : roman, german și slav. Pe cel roman îl lasă la o parte ; cel german îi atribuie : 1-iu. Ființa vâmelor în fiecare oraș însemnat ; 2-a. Rescumpărarea pedesei prin plată ; 3-a. Obiceiul feodal d'a răspunde fie-care cetățen dintr'o comună seu un sat ore-care datoria concetățenului seu către un locuitor din altă comună, după ce mai marele țerrei în care era creditorul însciințându

«pe acellū sub a cărui stăpânire se affla datorni-
«culū și invitându'lă ca să facă pe suppusulū seū
«a respunde prețulū seū banii datoriti, acesta nu
«era următorū»; 4-a. Instituția giuraților ; 5-a.
Darea unui callū Domnului seū plata unei taxe
ōre-carī la fie-ce trecere de proprietate; și 6-a.
«Sistemul electivū restrinsū în sīnulū unei singure
«familie, adecă allegerea Domnului din o singură
«familliă fără observarea cu strictețā a acellū
«mai mare din fiī, din frați seū a cellū mai de a-
«prōpe moștenitorū.»

Elementului slavonū d-sea îi attribue : 1-iū.
«chipulū ocărmuirii intereselorū unui satū seū a
unei commune»; 2-a. numile funcțiilorū întregēi
sisteme ocărmuitoře ; 3-a. numirea dășdielorū și
angaralelorū ; 4-a. titlurile de noblețā : *boerū*,
giupānū, *panū*; 5-a. intocmirea chrisóvelorū și ac-
telorū domnilorū romāni după felulū cumū se
făceaū la Slavi.

Venindū la obiceiuri, d. Panu afirmă că înrîu-
rirea slavă este puternicū încuibată în obiceiuri,
tradiții și povestiri alle nōstre, pentru că : 1. Po-
porulū romānū la nunți cāntă unū felū de cāntecū
care se începe totū-d'a-una cu Lado, deita care pre-
ședea la Slavi la plăcerile amorului și căsătoriei,
avēndū unū fiū anume Lelio, de unde și Romāni
aū pe *lele*; 2. Slavii păgāni celebraū în acellași
timpū serbătorile *Rusalii* ca și Romāni; 3. Serpii

de casă erau în mare onóre la Slaví, precumú suntú și la poporulú nostru ; 4. Fórte multe cànțele po-
porane suntú întipărite cu caracterulú slavú; ariele
lorú de asemenea; precumú și povestile și bas-
mele în carí se vorbește de : «palaturí de cristalú,
«copací creșcuți pêne la nuorí purtându cuibú de
«pigiurí pe care eroulú se sue, erghelií de cai ce
«esú nóptea din fundulú mării, pigiurí uriașe ce
«ascundú sub aripa lorú ómeni, etc., etc.»

În partea disă documentală, d. Panu afirmă că
amêndoue elementele romanú și slavú aú fostú
față în față dela *celle d'antéiú minute alle începeriú
zámislirii nouluí poporú românú*; că în secolulú
allú XII Moldova trebuia să se afle în copprinsulú
regatuluí Galiției și prin urmare sub predominirea
slavá; că de aci a trecutú la Poloní, regatuluí că-
rora Domnií Moldovei aú continuatú a depune
giurámêntulú de vassalitate cu obligația de a da
agiutorulú cuvenitú în timpú de rêsboiú.

Cu acésta se finesce *inriurirea slavonă*. Cre-
demú a fi degia pusú pe lectorí în stare a cunnó-
sce chipulú d'a vedé allú d-lui Panu în nisce ce-
stiuni atátú de importante, precumú și acella d'a
le resolve.

Avêndú în minte ideia preconcepútă că totulú
la Români este amestecatú cu elementele slavú și
germanú, dérú lipsitú absolutú de cunnoscințele
neapărate în deslegarea unorú probleme d'asse-

menea natură, d. Panu cu o imperturbabilă îndrăznelă afirmă și negă, negă și afirmă, însă numai afirmă și numai negă fără chiară o umbră de dovedire.

Că'n limba română se vedă cuvinte slavice; că localitățile din țerră au numiri slavone; că se simte în fine o înrîurire slavonă; acesta o scieau toți, și nu era trebuință ca d. Panu, care ni-a promis la început a ni destăinui «*comórele a-deverului și a luminei*», să și mai dea ostenela a storce sudori de pe frunte ca să ni-o mai spună, fără a adăoga cătră generalitatea cea cunoscută nici o scînteia nouă.

Totul ce e propriu în modurile de vedere ale d-lui Panu este că: «elementele romană și slavă «au fostă față în față dela cele ânteie minute «alle începerii zémisirii noului popor român» și că numai acestui fapt se pôte atribui înrîurirea slavonă la noi în limbă, obiceiuri, instituțiuni.

Pe aceste baze își clădesce d-sea edificiul. Déră a uitat că tocmai acesta trebuia ânteu s'o dovedescă, și apoi să trecă la consecințele ce decurg din fapt. Nu! d-lui presupune ca demonstrat ceia ce este în discuțiune, consideră ca axiomă ceia ce nimeni pêne la d-lui n'a susținut, și apoi începe a asvêrli ună *mixtum-compositum*.

Mai ânteu, nu pôte cine-va vorbi de limba, obiceiurile și instituțiunile unei națiuni pêne ce

nu va cerceta prin *anzlisă*, nu prin *divinațiune*, cum s'a formată acea națiune, ce elemente au participat la constituirea ei, prin ce sbuciumări a trecut pînă la starea actuală de esistență.

Neurmîndu astu-feliu, istoricul nu pôte a-giunge decăt la nise false conclusiuni, dându nascere unei țesșeture de estravaganțe.

D. Panu, pentru a stabili teoria d-selle, avea să derîme următorul adevăr, formulat de d. Hasdeu în importantissimul seü studiü : *Limba slavică la Români*.

«Limba slavo-ecclesiastică, care este dialectul primitiv allu Bulgarilor, de 'mpreună cu aplicarea alfabetului așa numit cirillicu cătră scrierea graiului propriu român, se introduse la străbunii nostri degia în secolul XI, mai cu sémă prin intermediul lui Moznopon, unul din discipolii sântiloru Cirillu și Metodiü, întărindu-se apoi în usü prin indelungata alianță cu Slavii trans-danubiani sub dinastia Aseniloru» (7).

D. Panu trebuia cu ori-ce preț să restórne acestu faptu, căci peste pôte ca nici chiar d-lui să aibă *gluma* d'a crede că națiunea română s'a născut tocmai în véculu IX după Cristu!

Ei bine, éccé cu ce arme d. Panu esse la luptă :

(7) Traianu, an. I-iü, nr. I.

«O limbă necunoscută și nesciută, care intră
«în mișcă-locul unui popor pe callea religiunii,
«nu pôte să adducă schimbări simfite în vorbirea
«lui», și dovedă pentru acésta giunele istoricū
citeză limba latină, care deși admisă în religiune
și în tóte ramurile sociale, totuși n'a influințatū
nemicū la popórele catolice. «Germanulū și-a
«schimbatū ellū întru câtū-va idiomulū seū? Pé-
«truns'a în firea limbei englese și franceses ce-va ca-
«re arū semēna cu o înriurire a limbei latine din e-
«vulū-mediū? Nimicū din tóte acestea—respunde
«d. Panu — nu agiunge pēné la constituția limbei
«popórelorū, care remāne neatinsă de cea latină.»

Prin urmare, limba slavă n'a pututū a se întro-
duce la Romāni prin religiune.

Dérō d. Panu trebuia să dovedescă mai ânteiū
că limba latină n'a influințatū nemicū assupra
limbelorū germană, anglesă (?) francesă (??) etc. ;
trebuia să mai demonstreze că slavismulū este
constituționalū, adecă organicū în limba romānă ;
și apoi să se serve cu argumentulū seū în com-
batterea ideeī de mai susū a d-lui Hasdeū.

Multe numi slave de orașe, sate, cetăți ce le
vedemū aflându-se în țerrelle romāne ; numeró-
sele cuvinte slave copprinse în limba nóstră ; nu-
mile slavice alle funcțiunilorū întregei macine o-
cârmuitóre, alle dășdielorū, alle titlurilorū de no-
blețā ; assemēnarea în obiceiuri și credințe ; tóte

în fine, pe cari d. Panu le attribue influinței slavone, nu giustifică nici de cumă axioma d-selle că : «elementul român și slavă au fostă «față'n față dela celle ănteie minute alle începerii «zămislirii noului popor român», de oră-ce în Boemia, o țerră curat slavonă, o mulțime numiri de orașe, sate, localități, pêne și porecle personale, sunt nemțesci într'o epocă cândă Germanii nu aveau nici măcară o influință politică assupra Boemiei, simplu numai prin acțiunea nematerială a culturii nemțesci, a *modei*; de oră-ce tôte acelle numiri se puteau întroduce și prin altă calle și cu multă mai târziu; de oră-ce, în fine, mania d'a imita totă ce e străină a fostă ună păccat vecinică allă nașioniloră, mai cu sémă încă neîmpunternicite seă puțină culte.

D. Panu mai attribue influinței slavone : «chipul ocărmuirii interesselor unui sată seă «a unei commune», fără a arrêta înse nicăiri acestă chipă, pentru a vedé cititorulă lucrurile de comparată și a fi în stare să giudece despre adevără.

Nu altă-feliu face și cu demonstrarea influinței germane. Vămele dela Germani; rescumpărarea pedepsei prin bană dela Germani; modulă de allegerea Domniloră la tronă dela Germani; darea unui callă Domnului la fie-care trecere de pro-

prietate, dela Germani; tóte în fine dela Germani.

Dérö cândü aü venitü Românii în contactü cu Germanii? In ce modü acéstă înriurare s'a făptuitü, și cumü se dovedesce că acelle tóte înșirate sunt luate dela Germani, érü nu dela alte popóre, érü nu născute prin cursulü naturalü allü lucrurilor, prin gradulü de desvoltare allü poporului românü?

Tóte acestea d. Panu le lassă a le ghici cititorulü, seü le espune într'unü modü dogmaticü, d-sea avëndü a trece iute, căci illü grăbesce ce-va dela urmă, care nu'lü lassă să probeze, să stea multü de vorbă. De ce atunci, străinü preceptelorü analisei, s'a mai apucatü să încurce ițele, să facă unü tărăboiu așa de mare, să prepare pe publicü cititorü prin o întroducere care promittea marea cu sarea și'lü punea în așteptare a vedé sêvârșindu-se o revoluțiune în istoria română?

Intr'unü locü d-sea dice: «Goții, Ostrogoții, «Gepidii etc. petrecü *secole întregi* pe teritoriulü Daciei» (8), și pe a doua pagină, nu mai departe, într'o notiță, uítându ceia-ce a disü mai susü, d-sea reduce locuirea Germanilorü în Dacia la proporțiunea minimă de : **cätü-va timpü** (9).

(8) Convorbiri liter., p. 264, colóna II.

(9) Idem p. 235 notă: „Popórele g rmane cari aü statü *cätü-va timpü* în Dacia “

Dela *secole întregi* pênă la *câtă-va timp* distanța este totu atăt de mare ca dela *adevărul istoric* pênă la *conclușiunile d-selle*.

Că popóarele germane a trebuit să aibă o înriure assupra coloniștilor din Dacia, d. Panu dize : «acésta se dovedesce din cuvintele gotice ce ni-aū remasū de atunci în limbă.» D-lui înse nu ni spune carī și câte suntă aceste cuvinte, pentru a se poté giudeca puterea acellei înriuriri.

Noi nu cunnóscemū decâtū vre-o câte-va — și d. Panu trebuie să fi găssitū fórté multe, pe câtū timpū conchide dela elle o atăt de mare înriurire.

Să ni fi arətatū măcarū cincī cuvinte gotice.

Nici unulū !

Dérū cu o asemenea metodă de pură afirmațiune, d-sea lesne putea să ni spună că în limba română essistă cuvinte hotentote !

Cronologia nu giócă éróși nici unū rolū în studiile noulū istoricū iașianū : d-lui nu recunnóscé deosebirea de epoce, deosebirea de instituțiuni.

De aceia să nu vē prindă mirarea décă, pentru a dovedi essistința sistemulū feodalū în țerrelle române, d. Panu vē va cita unū documentū din 1407 allături cu altulū din 1700 — distanța de 300 anni ne'nseamnându nemicū în fața agerimii privirilorū întrepidulū criticū.

Spiritulū asemenea de uniformitate face de

istoriculă dela *Convorbiri litterarie* a nu vedé nici o differință de instituții între Moldova și Muntenia, gñudecându dela una la alta și deducându generalități din nisce casuri particulare, ca buióră :

«Isacū logofétutū, încă fiindū vameșū în Succéva, garantase cu o summă óre-care pentru unū Antonū din Leopole; acesta nu'í mai trãmise banií, deși Bogdanū fiulū lui Stefanū însciințase de mai multe ori communitatea leopolénă; vëdëndū acésta Domnulū trãmítte unū actū officialū acellei communități, în care, după ce înșiră drepturile lovite alle suppusulū seú, încheiă: decí acumū noi amū poruncitū și amū învoitū panua dui Isacū ca să'sí împlinéscă ellū banií dela ori-cine îi va da mâna, și găssindū d'o camū dată pe Bartoșū fiulū panului cutare dela Leopole, panulū logofétū apucat'a dela ellū banií...»

Ei bine, întrebămū pe ténérulū autorū, se póte óre deduce de aci înrñurirea germană, éró casulū a se generalisa nu numai în Moldova, dérū și în Terra-Románescă?

În privința obiceiurilor, tradițiunilor și poveștilor, pe cari d. Panu dice că le-aú luatū Románií dela Slavi, se înșellă nu mai puținū în conclușiunile selle absolute.

Este adevératū că printre cantecele nóstre poporane suntū mai multe imprumutate dela Bul-

gari, dela Sêrbî, dela nașiele cu carî Româniî aũ fostũ puși in contactũ prin evenimente politice seũ pozițiune geografică; nu mai puținũ adevêratũ inse că și acestia aũ luatũ dela Români o mulțime, ca buniórã baladele unde se vorbesce despre Traianũ, despre Vladislavũ Bassarabũ, Radu Negrulũ, Mircea cellũ Mare care se numesce câte-o datã «craiu de Hașegũ» Danũ-Vodã, etc, dupã cumũ observã d. Hasdeũ în *Istoria Criticã*, p. 25 și 85, unde adduce urmãtorele din *Karadzit* (*Srpske narodne pjesme*, t. 3, Becz, 1846) :

„Na Vidinu gradu bijelome,
„Ond'e bjesze staratz *Vladisave*;
„A na ravnoj zeml'i Karavlaszkoj,
„Ond'e bjesze Karavlach *Radule*;
„Na Bukreszu gradu bijelome,
„Ond'e bjesze bego Radul—bego,
„S'svojim bratom (Sinom?) Mirkom vojevodom“. (10)

Și nu numã la Bulgari, Sêrbî, dèrũ și la Greci, Ruși, Albanezi se pôte observa acèsta.

Vomũ da numã unũ singurũ esemplu.

Unũ cãntecũ poporanũ rusũ, câruia Caramzin îi attribue o vechime de 300 anni, dèrũ care pôte sã aibã și de douẽ orî atãta, ni arètã pe unũ

(10) Assemenea o balladã despre Danũ-Vodã, publicatã în *Periodicęsko spisanie na b'lgarokoto Knizsovno drusze-stvo*, Brãila, 1870, t. 1, p. 106.

resboinică murindă într'o stepă selbatecă, a-
própe d'ună focă care se stinge :

«Sângele curge din rânele s'elle pe cenuşa ardândă,
«La capulă seú se găsesce ună crucifixă,
«La drépta este sabia sea oțelită,
«La stânga este arculă seú destinsă,
«Și la picioarele s'elle stă credinciosulă seú cursieră.
«Murindă di-se ellă cursierulă :
«Cândă voiu muri, o cursierulă meú fidelă !
«Accoperă cu pământă albulă meú corpă
«In miđă-loculă acestă vastă desertă ;
«Sbóră apoi în sfântă Russiă,
«Salută pe tatulă și mama mea ;
«Du bine-cuvântarea la mică meú copiă ;
«Spune tinereă melle vêduve :
«Că amă contractată o altă unire ;
«Amă luată de zestre vasta câmpiă ;
«O săgétă m'a insurată ;
«O sabiă oțelită m'a pusă în pată ;
«Toți amicii și frați meú m'au abandonată ;
«Toți soți meú s'au imprăstiată ;
«Număi tu, neprețiosulă meú cursieră,
«Număi tu m'ai servită cu credință» (11)

Cine citindă aceste versuri nu 'și amintesc
următórele din ballada română *Miorita*?

«Oiță Bărsană !
De estă năsdăvană
Și de-a fi să moră
In câmpă de mohoră,
Să spuă lui Vrăncénă

(11) *Caramzin*, traduc. franc., Paris, t. 10, p. 353.

Și luî Ungurénũ
Ca să mă îngrópe
Aicî pe aprópe
In strunga de oî
Să fiũ totũ cu voi.

Iar tu de omorũ
Să nu le spuî lorũ,
Să le spuî curatũ
Că m'amũ insuratũ
C'o mândră crăesă
A lumiî mirésă,
Că la nunta mea
A căđutũ o stea,
Sórele și luna
Mî-aũ ținutũ cununa,
Brađî și pãtinașî
I-amũ avutũ nuntașî,
Preođî munđii mari,
Passerî lãutarî,
Și stelle făcliî ..» (12)

Ei bine! Éccẽ aceiașî balladã romãnã cumũ a trecutũ la Albanesi :

«Amũ căđutũ, o sođii mei, amũ căđutũ 'dincollo
«de podulũ Kiabesei. — Salutađi din parte-mî pe
«mama mea. — Să vëndã cei douî boî și să dea
«banii tinerii fete!—Décã mama mea se va informa
«de mine, spuneđi-î că sum insuratũ; décã ea
«întrebã ce logodnicã amũ luatũ, spuneđi-î : trei
«glónđe in peptũ, șese în brađe și picioare; décã

«ea întrebă ce rude aū venitū la banquetū, spu-
«neți-ī cā ciorile și corbiū aū māncatū totū» (13).

Éccē cumū și Greciū aū luat-o dela Romāniū de
peste Dunāre, conservāndū pēnē și numirile cu-
ratū romāne alle oilorū de : *Floră* și *Tundră* :

«Asvêrlă-te tu collo cātră țermū ; acolo , cātră
«malū ; fă din mânele telle lopeți, din peptulū
«teū cārmă, din greulū teū corpū fă o navă.
«Dēcă D-deū și Maica Fecióră voescū ca tu să
«innoți, să agiungī la cellū-l'altū țermū, să te duci
«la quartierele nōstre, acolo unde noi ținemū
«sfatū și unde fripserāmū celle doue capre Flora
«și Tombra ; și dēcă tovarāșiū nostri te vorū in-
«treba ce-va despre mine, nu spune cā amū pe-
«ritū, cā sum mortū, sermanulū nenorocitū.
«Spune numai cā m'amū insuratū în tristele țerre
«streine, cā amū luatū de sócră o lespede, de fe-
«meiā negrulū pāmēntū, de cumnați, petrișū». (14)

Fondulū este același ; numai aerulū localū s'a
modificatū.

Amū trece peste cadrulū necessarū pentru a
arāta competența d-lui Panu în istoriā, dēcă amū

(13) *Hahn, Albanesische Studien*, Jena, 1854, partea II, p.
140 — *La nationalité Albanaise* par *Dora d'Istria*, in,
Revue des Deux mondes, 15 maiū 1866, Paris, p. 393

(14) *Fauriel, Chants populaires de la Grèce moderne*, Paris
1824 — 25, in-8, p. 50. — Despre localitatea poesiei Fau-
riel dice : „Espressiunile celle mai locale ce se găsesecū în

stării mai multă prin adducerea de esemple a dovedi acestă feliă de imprumuturi dela ună némă la altul, cari nu dovedescă nică de cumă assertiunea că: «Slavii și cu Româniă aă fostă fașă «în fașă dela celle ânteie minute alle zămslirii «noului poporă română».

Ară urma atunci după d-lui să conchidemă că : și Grecii, și Russii, și Spaniolii, și Italianii, și Francesii, și Danezii, și Arabii, și Galii, tôte popórele din lume «aă fostă fașă în fașă dela celle ânteiu «minute alle începerii zămslirii noului poporă «română», intrândă ca elementă constitutivă în concepția némului nostru; căci la tôte aceste popóre găssimă asemănări isbitóre în imagini, adesea chiară fondulă unei poesie, unui basmă, fiindă același.

În trubadurii și truverii se află felurite forme și cugetări d'ó identitate perfectă cu celle din poesiele nóstre poporane.

Ascultați *Tortorella* poetului provencială :

«Fonte freddo, fonte freddo!

Fonte fredd'e pien d'amor,

Dove tutte gli angelini

Vanno toglier un ristor;

Se no se la tortorella,

Vedovetta nel dolor?

ea, ca Φλώρα și Τόμβρα, pară a indică muniții Tessaliei, prin urmare acolo unde se află Româniă Transdanubiană.

Passo li di frasca in frasca

L'ussignuolo traditor

Li parole ch'ei dicea

Son di falso adulator.

—»Se volesti, o signora,

Io sarei tu servitor».

—Vanne via, tu mal nemico,

Va bugiardo ingannator!

Ch'io ne posso in ramo verde

Ne in pratello che abbia fior :

Ch'io se trovo l'aqua chiara

Beo la torbida tut'or,

Non vo sposo, non voi figli

Ne dolcezze aver da lor. . . . (15)

Ascultați și sublîma doină despre «sermana turturică» în gura poporului român : :

«Amărîta turturică,

O sermana, vaî de ea !

Cândü remâne singurică,

O sermana, vaî de ea ! etc.

Unde vede apa rece,

Nu va la ea să se plece,

Ci o turbură și trece ;

Unde vede apa plină

De noróie și de tină,

Merge setea de'sî alină,

(15) Cancionero di Romanze, 1585, Anvers, apud V. *Al Urechîă*, *Athen. Rom.*, Jassi, p. 55 ; id. *Patria Română Bucurescî*, 1868, p. 29 ; *Annallele Societății Academice Romane*, t 3, Buc. 1871, p. 71

Și e soțul ei susdină.» (16)

Ei bine! Ce va dice d. Fanu cându îi vom spune că acéstă duiósă elegiă ne intimpină și în Danemarca, după cumu o găssim și la cea-l'altă extremitate a Europei, în Spania? (17) Ce va diced. Panu cându în depărtata Sveđiă va găssi cași fotografiate instituțiunile române; giuriul; organizarea consiliului regală affară de cleru compusă de 12 boieri, ca divanul nostru; organizarea armatei întocmai ca în timpul lui Stefanu cellu Mare; cântecul poporanu allu vitézului *Hialmar*, mai același cu străbuna balladă a lui *Mihul Copil*? (18).

Negreșit, esclama-va intrepidul istoric ăășianu că : «Normanii cu Romăni au fostu față în față dela celle ăanteie minute alle zămislirii noulu poporu romănu», căci și instituți, căci și poesie, căci și organizarea armatei, *aidoma* sunt la ambele popore! Ș'apoî passă, la o astu-feliu de *leială și posseclélă* să nu cređi pe urmași divu-

(16) *Anallele. soc Acad.*, locu citatū,—Aceste strofe de o formă simplă și grațiosă, sunt atribuite, cu mici modificări de cătră uni lu Enăchiță Văcărescu.

(17) *B. P. Hasdeu*, introducere despre literatura popolară, in *Colectia d-lui Fundescu de Basme*, pag. VIII, București 1867.

(18) *Notices et extraits des manuscrits dela Bibliothèque du Roi*, t. 5, p. 186, 187, 190, ap. *Hasdeu, Traianu*, an 2, nr 12, p. 47.

lui Traianu frățî d'unu sânge și d'o lege cu blondii cuceritori ai Albionului !

«Palaturi de cristalu , copaci crescuți pêne la «nûori purtându cuibû de pagiuri pe care eroulu «se sue, erghelii de cai ce esu nôptea din fundulu «mării, pagiuri uriașe ce ascundu sub aripa lorû «ómeni, etc, etc,» din basmele nôstre poporane pe cari d. Panu le attribue inriuririi slavone, le veți găssi de o potrivă în *O miia și una de nopti*, ca și la Bulgari, ca și la Serbi, ca și la Români, precumû și o multime alte asemênări între povestile italiene , franceze, spaniole din evu-mediû, seû basmele și povestile române; și la acéstă isbitóre identitate, passă de nu crede că nația română este formată din tóte limbele Turnulu lui Babelu , și că d. Panu merită o *recompensă națională* pentru o atât de importantă și norocită descoperire!

Este unû pëccatû mare în tóte cercetările istorice de a începe cu idee preconcepute , și sub impressiunea lorû a nu puté să veđi decâtû unilateralu , inlăturându discussiunea din tóte punctele de ochire. Adevêrulû , atât de anevoiă de găssitû , se ingrópă și mai multû cu asemeni cercetări, se intunecă pentru decî de anni , ingreuindû sarcina urmașilor ce au a'si da osârdia a'lû sgândări, a'lû affla. Ceî cu patima d'a latinisa totulû , ca și ceî cu patima d'a înstreina totulû , găssescû

argumente pretutindenî și în totu loculă în spriginulă absoluteloră loră teorie, întocmai ca acei pseudo-archeologi, cari mergu cu paroxismulă de descoperitori pêne a-ți presinta o ruginită frântură de frigare a babei Vișa din Tirchilesci dreptă vestita sabiă a lui Avessalomă de acumă mi de anni; seú ca acei poeto-archeologi frați nedespărțiți ai nebunatecului Pegasă, cari sbóră cându și cându seú prin cărămidele *cu alfabetulă dacicū* (19), seú prin intinsulă câmpu plinū totu *de lullele pre-istorice* (20) și despre cari vorbesce fruntașulă archeologiei române, d. Al. Odobescu, într'unu admirabilu studiū de mai de ună-đi : *Fumuri archeologice scornite din lullele pre-istorice* (21).

«Ceia-ce se numesce cultură, civilitate umană — observă cu multă giusteță eminentulă nostru academicū d. V. Al. Urechiă—constitue unū *patrimoniū* comunū umanității ; nici unei națiuni nu i se pôte nega dreptulă d'a-și lua partea sea din acellū patrimoniū, care nu are altū nume decâtū allū umanității ; este assemenea unū *patrimoniū* de cugetări, cari sunt commune tuturoră ómeniloră, nu sunt specialū alle nimenui ; decă le intălnimū aceste cugetări în diverse litterature,

(19) *Trompeta Carpaților*, anulă allū IX, nr. 939 din 9 Septembre 1871, articolulă : *Archeologia*.

(20) *Idem*, an. XI, 1873.

(21) *Columna lui Traiană*, an IV, nr. 4.

nu putemă conchide la imitațiune, la decopiarea uneia asupra alteia.» (22)

De ce d. Panu în stabilirea conclusiunilor s'elle? perde din vedere acésta, precumă și posibilitatea că : «în doue țerre același modă de viuétă póte să producă pură și simplu aceeași ordine de idee»(23). Numai și numai exclusiva preocupatiune de a slavisa totulă îllăfacu a nu vedé aci, ca și'n tóte celle-l'alte, decâtă o parte a cestiunii, și acésta printr'o sticlă falsă.

Cătă despre *ariele* cãnteceloră nóstre poporane, pe carí d. Panu le crede intipãrite cu caracterulă slavă, precumă și despre curiósă particularitate că : «Slavii păgãni celebrau în același timpă serbãtorile *Rusaliu* ca și Romãni», *et inde* frãtia viței latine de la Dunãre cu a Slaviloră, să ni permitiã a *surrideri* numai, delicateța punându-ni frèu vórovei !

D. Panu neputëndă *vedé bine* din diverse nebine-cuvéntate cause, chãamă *institutiune* «intocmirea crisóveloră și acteloră domniloră», atribuind'o totă Slaviloră.

Pentru acésta nu vomă spune intrepidulă slavofilă decâtă că la tóte popórele Europei se gãssescă asemênãri in modulă redactãrii acteloră, trãmittându-lă la câte-va din collectiunile eu-

(22) *Annallele Societãții Academice române*, t. 3, p. 70.

(23) *B. P. Hasdeu, Traianu*. an II, nr. 12, p. 47.

ropene de documente : *Documents historiques inédits tirés des collections manuscrites de la Bibliothèque Royale et des archives ou des bibliothèques des Départemens* publiés par M. Champollion Figeac—4 volume, unde într'altele în vol. I. p. 500 într'un document din 11 Aug. 1222, va găsi. «A honor de Deu, trastot poderos lo Paire, e Fil, el Sanch Esperit, e pel profech communa d'Agenes, de la ciudad, e dels baros, volem far saber a toz aquels qui aqueste lestras verrian, ni auziran legir que nos la cosels del Mas, e tota la universitat del mesis bore, per nos e per tonostres successors, habitans el nostre bore del Mas, mandam e prometem per bona fe etc». care nu differă intru nimică de : «Cu mila lui D-deu noi Stefanu vovodă, domnulă țerrei Moldovei, facemă cunnoscută cu acestă carte a noastră tuturoră cine o va vedé seă citindu-se o va auzi» (24) din crisovele române; asemenea să mai consulte : *Documenti degli Archivi Toscana* Firenze, 1864; *Monumenta Hungariae historica*, (Magyar Történelmi Emlékek), Pesta, 1867; celebra colecțiune a lui Theiner : *Vetera monumenta ungrica, slavica, polonica*, etc.

Vorbindu despre rescumpărarea prin bani în materie de delicte și crime, seă ceia-ce la noi se

(24) *Idem*, *Archiva Istorică*, t. 1, p. 1-ă, p. 28, documentul din 26 Decembre 1517.

dicea : *glóbe séã sugubine*, d. Panu aci attribue afflarea acestui obiceiú la Români influinței Germanilor, aci influinței Slavilor, d-sea singurú rescieñdú ce să crédă, căci o găsesce de o potrivă și la Slavi și la Germani; și apoi pentru a împăciui lucrurile agiunge la următórea curiosă soluțiune că : «Românií fiindú din timpuri fórte vechi în amestecú cu Slavií, póte aú adoptatú în același timpú acéstă instituțiã, și fiindú că elementulú slavú domnia prin numérú pre cellú românú acestú din urmă l'a primitú cu învelișulú slavú în care se și îmbrăcase».

Anticitatea conviețuirii cellore doue popóre : slavú și românú, dominațiunea prin numérú a celui d'anteiú assupra celui d'allú douilea, suntú doué puncte cari trebuescú probate, pipăite, érú nu aruncate ca nisce adevéruri necontestabile (25).

Aci ínse încã o contradicțiã din multele de cari abundă scrierea d-lui Panu. In rândurile de mai susú autorulú afirmă că : «elementulú slavú domnia prin numérú pre cellú românú», și totú d-lui

(25) Scriendú acésta, noi nu cunosceamú încã demonstrațiunea basată pe fântáne contimpurane și pe care d. Hasdeú a publicat'o în *Columna lui Traianú* dela 15 februaríú cumú-cã : *Slavií nici o datá n'aú locuitú în Muntenia decátú în regiunea Ialomíței, și péné'n secolulú VII nici o datá nu s'aú întelnitú cu Românií*. Arú fi de doritú a se sci, cumú arú respunde la acésta d. Panu !

într'altă parte dice : «a trebuită ca în Dacia să fie «unū mare numărū de colonie și unū puternicū »elementū romanū , pentru ca nu numai să nu «fie înghițitū de cellū slavū, *dérū încă să predom- «nescă»*.

Dumnezeū s'allégă!

În studiulū orî-cărî instituțiunii seū obiceiū , d. Panu face abstracțiune de elementulū romanū, întocmai ca și cumū arū fi vorbindū de vre-o țerră din America seū Oceania , unde piciorū de Romanū nu călcase.

Înțellegemū a nu vedé în totū ce avemū numai pre Romani ; admittemū a se adduce în discusiune și celle-l'alte elemente ce aū fostū puse în contactū cu poporulū românescū ; *dérū* a uita cu desēvērșire tocmai *tradițiunea romană* , căreia la Francesi chiarū i s'a datū cea mai mare parte de influință față cu *tradițiunea germană* (26), necumū la poporulū românū care are în sine 60 părți latine și numai 40 străine de totū felulū și care

(26) „ ... Le nouveau caractère, le cachet d'originalité que la théorie de l'histoire de France a reçu des études contemporaines, consiste, pour elle, à être une, comme l'est maintenant la nation, à ne plus contenir deux traditions de nature et d'origine opposées, la tradition romaine et la tradition germanique. La plus large part a été donnée à la tradition romaine, elle lui appartient désormais..” *Thierry, Considérations sur l'histoire de France, p 170.*

prin totul se apropie de Roma mai mult de câtă ori-ce némă neo-latină; a nu voi, dică, să se țină sémă de acestă elementă, este a căde în dōga ultra-romaniștilor, pe cari d. Panu îi combatte în introduțiune; estea sacrifica adevărulă istorică; a compromitte sciința; a face ună *pamfletă*, chیارă decă autorulă ară avé de dece ori mai multe cunnoscințe decâtă d. Panu.

O giudecată imparțială, fōrte și sănătōsă, nu se pōte da asupra instituțiunii unui poporă pēne ce mai ânteiă ea nu se va studia cu amēnunțime și compara la tōte celle-l'alte popōre cu cari a fostă în contactă. Dēră pentru o asemenea lucrare se cere *sciință*.

Este adevērată că obiceiulă de a scăpa cine-va de pedēpsă prin amendă a fostă la Germani; nu mai puțină adevērată că ellă se găssescē la Serbi sub numirea de *glōba*; la cei-l'altă Slavă sub forma de *glava*; în legislația boemă din secolă XIII — XIV sub numele de *hlava*, o penalitate pecuniară specială pentru mōrte de omă (27); la Ruși de asemenea.

Acestă obiceiă înse a fostă și la Romani, după

(27) B.. P Hasdeū, Arch. ist.. t. 3, p. 177,

cumă attestă legea celloŕă 12 table (28), Varrone, Aulu-Gelliă, Festă (29) și Dionisiă.

A se pronunța după o analiză riguroasă, căruia din aceste popore : Germani, Slavi, Romani, detoreză Români obiceiulă în cestiune, ecce ce trebuia să facă d. Panu.

O asemenea observațiune cată a se face și pentru credința în *Serpi de casă*, comună la Ro-

(28) *Tabla VIII din celle XII table* : „Pentru frântura unui osă la ună omă liberă, pedepsă de 300 ași; la ună sclavă pedepsă de 150 ași“. „Poena autem injuriarum ex lege XII Tabularum, propter membrum quidem ruptum, talio erat propter os vero fractum aut collisum trecentorum assium poena erat, velut si libero os fractum erat, at si servo CL, propter caeteras vero injurias XXV assium poena erat constituta“. Gai., *Instit.*, Comm. 3, § 223. — Aul. Gell., *Noct. attic.*, 20, 1. — Paul., *Sentent.*, 5, 14, § 6. — Collat. leg. Mos et Rom., 2, § 5, apud Ortolan, *Explication historique des Instituts*, t. 1, Paris, 8-a edițiă, 1870, p. 114. Assemenea: „Si injuriam facit alteri, viginti quinque aeris poenae sunt“, „Pentru ingiuria făcută altuia, pedepsă de 25 ași“. Aul. Gell., *Noct. attic.*, 20, 1, și 16, 10. — Gai. *Instit.*, Com. 3 § 223.

(29) *Festus. v. Peculatus*: „Peculatus furtum publicum pici coeptus est à pecore, quia ab eo initium ejus fraudis esse coepit; siquidem ante aes, aut argentum signatum ob delicta poena gravissima erat duarum ovium, et triginta boum, eam legem sanxerunt T. Menenius Lanatus et Sestius Capitolinus Consules, quae pecudes, postquam aere signato uti coepit populus Ro. Tarpeia lege cautum est ut bos centussibus, ovis decussibus aestimaretur.“

mâni și Slavi, și care se invocă de d. Panu ca un argument pentru susținerea teoriei d-selle. D-lui de sigură nu scie că această credință în deii locali, genii, șerpii de casă, divinități protectoare domesnice, ne intimpină de o potrivă la Indiani, Greci, Daci, Romani, astă-feliu că nimicū n'auto-risă pe d. Panu a afirma că Românii au luat'o dela Slavi.

Pentru a se convinge, îllu trāmittemū la interesantul studiū allū amicului nostru d. G. D. Teodorescu : *Deii locali, genii, șerpii de casă* (30).

Incă o observațiune, și finimū cu ce aveamū de đisū assupra studiulū *neattērnării sēū attērnării politice a Romānilorū*.

In partea care se botéză cu numele de *documentală*, unde d. Panu susține atērnarea politică a Moldovei de regatulū galițianū și apoi polonū, pentru a face învederatā opiniunea sea éttă cumū procede.

Să citāmū testualū, faptulū în sine fiindū de tōtā importanța :

... Începēndū dela Nordū-resăritulū Europei «pēnē la Carpați și la Dunăre, rassa slavă de vé-«curi nelucrătore începe a se mișca și a deveni «predomnitore. *Din aceste rezultă că Moldova tre-«buia să se affle în cōpprinsulū regatului Galiției, și*

(30) *Fôia Societății Romanismului*, an. I, p. 426—434, și 483 — 499, Bucurescī, 1870 — 71.

«prin urmare sub predominarea slavă. In adevăr
«un document ce lă avem din acellă vécă ne do-
«vedesce acésta. In anulă 1134 Ivenco Rostisla-
«vici principe de Bârladă și sub atárnarea regelă
«de Galitîa ușurédă comerțulă neguțătoriloră
«din Mesembria (ună orașă de dincollo de Du-
«năre) atâtă pentru mărfurile locale câtă și pen-
«tru cele din Ungaria, Russia și Boemia. Prin-
«cipatulă Bârladului de sigură copprindea tótă
«țerra de gîosă : documentulă amintită ne vor-
«besce despre Haliciu (Galați), Tecuciu și alte o-
«rașe; ellă avea o însemnătate mai mare decâtă
«cea-l'altă parte nordică a Moldovei prin mărgi-
«nirea cu Dunărea și cu o parte a Mării-Negre, pe
«care adese Bârlădenii, adecă locuitorii din între-
«gulă principată allă Bârladului, își făceaă între-
«prinderile loră piratice. Degia înse era o stare
«de lucruri statornică și o aședare socială, fiindă
«că natura legăturiloră pe care ni le arată docu-
«mentulă că le avea principatulă Bârladului, erauă
«comerciale ; affară de mărfurile locale, de si-
«gură acelle ce le vedemă formândă și mai tăr-
«dă tótă producțiunea țerreii, anume : grău și
«vite, apoi se mai aducea pentru trecere mărfuri
«din Russia, Boemia și Ungaria, care erauă supuse
«la ună sistemă vamală regulată. Cine era Ivenco
«Rostislavicii și de ce naționalitate ? Documentulă
«dela 1134 ne spune numai atâtă că era vassală

«regelui Galiției. D. Hasdeu în unu studiu foarte interesantă stabilește genealogia și trăirea lui istorică rezemată pe isvóre contimporane. Ellu era Slavu din familia domnitóre a Galiției, ellu are în stăpânire Bârladulucă feudu allu acellui regatu pe care se silește a'lu face câtu se pôte de neatârnatu. Ca suveranu a principatului Bârladului ellu ia parte la tôte resbelele civile dintre deosebiți principii și ducii slavii ce 'și împărțeau territoriulu slavu, cu alte cuvinte Bârladulucă este și ellu unu ochiu din intinsa rețea de state slave din véculu allu 12-lea, în cari suflarea de unitate intrându-elle se sfășiau pentru a ajunge a fi tôte sub puterea cellui mai tare.»

Citindu cu atențiune rândurile de susu, oricine înțelege : 1. Că documentulu din 1134 allu lui Ivanco Rostislavici principele de Bêrladură dovedi că Moldova «se affla în coppinsulu regatului Galiției, și prin urmare sub predominirea slavă». 2. Că principele de Bêrladulucă era «sub atâr-narea regelui de Galiția» séu «vassalul regelui Galiției»; 3. Că «d. Hasdeu într' unu studiu foarte interesantă stabilește genealogia și trăirea istorică a lui Ivanco Rostislavici rădematū pe isvóre contimporane», din care studiu rezultă că : «ellu era Slavu din familia domnitóriă a Galiției, ellu are în stăpânire Bêrladulucă ca feudu allu acellui regatu, pe care se silește a'lu face câtu se

«póte de neattërnatü ; ca suveranü allü principa-
«tuluï Berladuluï ellü ñea parte la tóte resbellele
«civile dintre deosebiþiï principï ñi ducï slavï ce'ñi
«împãrþiaü territoriulü slavü , cu alte cuvinte
«Berladulü este ñi ellü unü ochiü din intinsa reþea
«de state slave din véculü allü 12-lea, în carï suf-
«flarea de unitate intrândü, elle se sfãþiaü pentru
«a agïunge a fi tóte sub puterea cellui mãi tare.»

Marele filosofü grecü Aristotele adesea-orï ñi-
«cea cá : «Indouïala este începutulü întellepciunii.»

Confruntândü ñisele d-luï Panu cu fontãnele
de carï s'a servitü, dobëndimü pe datã profunda
convicþiune de veritatea maximei nemuritoruluï
filosofü.

In adevërü, sã vedemü.

Diploma berlädénã din 1134, desmormëntatã
ñi publicatã de d. Hasdeü în *Traianü* an. I. p. 108,
sunã aþa în traducþiune :

«In numele Tatãluï ñi Fiuluï ñi Sântuluï Spiritü
«eü Ivanco, fiulü luï Rostislavü, de prin scaunulü
«de Galiþia principele de Berladü, mãrturisescü
«neguþãtorilorã de Mesembria, ca sã nu plãtéscã
«vamã la descãrcare în oraþulü nostru Galiciü cellü
«micü, ci numai în Berladü, în Tecuciü ñi în celle-
«l'alte oraþe alle nóstre, érü la esportarea diffe-
«ritelorü mãrfuri, locale, ungare, rusesci ñi boeme,
«sã plãtéscã numai în Galiciulü cellü micü ñi nu
«aïuri, érü plata va spune voevodulü, ñi întru a-

«céstă promissiune. . . . dela nascerea lui Cristū
«una miă o sută trei-deci și patru anni, luna lui
«Maiū în 20 dille.»

După cumū se vede, nicăiri documentulū de față nu dovedesce : că Moldova se affla în coprinsulū regatului Galiției și prin urmare sub predominirea slavă, nici că principele de Berladū era «sub attērnarea regelui de Galiția, vassalū regelui Galiției».

Espressiunea : *de prin scaunulū de Galiția* din documentulū în cestiune pōte semna în același timpū : «principele de Bērladū din dinastia ducilorū de Galiția», astū-feliū că lucrulū fiindū dubiosū, documentulū nu pōte pe nimeni autorisa să deducă din acea espressiune faptulū vassalității Bērlădenilorū în respectulū tronului galițianū.

Atunci cumū remânū dérū dizele d-lui Panu de mai susū față cu acéstă vedită inessactitate !

«Totulū înse nu este aci.

D. Panu, spre a'și întări și mai multū assertiunea d-selle, iewa în agiutorū ponderositatea d-lui Hasdeū.

- Este adevēratū că d. Hasdeū a scrisū despre acestū principe bērlădēnū, analisândū documentulū de mai susū din tōte punctele de vedere: biograficū, filologicū, commercialū, geograficū, onomasticū etc.

- Nu mai puținū adevēratū că «d-sea stabilește

genealogia și trăirea istorică a lui Ivanco Rostislavici rădemată pe isvóre contimporane.»

Nu mai puțin adevărată că : «Ivanco Rostislavici era Slavă din familia domnitoria a Galiției.»

Inse numai atâta.

Tôte celle-l'alte afirmațiuni alle d-lui Panu sunt gratuite allegațiuni, pentru a nu li da o altă calificare.

D. Hasdeu n'a stabilită nicăiri că principele Ivanco «avea Bêrladulă în stăpânire ca feudă allă «regatulă Galiției.»

Din contra, eruditulă istorică dice :

«In documentulă nostru, espressionea : ot «stola galiczskago kniaz berladskyi, adecă *dela* «scaunulă de Galiția principele de Bêrladă, pôte «semnifica, în adevără, o stare de vassalitate a «Bêrlădeniloră în respectulă tronulă galițiană ; «înse, nu mai puțină, nimică nu ne împedică, «de altă parte, de a înțelege aceste cuvinte în «simțulă origină personale a lui Ivanco, ca și «cândă s'ară fi disă: principele de Bêrladă din di- «nastia duciloră de Galiția. Ceia-ce ne îndemnă «a adopta mai cu preferință acestă ultimă espli- «cațiune, este propria mărturiă a croniceloră mos- «covite de atunci despre independința politică a «principatulă berlădenă. Astă-feliu, sub anulă «1159, annalistulă rusescă dice că Bêrlădenii aă «mersă in luntri pe Dunăre și apoi pe Marea-

«Négră pênă aprópe de Crimea, aũ arsũ și aũ pro-
«datũ acollo bogatulũ orașũ Oleșie, dérũ la întór-
«cere aũ fostũ surprinși, bǎttuți și allungați de că-
«trã o armatã, pe care a trãmis'o contra lorũ
«marele duce Rostislavũ dela Kievũ. *Décã Bér-
«dulũ era dependinte, óre acestã incursiune n'arũ
«fi așãtatũ unũ resbellũ între celle doue ducaturĩ
«de Kiew și de Galiția? Istoria ni aratã, din con-
«tra, cã tocmai în anulũ 1159 pacea între elle
«n'a fostũ unũ singurũ minutũ turburatã. Așa
«dérõ, pe la 1134, *principele Ivanco fiulũ lui Ro-
«stislavũ din familia ducalã galițianã domnia
«în Bêrladũ în puterea liberului suffragiũ allũ
«cetățenilorũ, cari illũ alleseserã negreșitũ în con-
«siderațiunea acellei impetuóse vitezie, care 'lũ
«fãcu mai târziu celebru in tótã Rusia dela Marea-
«Balticã pênã la Pontulũ Euxinũ». (31)**

In acestũ modũ, opiniunea d-lui Hasdeũ este
diametralmente oppusã cu cea-ce 'i attribue d.
Panu.

D. Hasdeũ n'a stabilitũ nicãiri cã : «principele
«Bêrladului se silia a face principatulũ seũ câtũ
«se póte de neattêrnatũ».

Citiți întregulũ studiũ allũ d-lui Hasdeũ assu-
pra *diplomei bêrlãdene*, și vë veți convinge.

D. Hasdeũ n'a stabilitũ nicãiri cã : «Ivanco Ros-
«tislaviciu, ca suveranũ allũ principatului Bêrladu-

(31) Traianũ, an. I p. 204.

«lui, iewa parte la tóte resbellele civile dintre deo-
«sebiți principii și duci slavi ce'si împărțiau ter-
«ritoriul slavă.»

Observați bine : «ca suverană allă principatu-
«luă Berladuluă.»

Éccă ce a disă d. Hasdeu :

«Eșită din dinastia rutenă a suveranilor de
«Galiția, nepotă de frate allă ducelui Vladimircu,
«Ivanco fiulă lui Rostislavă apare pentru prima óră
«în istoriă sub anulă 1145, cândă se încercă,
«înse fără succesă, a resturna pe unchiulă seă,
«și fiindă învinsă — dice cronica așa numită de
«Kiew, citată de cătră Karamzin—fuge spre Du-
«năre... Iată déră că peste ună-spre-dece anni
«după data documentului nostru, țermulă dună-
«rénă, adecă Moldova de giosă, unde se află Ber-
«ladulă, servindă dreptă refugiă pentru acestă cute-
«dătoră aventurără. De aci înainte, subanni 1147,
«1149, 1156, 1158, 1159, ellă se vede complicată
«în modulă cellă mai activă mai în tóte resbellele
«civile dintre differiții suverani feodali, ce'si
«împărțiau atunci teritoriulă moscovită; ser-
«vindu-li pe rândă, cândă unuia, cândă altuia, în
«feliulă condottieriloră italiani; arătându-se ca ună
«fulgeră de destrucțiune, astă-đi la Nowgorodă
«mână la Kiew; distingându-se totă-d'a-una prin o
«viteziă eroică, unită cu arta de a captiva iubirea
«ostașiloră; și făcându mereă, directă și indirectă,

«mai allesă după mórtea unchiului seă Vladimirco
 «și inronarea fiului acestuia numită Jaroslavă,
 «tentative peste tentative de a coprinde tronulădu-
 «cală aliă Galiției, assupra căruia ellă pretindea a
 «avé drepturile ereditare celle mai bune. Sub an-
 «nulă 1146, vorbindă despre o bătăliă între *Now-*
 «*gorodenī* și o *cétă* din *Susdalia*, peste care era prin-
 «cipele *Ivanco*, cronica moscovită așa dīsă *Now-*
 «*gorodskiaia* illă numesce lîmurită, astă dată,
 «nu *Berladnik* seă *Bêrlădénă*, ci curată și limpede
 «*principele de Bêrladă*: kniazia *berladsago*, adecă
 «întocmai precumă se intituleză ellă însuși în
 «documentulă nostru. Sub anulă 1158, cronica
 «de Kiew, de asemenea citată de cătră *Karamzin*,
 «vorbindă despre încercările lui Jaroslavă, fiulă
 «repausatului Vladimirco și duce de Galiția, de a
 «căpeta *dela Muscali* estradarea periculosului seă
 «*rivală și vără-primară Ivanco*, dīce că acesta,
 «fiindă speriată, caută prin fugă ună *adăpostă în*
 «*orașele dunărene* : v *gorodiech podunaiskicha*,
 «adecă éróși unde-va în *Berladă*, în *Galați*, în *Te-*
 «*cuciu*, în vre-una din urbile enumerate în do-
 «cumentulă nostru, precumă totă pe acollo *refu-*
 «*gise* după prima'i nenorocită încercare assupra
 «tronului galițiană, cu trei-spre-dece anni mai în-
 «nainte».

Precumă vedeți, d. Hasdeă ni arată pe *fugarulă*
 din *Berladă*, éré nici decumă pe *suveranulă*

ve, preocupățiunea unei singure ideie fiindă fostă așa de excesivă, încâtă să influințeze într'ună modă imperiosă asupra spiritului și să'lă oprască a coprinde cu mintea înțellesulă ȡisseloră d-lui Hasdeu.

Aci e loculă a ni adduce a-minte de înțel-lepta recomandațiune a lui Descartes din *Discursulă asupra metodei*, cătră cititorii sei, d'a nu da credămētă la totă ce se va propaga de alții sub numele sei.

D. Hasdeu, și d-sea trebui a avé o asemenea prevedere, pretutindenă și'n'toți timpii găsindu-se individe cari, fie și cu gertfa adevărului, ca să și acrediteze fantascele loră elucubrațiunii asociază la elle în modă illicită autoritățile în sciință.

Deră nu aci s'a oprită d. Panu cu giudiciósele selle conclusiuni.

O dată ce a constatată — și vedurămă în ce modă — că principatulă Bêrlădenă, țerra de giosă a Moldovei, attërna de Galiția, istoriculă iașenă, cu acéstă făcliă în mână, găsese că: «*Regatulă!* Galiției fiindă în cóstele Poloniei între «Nipru și Carpați, este *firescū* lucru că partea nordică a Moldovei să fi fostă sub attêrnarea lui, cu «atătă mai multă cu câtă ea era lipită de dênsulă «prin marginea nordă-resăritenă și cu câtă vedemă «că chiară partea de mēdă-ȡi cea mai depărtată, «și unde se afla ună principată puternică, era

«în legătură de vassalitate cu susă-șisul Stată
«slavă».

Totă firescă lucru la d. Panu este : «Supremația
«ce vedemă că *regatulă* Galiției are assupra Mol-
«dovei, nu se opresce aici. Acestă *regată*, lovită
«neconținută din partea Poloniei și a Rusiei, mai
«la urmă este nevoită a se lipi de cea d'ântăiu din
«aceste două puteri, cătră care nobilimea galițiană
«avea mai multă applecăre. *Polonia moștenindă*
«tote drepturile Statuluiă întrupată, începe a
«avé assupra Moldovei supremația ce o esserci-
«tase mai 'nainte Galiția, astă-feliuă încătă în-
«riurirea slavă, pe care nă-o dovedesce crisovulă
«lui Ivanco, continuă a urma și în secolulă ur-
«mătoră.»

Nu ne oprimă a spune d-lui Panu că pênă la
Ecaterina cea Mare, adecă pênă aprópe de seco-
lulă nostru, imperiulă russă nu se affla nici mă-
cară în vecinătate cu Galiția, de care 'lă despăr-
ția corpulă Poloniei, încătă a đice : «regatulă
galițiană lovită neconținută din partea Poloniei
și a Rusiei», este a committe ună non-sense
cronologică.

Nu-î mai amintimă de asemenea că Galiția
în epoca lui Ivanco era ună *ducată*, éru nu una
regată.

Assemenī errorī de istoriă universală sunt

nesce *mănunțușurî* în lungul catastihă allă politiciriloră de debutantă alle d-luî Panu.

Să'lă urmărimă déră numai în cestiunea cea capitală.

Observați : d. Panu stabilește ună punctă falsă : atterănaea Bêladuluî de Galiția. Din acêsta deduce dependința întregii Moldove de acellă *ducată* ; și cândă Galiția cade, negreșită că Polonia, moștenitorea ei, câștigă supremația asupra Statuluî Rômână.

Bêladă de Galiția; cu Bêladă, și Moldova de Nordă; cu suppunerea Galiției la Polonia, și suppunerea Moldovei. Nemică măi frumosă! . .

Intrebămă, decă nu e posibilă în astă-feliu de modă de a agiunge la suveranitatea Chinei asupra Franciei, deși, pentru fericirea litteraturei istorice occidentale, nu s'a găssită acollo d. Panu ca să susțină assemenî tese.

Intrebămă, decă ună faptă, care nu decurge din o mărturiă precisă a fontâneloră autentice, se pôte affirma într'o lungă seriă de consecințe imaginare, ș'apoî cu atâta vigóre și aeră de certitudine ?

Intrebămă, decă ună individă, care se afflă pettrunsă de demnitatea istoriei, putea să năbușescă astă-feliu simțulă reală allă ei, desnaturândă faptele, aruncândă lucruri hasardate, reū înțellose, false ; conclusii greșite, inducțiuni ușóre ; o affi-

nitare de coniecture fără nici ună temei, puse ca principie, ca base; și apoi pe elle clădită o întrégă sistemă, din elle trase alte coniecture și mai bôcâne?

Intrebămă, decă la începutulă acestui studiū nu avurămă dreptate a dice, că la noi, mai multă decâtă ori-unde, și în istoriă mai multă decâtă în ori-ce, furia autoromaniei își face cumplită devastările selle, voindă a fi toți—cu cunnoscințe seū fără cunnoscințe, ce li péssă! — innovatori, creatori, născocitori de sisteme istorice?

Intrebămă în fine, decă d. Panu prin articolii în cestiune n'a căđutū în cea-l'altă extremitate, contra românismului fiindū unū adversarū perpetuū, nevoindū să vedă decâtă pe străini în limbă, în obiceiuri, în tradiții, în instituții, pretutindenī atternări politice de alte State, întocma precumă secta celorlură *plus-quam-Romani* nu vedă și nu vedū decâtă latinismū în totū?

Despre supremația ungară, a treia parte a studiului d-lui Panu, assupra căreia d-sea va reveni în critica ce o face *Istoriei critice* a d-lui Hasdeu, vomă vorbi și noi totū atunci, acumă neavendū în vedere ulteriorele selle desvoltări assupra acestei cestiuni.

Să nu uitămă a spune, că studiulă assupra atternării seū neatternării politice a Românilorū este încă neterminatū, deși însuși d. Panu nu mai vo-

esce să'lă continue, și că autorul se opresce la înrîurirea greco-turcască.

O mică observațiune.

Tótă erudiția d-lui Panu, după cum oricine se pôte încredința din citațiunile d-selle, se mărginesce de a fi cititū, adecă cititū *materialmente*, totū ce a scrisū d. Hasdeū în *Traianū*, în *Columna*, în *Istoria critică* etc.

Ei bine, fiindū-că d. Hasdeū n'a scrisū nici o dată nemicū despre epoca turco-fanariotă, nici d. Panu n'a pututū să'si isprăvēscă articolulū !

De necazū înse, pe semne, d-sea s'a decisū într'o bună demănătă a da focū întregi selle bibliotece, adică d-lui Hasdeū.

Éccē de ce ni vine rōndulū să trecemū acumū la articolulū d-lui Panu asupra : *Istoriei critice a Romānilorū de d. B. P. Hasdeū*.

Décă și aci întēpinămū aceia-și sistemă de espunere a faptelorū, apoi scrierea ultimă a giunelū criticū iașianū se mai distinge pe d'assupra de celle-l'alte studie alle selle și prin aceia că este *glumētă*, amasantă; ierte-ni-se decă o assemenea, irreverență committemū, dērō suntemū datorī a mărturi propria-ne impressiune.

Autorulū începe mai ânteiu prin a califica de *incompetinți* pe toți câți aū scrisū câte ce-va despre opera în cestiune a d-lui Hasdeū, învinovățindu'i pe toți că : «aū lăudatū numai cartea

«fără a o analiza, și *aŭ lăudat-o mai cu sémă fiind—*
«că este o lucrare națională. Meritele însemnate
«a cărții—continuă d. Panu,—nu sunt cercetările
«istorice în sine, ci *îndreptarea acestora spre sco-*
«*pulă de a rădica gloria românească; cunnoscințele*
«d-lui Hasdeu nu sunt prețuite întru câtă elle potă
«descurca și deslega părți noue în istoria noastră
«pentru interesulă curatū allū adevărului, elle
«*sunt nemărginite și colossale fiindū că elle storcū*
«*noue argumente de îngânfare națională.*»

Spre a învedera acestea, d. Panu printre alții
bine-voesce a ne adduce de essemplu și pe noi,
dicându : «Unū giurnalistū și istoricū totū o dată
«face o lungă dare de sémă assupra cărții d-lui Has-
«deu în «Românulă». *Celle ânteiu colone copprindū*
«*viuēta autorului, ca să dicū așa din cea mai*
«*fragedă vrestă, și operele lui pêne la timpulă de*
«față; agiungându la subiectū dovedesce, ce e
«dreptū, o mare îmbelșugare de cuvinte frumoșe,
«sentimente patriotice, măguliri autorului și
«cărții, dérū pentru a giustifica tôte acestea nu
«*analiséză nici o parte în modū istoricū.*»

Mai ânteiu trebuie a spune—căci d. Panu are
obiceilū d'a ascunde totū ce nu' vine la so-
cotelă și a restălmăci lucrurile după cumă îi
place — trebuie a spune, că noi publicasemū
articolulă, la care se referă criticulă nostru, în

una maiū anulū trecutū (32) cândū a decă appăruse la lumină numai prima fâscióră din *Istoria critică* a d-luī Hasdeū.

Allū douilea, scopulū ce avurămū în acellū articolū întitulatū : *Istoria critică a Românilorū*, n'a fostū d'a face *analisa critică* a operei în cestiune, pentru cuvântulū simplu că nici puteamū atunci, și nici ađi nu se pôte, nefiindū terminată în primele trei fâscióre pêne acumū appărute măcarū o singură secțiune din vasta întreprindere a d-luī Hasdeū, a decă nici *istoria territorială*; ș'apoi autorulū avëndū sistema de a nu înșira nici odată assupra unei cestiuni *tôte* probele, ci numai pe cele necesare pentru a obține convicțiunea, reser-vândū pe cele-l'alte pentru diverse passage ulter-ióre, cu cari sunt mai în legătură, éru grupparea completă a tuturorū argumentelorū assupra fie-cărui punctū remănëndū pentru «Sintesa», menită a închiăia fie-care secțiune a operei.

Noī voisemū prin articolulū menționatū a atrage mai multū atențiunea assupra revoluțiunii istorice începute de d. Hasdeū, comparândū metodulū d-selle d'a scrie istoria cu allū înaintașilorū și contimporanilorū seī, și adducëndū câte-va esemple din prima fâscióră a *Istoriei critice* pentru a invedera mai bine acellū metodū.

Éccē ceia-ce făcurămū noi.

«*Celle înainteiu colóne* (alle articolului nostru «publicatū în *Românulū*) *copprindū viuéța autorului, ca să dicū așa din cea măi fragedă vêrstă*» — dice d. Panu.

Provocămū pe orī și cine ca să ni arate unū rōndū măcarū în acellū articolū, unde noi să fi datū vre unū detaliū biograficū assupra d-lui B. P. Hasdeū.

Nici celle ânteie colonne, cari copprindū observațiuni generale assupra litteraturei române; nici celle dela miđū-locū colonne, cari copprindū opiniunile nóstre assupra istoricilorū : Mironū Costinū, Cantemirū, Șincai, Bălcescu, Laurianū, Cogălnicenu, Odobescu, Hasdeū ; nici partea cu care se finesce articolulū ; în nici unū locū noi nu amū făcutū cea-ce cu atâta suficiință ni attribue d. Panu.

«Agīungēndū la subiectū, dovedesce ce e dreptū «o mare îmbelșugare de cuvinte frumóse, sentimente patriotice, *măguliri autorului și cărții*» — adaogă d. Panu.

Despre *cuvinte frumóse și sentimente patriotice*, să ni fie permisū a nu vorbi.

Despre *măguliurile ce facemū autorului și cărții*, despre laudele ce i le adducemū, elle nu differū de măguliurile ce însuși criticulū le-a addusū d-lui Hasdeū în o mulțime de locuri, din cari nu vomū reproduce decâtū urmátóarele :

«...Acestea—dice d. Panu—sunt ideile noastre, «în privința terminului de Ungro-Vlahia, ideile «carî deși cu totulă protivnice cellorū alle d-luî «Hasdeū, cu tôte acestea nu răpescū nemicū din «*meritulū, cunnoscințele* și respectulū ce'lū avemū «pentru SINGURULU omū competentū în isto- «*ria noastră.*» (33)

Și aîurî : «D. Hasdeū , istoriculū nostru «naționalū.... unū publicistū atătū de cunnoscutū, «căruia fî sunt așa de obicinuite tôte fōntănele «nōstre istorice.» (34) etc.

Ei bine! Ce amū disū noi mai multū?

Dérū accusarea capitală ce ni face d. Panu este că noi : «amū lăudatū cartea d-luî Hasdeū mai «cusémă fiindū-că este o lucrare națională, fiindū «că stōrce noue argumente de îngânfare națională, «că laudele și admirarea nu amū îndreptat'o «assupra meritelorū și talentelorū , ci assupra «sentimentulū patrioticū ce le însuflețescū, cu alte «cuvinte nu amū giudecatū valōrea intelectuală a «autorulū, ci intenția cea patriotică a luî.»

Și aci maliția dirige pe criticū , făcēndu'lū a nu allege miđū-lócele în luptă și a ni atribui lucruri pe cari noi nu numai că nu le-amū lăssatū tăcerii, dérō le-amū combătutū categoricū, prin următórele nōstre cuvinte :

(33) «Convorb. liter.» an. 6, p. 318

(34) Idem p. 398.

«Numai scôla acellorû istoricî trebui combătută
«carî pentru trebuința unorû cause momentane
«desfigurază lucrurile, creștându că prin neade-
«vêrurile trecutului potû să spună adevêurile
«presentului...»

«Istoriculû—mai adăugamû noi--trebuie a spune
«adevêrulû, căci după cumû dice d. Hasdeû : nu
«este iertatû a sacrifica eterna veritate trecetoru-
«lui interesû ; să nu ascundemû prin minciună
«căile Providenței, căci falsificându-se o singură
«verigă, nu vomû mai puté înțellege totalitatea
«catenei.»

Veritatea în istoriă înaintea interesului națio-
nalû, gloriei naționale, îngânfării naționale,
éccé ce amû șisû noi, d-le Panu !...

După ce în astû-feliû de chipû stabilește în-
trepidulû criticû, că nimeni n'a făcutû o analiză
critică operei d-lui Hasdeû, pentru a ni da a-
decă să înțellegemû noi, cititoriî, că d. Panu este
cellû d'anteiû care s'a gânditû la unû asemenea
lucru ; își propune a o face, și pentru a se es-
plica lâmuritû ce va să dică o critică, adaogă :
«A voi a face critica unei asemenea cărți, în-
«semnă a te pune pe același tărêmû, a controla
«datele, isvórele și citațiile, a urmări decă desvol-
«tarea ideilorû decurge în chipû logicû și firescû
«din faptele aduse, a prețui dreptatea seû gre-
«șela încheerilorû, a analiza tălmăcirile ce se dau

«lucrurilor citate din autori, a coprinde valórea
«sciințifică a lucrărei și a te rosti asupra ei, a-
«vëndă în vedere întru câtú autorulú a deslegatú
«și a susținutú în unú chipú mai sciințificú cer-
cetările sélle și întru câtú a corespunsú în cartea
«sa tuturorú acestorú cereri a criticeí.»

Fi-va în stare d. Panu a îndeplini aceste condițiuni? căci pentru a controla datele, isvó-rele și citațiile, a analiza tálmacirile ce se daú locurilorú din autori, a se pune pe acela-și tăr-rémú, trebuie a avé la dispozițiá acelle fóntáne, trebui a cunnósce limbele în cari elle sunt scrise, trebui a fi decá nu egalú în cunnoscințe cu auto-rulú suppusú criticeí, cellú puținú a avé o dosá óre-care de *propriá* erudițiune.

Să'lú vedemú !

Intinderea teritorialá a Munteniei în véculú allú 14-lea constituá primulú obiectú allú criticeí d-luí Panu.

Eruditulú autorú allú *Istoriei critice a Români-lorú*, printr'o seriá de fontáne ce nu se potú pu-ne la înduoialá, prin callea analisei cellei mai mi-nuțióse, a probatú că :

1. «Inainte de 1465 Muntenia stápânia totú «dittoralulú moldovenescú allú Dunării pêné la Bêr-«ladú și Chilia.

2. »Inainte de 1475 Muntenia stápânia tótá la-«turea occidentalá a Moldovei pêné la Băcăú.

3. «Între 1350 — 1400 hotarulă muntenescă «pên' la Bèrladă, Chilia și Băcău n'a fostă nici «măcară pusă în dubiă de cătră Moldova, alle că- «reia successive încercări de a'lă surprinde se «referă tóte la epoca posterióră dintre 1410 — «1460.» (35).

Ast-felă că hotarulă Munteniei despre resărită era : «o liniă care, plecândă din Carpați în direc- «țiunea pieđișă cătră Pontă, lăssa Moldovei Ba- «căulă, Berladulă, Lăpușna, Tighinea seă Bende- «rulă și Cetatea-albă seă Akkermanulă, **de'mpre- «ună cu zigzagurile intormediare**, éru în partea «Munteniei remânendă restulă, închisă între «aste puncturi mărginașe și între lungulă Danu- «biulă, precumă și o buccată din țermulă ma- «rină.» (36)

Isvórele *principale*, pe cari întemeiază d. Has- deă acestă faptă, pe lóngă mai multe alte probe *secundare*, sunt :

1. Tractatulă comercială din 8 octobree 1407 allă lui Alessandru cellă Bună cu Polonia, în care între altele se đice : «Lembergenui, mergendă la «Brăila dupe pesce, voră plăti vamă la *fruntariă* «în Bacău seă în Bèrladă.» (37)

35) *Istoria Critică a Rom.*, p. 9.

36) *Ib.* p. 27.

37) *Archiva Istorică a Rom.*, tom. 1, 1865, p. 131. — Te- stulă slaviceă în Akty Zapadnoi Rosii, t. 1, Petersb. 1846, în-

2. Tractatul comercial din 3 iuliu 1460 allu lui Stefanu cellu Mare cu cetatea Leopole, care cuprinde : «Lembergenii, mergendu la Braila seu la *Chilia* dupe pesce, sa platesca vama la *granița in Bacău seu in Bêrladü.*» (38)

3. Bizantinulu Calcocondila, «alle caruia cu-
«vinte vedescu totu-d'a-una cea mai solidă și cea
«mai amênuntă cunnoscința de ceia ce se petre-
«cea în România în secolii XIV și XV», vorbindu
despre Mircea cellu mare pe la anni 1396—1398, se
rostesce : «Terra Munteniloru se întinde dela Tran-
«silvania pêne la Marea-Negră, d'a drepta-î avendu
«Dunărea pêne la țermulu marinu și d'a stânga
«avendu Moldova (39).

4. Crisovulu lui Mircea cellu Mare din 1387, a-
ffătoru în originalu în archivulu Statulu din Bu-
curesci, în care Domnulu român se întitulază :
«Domnulu tôtei țerre ungro-române, allu părțiloru
«de peste Carpați și allu țerrelorü tătăresci, ducele
«Amlașulu și Făgărașulu, stăpânulu banatulu de
«Severinü, și allu orașulu Silistra, și pe ambele

4, p. 31 : „A Livovezane szto imut poiti do Brailova na ryby, na krainee mytoili u Bakovie ili u Berladie, tam imut dati ..“

(38) *Archiva ist. a Rom.* t. 2 p. 174 : „A Livovezane szco imut choditi do Braila, ili do Kelei po ribu, na krainych mita u Bakovie ili u Berlad imaiut dati.“

(39) Laonici Chalcocondylae *Historiarum libri decem*, rec Bekker, Bonnae, 1843, în-8, p. 77, lib. II.

«țermuri alle Dunării pretutindenî pênă la Marea «cea mare.» (40)

5. Actulū lui Vladū-vodă supranumitū Draculū din 8 septembrie 1439, prin care accórdă neguțătorilorū din Polonia și din Moldova unū privilegiū doganiarū și în care se întituléză: «stăpânū și Domnū «allū tótei țerre ungro-române pênă la Marea cea «mare.» (41)

Pe lîngă aceste mărturie contimporane, autoritățî irresistibile, d. Hasdeū măi adaoge și considerațiunea nu măi puținū ponderósă a numelū provincialū allū Bassarabiei, adecă țerra Bassarabilorū, pe care partea de gîosū a Moldovei de peste Prutū, nu acea de susū, nu contenise de a'lū purta pênă la 1812. (42)

Ce face d. Panu în fața acestorū pipăite dovedî?

Măi ânteiu d-sea, pentru a nu uita și de astădată predilectulū seū modū d'a înțellege și tâlmăci scrierile d-lui Hasdeū, îi falsifică—cuvêntulū e fórte, dērū pré adevêratū—îi ciuntesce, îi schimonosesce testulū în modulū următorū :

«Ideile noue ce le susține autorulū vorbindū de-

40) Archivulū Statulū. Documentele Coziei; legătura 40. Totū așa într'o altă diplomă din 1398, ap. Venelin, Vlacho. bolgarskiia ili dako-slavianiskiia gramaty, Petersb., 1840 in-8, p. 18.

41 Archiva ist. a Rom de B. P. Häsleū.

42) Istoria crit. a Rom.; p. 9.

«spre întinderea teritorială a Munteniei în vécule
«14-lea sunt... decă amă trage o liniă din Carpați
«la Băcău, la Bêladă, Lăpușna, Tighina și Cetatea
«albă, țerra dela mēdi-nópte a acesteilinie împre-
«ună cu orașele amintite constituiaă pământulă
«Moldovei, érá tótă remășița dela miădi-đi a aces-
«teilinie, începēndă dela punturile mărginașe de
«mai susă și pēne la Dunărea și Marea, făceaă parte
«din pământulă muntenescă». (43)

Aceste rōndurī sunt împrumutate dela d. Has-
deu; da, înse criticulă iașiană a avută grigia d'a
face o omisiune capitală, aceia adecă că : au-
torulă operei în cestiuone susține că linia dela
Bacău, Bêladă, Lăpușna, Tighina și Cetatea-albă
de'mpreună cu zigzagurile intermediare consti-
tuia hotarulă Munteniei despre Moldova. Celles treī
cuvinte subliniate devenindă invisibile d-lui Panu,
éccē materiă cu prisosință de discutată pentru
giunele istorică!

După ce adduce în resumată — și în modulă
mai susă pomenită—đisele d-lui Hasdeu assupra
întinderii teritoriale, d. Panu declară : «Noi nu
«primimă de locă întregă acéstă întindere terito-
«rială, avemă de đisă și derestatornicitū celles mai
«însemnate lucruri din ea, și pentru a vedē de ce
«și cumă, vomă începe a analiza pe rōndă tôte
«susținerile precumă și doveđiile».

Insemnați bine : «*tóte*».

Tiné-se-va óre de cuvântu?

Maș departe :

«Treí greșeli însemnate a făcutu d. Hasdeu
«consultându trattatele commerciale alle lui Ales-
«sandru cellu bunu și Stefanu cellu mare cu Po-
«lonia: 1, nu a ținutu séma de sistemulv vamalv
allu țerrei nóstre din acea epocă, care reese fórté
«lămuritv din aceste acte; 2, a luatv cuvintele
«*frontieră* séu *granitv* în înțelesulv realv allu lorv
«fără a lua séma la impregiurările în care figuréză;
«3, a încheiatv la neființa tuturorv orașelorv ace-
«lora care nu se află amintite în vre-unv locv
«deosebitv din documentele citate de d-sea, fără a
«voi să ia séma decă se află pomenite séu nu în
«alte părți totv alle acellorv documente.»

Eccé accusarea formulată!

Să'i vedemv acumv probele.

Sistemulv vamalv din Moldova, după d. Panu,
era acella pusv în lucrare în Europa întrégă în
evu-mediu, și care pleca din principiulv că tre-
bue a se plăti vamă pentru aceiași marfv în tóte
orașele séu locurile însemnate din țerră pe unde
va trece, pe lóngă vama principală, care în Mol-
dova era la Sucéva, scopulv închiăării trattatelorv
fiindv scutirea negustorilorv de a plăti vamă în
unele orașe; scutire care se făcea séu în raportv
cu ne'nsemnătatea mărféi, séu după legăturile de

prieteniă ce essista între Moldova cu Polonia. Cândă o marfă óre-care nu este scutită, dice d. Panu, ci are a fi suppusă la vamă în tóte orașele, atunci amêndoue documentele înșiră numile tuturoră orașeloră din calle **fără nici o calificare**, regulândă vama ce are a se lua; din contra, cândă vre-o marfă se buccură de «scutire de vamă în «unele orașe și are a plăti vamă numai în unulă «singurū din o întregă liniă de commerciū, «atunci nu se amintesce nici unū orașū în care nu «are a se lua vamă, ci numai acella în care are a «se lua, întovărășitū câte-o-dată de calificativulū «**frontieră séu graniță**. Cuvêntulū frontieră séu «granița nu se pune în documente ca să înțellégă «că acellū orașū care 'lū pórtă este cellū mai măr- «ginașū orașū din țerră, ci pentru ca să se înțel- «légă că ellū este cellū din urmă unde are a se «plăti vamă, prin tóte celle-l'alte trecêndū liberū; «ellū arêtă că acellū orașū este mărginașū numai «în privința plăței de vamă și numai pentru unū «feliū de marfă, negustorii privindu-se óre-cumū «ca eșiți din țerră în privința fiscului, ne mai a- «vêndū a plăti vr'o dată altă vamă în vre-unulū «din orașele prin care după aceia aveaū a trece. «Acesta este adevêratulū înțellesū allū cuvêntulū «frontieră.»

Pentru a dovedi acestea, d. Panu adduce din documentele menționate următóarele passage :

1. «Pentru esportățiunea postavurilor la Bi-
«strița în Ungaria se va plăti în Sucéva dela 1
«grivnă — 3 groși, în Baea dela 1 grivnă — 1 $\frac{1}{2}$
«groși, idem la Moldovița; și apoi la întórcere
«din Ungaria cu marfă de acollo se va plăti dela
«1 terhatū în Moldavița—2 groși, idem în Baia.
«Esportându postavuri la Brașovū, se va plăti în
«Sucéva dela 1 grivnă câte 3 groși, la Bacău —
«1 $\frac{1}{2}$, groși, idem la Trotușū; și la întórcere de
«acollo dela fie-care terhatū în Trotușū câte 2
«groși, idem în Bacăū.»

2. «Esportația sderilorū unguresci e liberă
«plătindū vamă la frontieră în Baia seū in Bacăū
«de grivnă 1 $\frac{1}{2}$, groși, în Sucéva 3 groși...»

3. «Importațiunea cerei muntenesci și bra-
«șovenesci e liberă plătindu-se vamă dela 1 pé-
«tră de céră în Bacăū — 1 groșū, la depositū la
«Sucéva etc...; importațiunea sderilorū unguresci
«e liberă plătindu-se vamă dela 1 grivnă în Baia 1
« $\frac{1}{2}$, groși, în Sucéva etc.»

Óre ce esse din tóte acestea?

D. Hasdeū desgropase ambele documente din
archivele dela Lemberg, d. Hasdeū le publicase
în «Archiva istorică», d. Hasdeū le tradusesese
din slavonesce, d. Panu se ține litteralmente
de traducerea d-lui Hasdeū; eî bine, cu tóteastea
d. Hasdeū nu le-a înțellesū și le înțelege d. Panu.

Din primulū passagiū d-sea trage următórele

conclușiuni : In spre Ungaria erau doue căi, una la Brașov, cea-l'altă la Bistrița din Transilvania. Pe drumulă cellă ânteiu erau orașele Bacău și Troțuș, pe cellă allă douilea erau orașele Baia și Moldovița, din cari Troțușul și Moldovița erau celle mai mărginașe aflându-se fôrte aprópe de hotar. Fiind-că postavurile în passagiulă citatū nu sunt scutite de feliū, de aceia vedemū că ne-guțătorii trebuie să plătescă vamă în tóte orașele din drum și la ducere și la întórcere, pentru aceia orașele sunt numai înșirate, fără să pórte e-pitetulă de frontieră, nu numai Bacăulă—dice d. Panu—dérő nici Moldovița și Troțușul, adevărate orașe de margine.

Din allū douilea passagiū d-sea deduce : că de óră-ce sderulă «e o marfă mai neînsemnată», se scutesce d'a plăti vamă la tóte orașele din drum; de aceia vedemū că «nu se mai amintescū tóte, «ci numai unulū din fie-care liniă, acellū în care «are a se plăti vamă, și acella este intovărășitū de «cuvéntulă **frontiera**, anume Bacăulă și Baia ca «celle mai însemnate, deși nu erau celle mai mărginașe, resumându în elle vama intregelorū linie «Baia-Moldovița și Bacău-Troțuș.»

Din allū treilea passagiū, d. Panu dobêndesce âncă o dovadă cumū-că *frontiera* nu are altă însemnetate decâtū cea de mai sus, «de óră-ce «în câte-va părți a acelloru documente Bacăulă și

«Baia sunt pomenite fără epitetulu de frontieră»,
dérõ avêndu înse înțellesulu statornicitu de d-sea,
«fiindũ-că nu se amintesce după denseselenici unũ
«altũ orașũ mai mărginașũ de câtũ elle, ceia-ce
«însémnă că neguțătorii nu aũ a plăti vamă în o-
«rașele neamintite.»

După ce statornicesce acestũ feliũ de înțele-
gere a lucrurilor, criticulũ iașianũ dice că : «d.
«Hasdeũ greșesce cândũ crede că nenumirea o-
«rașelorũ în acelle 2 documente însémnă că elle
«nu essistaũ» și pentru acésta, ca și cândũ d.
Hasdeũ arũ fi cređutũ în adevêrũ ceia-ce'ĩ
attribue d. Panu, d-sea ni dă unũ essemplu :
«în documentulũ dela 1407 vorbindu-se de-
«spre mărfurile ce aũ a se duce la Tatarĩ, se
«prevede că neguțătorii aũ a plăti vamă în Iași,
«în Cetatea-albă séu Tighina. De aici arũ urma
«după d. Hasdeũ, că pe acea calle nu se mai
afflă alte orașe, pe cândũ după noi resultă că
«tractatulũ commercialũ încheiatũ cu Alexandru
«cellũ bunũ scutia de a plăti vamă în celle-
«l'alte orașe nepomenite. Documentulũ dela Ste-
«fanũ întăresce pe deplinũ părerea nóstră, îngre-
«uindũ impositele pe acelleași mărfuri, și pe aceiași
«calle vedemũ arătându-se âncă unũ orașũ ce nu fi-
«gura în celle-l'alte tractate; neguțătorii aũ a
«plăti vamă în trei locuri: Iași, Lăpușna, Tighina
«séu Cetatea-albă. Totũ în astũ-feliũ de chipũ ni

«esplicămŭ și următóarele rîndurî totŭ din docu-
«mentulŭ de la 1407: Esportațiunea postavurilorŭ
«la Ungurî și Muntenî e liberă, anume pentru
«esportațiunea muntenescă se va plăti în Sucéva
«dela 1 grivnă — 3 groși și la *fruntariă* la Bacău
«dela 1 grivnă—2 groși; adică că nepomenirea și
«acellorŭ-l'alte orașe mai gîosŭ de Bacău arată nu-
«mai că postavurile aŭ a trece prin elle liberŭ.
Și pentru a învedera și mai bine ideia sea, giu-
nele istoricŭ adduce următóorulŭ passagiŭ din trac-
tatulŭ comercialŭ allŭ lui Stefanŭ cellŭ Mare :
«Cine va duce postavurî la Bassarabia (Munte-
«nia) va plăti vamă în Sucéva de grivnă—3 groși,
«eră în tîrgulŭ Romanului, în Bacău, în Agîudŭ,
«în Putna, în Vasluiŭ, în Berladŭ și Tecuciŭ, de
«carrŭ 2 galbenî.»

Éccē în modulŭ cellŭ mai limpede și fidelŭ
tóte ideile d-lui Panu în privința întinderii ter-
ritoriale a Munteniei despre Moldova în secolulŭ
XIV precumŭ și doveđile pentru cele trei accusări
de mai susŭ făcute d-lui Hasdeŭ.

Să demonstrămŭ acumŭ câtŭ de curiósă, câtŭ
de nepermisă este procedura istoricului dela «Con-
vorbiri Litterarie».

Mai înteiŭ, punctulŭ pe care d. Panu illŭ stabi-
lesce că : în Europa și la noi pentru o aceiași
marfă trebuia a se plăti vamă în tóte orașele seŭ
locurile însemnate din țerră pe unde va trece,

este contrariu adevărului. O foarte mică cunoștință cu istoria evului-mediu trebuie cuiva pentru a ști, că perceperea vămei era un privilegiu acordat la anume Commune, era nu la toate orașele și locurile însemnate pe unde vor trece mărfurile; un privilegiu și o *usurpațiune*, una din două cum ni-o spune însuși **Stefan cel Mare** într'un document din 1456; și-i curios că d. Panu nu cunoștea acest document, de oră-ce-lu publicase totu d. Hasdeu, adică unicul autor cunoscut istoricului dela «Convorbiri Litterarie» (44).

Allu duoilea, însemnarea pe care o da d. Panu cuvântului frontieră și graniță din documentele lui Alessandro cel Bun și Ștefan cel Mare, dicându că frontiera nu e frontieră și granița nu e graniță, este totu ce pôte fi mai comic, sau mai bine dicându, singurul lucru mai comic decâtu acesta este curagiulu d-lui Panu de a și impune uriașa sarcină să facă critica unui opă de talia «Istoriei critice a Românilor», ș'apoi a învăța tocmai pe d. Hasdeu ce vrea să dică graniță și frontieră *slavonesce*!

Actulu din 1407 allu lui Alessandro cel Bun nu o dată, ci de două ori repetă cuvintele: «la **fruntariă** (krainee myto) la Bacău», «**fruntariă** și la Bacău și la Berladu».

(44) Archiva ist., t., 1, part. 1, p. 154.

Actulă din 1460 allă lui Stefană cellă Mare nu o dată, nu de doue ori, ci de mai multe ori repetă cuvintele : «vamă la **hotară** (krainych mita) «în Baia seă în Bacăă» etc.

Ba încă acestă din urmă documentă înșiră curată hotarele Moldovei despre Muntenia dicendă : «Cine va duce postavuri la Bassarabia «(Terra-Romănescă), va plăti vamă în Sucéva de «grivnă 3 groși, éró în tãrgulă Romanului, în «Bacăă, în Putna, în Vasluiă, în Berladă și în «Tecuciă, de carră 2 galbeni; éró întorcendă-se «din Bassarabia seă din Turcia cu piperă, cu lână «seă cu altă-ceva, va plăti în Bacăă, în Romană «și în celle-l'alte orașe **mărginene de mai susă** «de carră 2 galbeni.»

Tragă cine-va o liniă prin orașele însemnate în acestă passagiă, și va vedé eșindă întocmai hotarulă «cu zigzacurile intermediare» susținută de d. Hasdeă.

Ei bine ! în fața acestoră irrecusabile mărturie, cari isbescă ochii pënë și cellui mai puțină înțelegătoră, criticulă iașiană, croindu-și în minte o sistemă fictivă vamaă în spriginulă căreia nu aduce nici o umbră de probă, țessendă grămeđi de errori peste grămeđi de mistificațiuni, tălmăcindă și restălmăcindă passagele celle mai limpeđi, contradicendă-se la câte fie-care cincă rōnduri, arătandă o necunnoscință absolută despre semne-

ficarea cuvintelor într'o limbă, perçându-se într'unu potopu de suppoziții și para-suppoziții, se mângăia cu speranța c'a făcutu analiza critică a operei d-lui Hasdeu și a convinsu pe deplinu pe cititorii sei.

Dérõ este óre posibilu ca cuvântulu slavonũ *krai* sã aibã altu înțellesu decâtu : hotarũ, frontierã, granițã, partea mãrginașã a unei țerre?

Noi amũ cercetatũ la tóte dialectele slavice, și la tóte fãrã esceptiune amũ gãssitũ cuvântulu *krai* în acestũ înțellesu, și nici de cumũ în altulu.

Vedeți «Dictionarium trilingue, hoc est dictionum Slavonicarum, Graecarum et Latinarum» făcutu sub Petru cellu Mare, și în dreptulu cuvântulu *krai* veți gãssi : ὄρες, ἄκρα, ἀρότης, margo, extremitas, ora, regio; *krainii*, ἄκρος, ὕστερος, extremus, ultimus, etc.

Vedeți în dicționarulu «Slovar tzercovno-slavianskago i russkago ĭazika» allũ Academiei din Petersburgũ (1847) în dreptulu cuvântulu *krai* tóte semnificãrile selle.

Mãi vedeți încã allũ celebrulu Miklosich «Lexicon Palaeo-slovenico-graeco-latinum» (Vindobonae, 1862 — 1865) la cuvintele : *krai* și *kraisce*.

Mãi vedeți pe Polonulu Linde, pe Boemulu Jungmann, etc.

Mãi aveți în vedere cã penẽ adĩ districtele mãrginașe alle Sêrbiei se numescũ *kraina*, și cã *Ukra-*

ina nu e altă ce-va decât marginea occidentală a Poloniei inferioare.

Nimenui pene acum nu i-a trecut în minte că la Slavi *krai* înseamnă : «orașulă cellă din urmă unde are a se plăti vamă»!

Și când d. Panu ară rădema pe vr'ună testă, pe vre-ună documentă, pe vre-o mărturiă fie chiară de ușurința cea mai mare, nostima semnificare ce dă cuvântului *krai* din tractatele comerciale în cestiune, totă și-ară avé scusa că a fostă indusă în erróre, n'a căntărită și giudecată bine isvórele ; déră cândă vine cu nesce argumentări de feliulă celloră mai susă «a resta-
«tornici adevăratele înțellesuri alle cuvinteloră» a strivi în picioare celle mai elementare regule alle logice, și chiară alle abecedarului slavici; noi unii, obicinuiți a cere dela ună critică serio-sitate și lumină, nu putemă decâtă amarnică a deplänge pe intrepidulă scriitoră iașiană că s'a asvêrlită atâtă de nepreparată și cu atâtă zăpă-celă în o discussiune care cere sciință și erudi-țiune mai nainte de oră-ce.

Intr'ună locă d. Panu dice : «Cândă o marfă
«ore-care nu este scutită, ci are să fie suppusă la
«vamă în tóte orașele, atunci amêndoue documen-
«tele înșiră numele tutuloră orașeloră din calle
«fără nici o calificare, regulândă vama ce are a
«selua; din contra cândă vre o marfă se buccură

«de scutire de vamă în unele orașe și are a plăti
«vamă numai în unul singur din o întrégă li-
«nie de commerciū, atunci nu se amintese nici
«unū orașū în care nu are a se lua vamă, ci nu-
«mai acella în care are a se lua, *intovărășitū câte-o*
«*dată de calificativulū frontieră seū graniță.*»

Care să fie óre rațiunea sănětósă a acesteī
regule, ce și-o plăsmuesce d. Panu? Și ce se-
riositate mai putemū noi da unū Alessandru
cellū Bunū, unū Stefanū cellū Mare, mari politici,
mari domni, decât ei și-ar ūfi petrecutū timpulū în
a se giuca cu vorbele, precumū d. Panu se giócă
cu cititorī seī!

Déca în unele passage orașele Baia, Berladū,
Bacăū, Trotușū, Moldavița, Agiudū, Putna, Te-
cuciū, nu sunt însoțite de epitetulū *frontieră*, a
césta nu dovedesce că elle n'aū fostū la hotarū,
căci în acelleași documente, mai susū seū mai
giosū, elle se numescū : «mărginene», la «gra-
niță».

Să iea d. Panu orī-ce documentū din evulū
mediū, nu numai românescū, dérō fie și occi-
dentalū, bună óră anglesū din colecțiunea lui
Rymer, și o să vedă că nicăiri nu essista, nici
chiarū la gravii Britani, ciudata formalistică de
a însoți totū-d'a-una unū nume óre-care de
unulū și acellași calificativū într'unulū și acel-

lași actū, pe cândū este destulū de a'lū califica numai o dată seū de doue ori.

Apoi chiarū astă-đi, în stilulū diplomaticū cellū perfecționatū allū secolului XIX, decă într'unū actū officialū s'arū đice într'unū locū «*capitala Buccuresci*» și în alte doue seū trei locuri numai «*Buccuresci*» fără mențiune de capitală, arū trebui a se pretinde, după faimósa teoriă a d-lui Panu, că cuvēntulū *capitală* nu însemnēză *capitală*!!!

Cine a spusū ġiunelū criticū dela Iași că *sderulū*, o blană regală chiarū în Occidente, este o marfă mai *neînsemnată* și că de aceia e scutitū în tractatele comerciale de a plăti vamă în tóte orașele din drumū?

Cine i-a spusū că «mai în spre frontieră decâtū «*Baia* se afla Moldovița pe drumulū Bistriței, și «mai în spre margine decâtū Bacăulū era Trotușulū «pe drumulū Brașovului»? Ce feliū? Hotarele mergū ôre în liniă dréptă, și d. Panu crede că Moldovița e pusă p'aceiași liniă dréptă cu *Baia*, seū Trotușulū cu Bacăulū, pentru a đice că sunt mai aprópe de hotarū Moldovița și Trotușulū decâtū *Baia* și Bacăulū, și că prin urmare epitetulū de *frontieră* datū acestorū din urmă n'are simțulū realū allū cuvēntulū, ci cellū născocitū de d-sea?

Uitatu-s'a d. Panu pe o chartă geografică pentru a vedé că *Baia* și Bacăulū potū fi fórtē bine o-

rașe mărginașe alle Moldovei, fără cu acésta a împedeca să fie totu astu-feliu și Moldovița séu Trotușulă ?

Hotarele tuturor Statelor sunt în zigzaguri, nici o dată în linie drepte. Décă s'arū admite minunata doctrină geometrică a d-lui Panu, Silistra arū trebui să fie a României și Giurgiulă allū Turciei, căci Giurgiulă este mai la sudu, adecă mai departe, érū Silistra mai la Nordu, adecă mai aproape.

Nu urméză dérō de locū, după cumū își închipuesce d. Panu, că d. Hasdeū trebui «să admittă că Trotușulă și Moldovița rămânū de si-gurū Ungurilor.»

D. Hasdeū n'a admis'o nicăiri, căci d-sea, cândū scriea despre o cestiune topografică, avea documente într'o mână și o mappă în cea-l'altă.

Totū nicăiri, nu numai în *Istoria Critică*, d. Hasdeū n'a susținutū că nenumirea orașelor în documentele lui Alessandru cellū Bunū și Stefanū cellū Mare dovedesce că elle nu essistaū, după cumū criticulă iașenū afirmă într'unū modū așa de categoricū dicendū: «în documentulă dela 1407, «vorbindu-se despre mărfurile ce aū a se duce la «Tatari, se prevede că neguțătorii aū a plăti vamă «în Iași, în Cetatea-Albă séu Tighina; de aci arū «urma, după d. Hășdeū, că pe acea calle nu se mai «află alte orașe».

Citiți și rescitiți opera d-lui Hasdeu, și veți veți convinge.

Dacă în documentul lui Stefanu cellu Mare, pe lîngă Iași și Cetatea-Albă, se prevede și în Lăpușna a se plăti vamă, cea-ce lipsesce în actul lui Alessandru cellu Bunu, nu se pôte deduce de aci cu siguranță că Lăpușna nu essista în 1407, ci pôte numai că ea nu avea încă acordatū privilegiulū d'a percepe vamă, d'érū nu se pôte deduce cu siguranță nici că Lăpușna essista.

Criticulū nostru, pentru a arunca «o lumină și mai viuă asupra acestorū ideī», adduce passagiulū din documentul lui Stefanu cellu Mare în care se arētă între altele și orașele *Agiudū, Putna și Tecuciū*, necupprinse în actulū din 1407 și d'o dată esclamă că a găsitū tocmai și tocmai: «partea pe care d. Hasdeu în o pré înfo-
«cată admirațiā pentru Bassarabi o răsluia din Mol-
«dova.»

Norocirea însē pentru autorulū *Istoriei critice a Romānilorū* este că d. Panu a avutū grigia ca, pe lîngă passagiulū pomenitū, în care se vorbesce despre Agiudū, Putna, Tecuciū, să adducă și următorulū, care sfāramă cu decisiune întrēga'ī nemuritōriā sistemă vamalā:
«Éró întorcēndu-sedin Bassarabia seū din Tur-
«cia cu piperū, cu lână seū cu alt-ceva, va plăti în

«Bacău, în Romanu și în **celle-alte orașe mărgi-
«nene** de mai susu de carru 2 galbeni.»

Așa ni spune Stefanu cellu Mare.

«Orașe mărgenene *de mai susu*» sunt Agiudă, Putna, Tecuciă. Testulu slavicu dice: «kraïsnih trăgov», adecă «mărginene», totu ca «kraïnih mita u Bacovie ili u Berladi (la hotaru în Bacău seú în Berladu), totu ca: «na krainem miti u Baiu» (vamă la fruntariă în Baia), etc.

Decă acumă amă admite, după teoria d-lui Panu, că «*cuvântulu fruntariă, margine, în-*
«*semneză ultimulu orașu în care se iea vamă*», logica riguroasă ne adduce, chiaru de nu amă voi, la conclusiunea că : de vreme ce «cuvântulu fron-
«*tieră seú graniță se pune în documente pentru*
«*ca să se înțelegă că acellu orașu din țerră este*
«*cellu din urmă unde are a se plăti vamă,*
«*prin tôte celle-l'alte trecându mărfurile liberu*», decă numai Agiudulu, seú numai Putna, seú numai Tecuciulu, unulu din aceste trei va puté percepe vamă, prin tôte celle-l'alte avându a trece mărfurile liberu.

Si cu tôte astea, marele Stefanu a prevăduț curatū, limpede, că vama se va plăti în tôte orașele acollo citate!

Cumă de n'a observat'o d. Panu, deși observă o mulțime de lucruri *carī nu sunt* ?

Prin urmare, convenindū că cuvântulu «mărgi-

nene» din passagiulū menționatū are simțulū realū allū seū de hotarū, de «marginea țerreī», discusiunea este ca și notărită : Bacăū, Agiudū, Putna, Bêrladū, Tecuciū, sunt orașele mărginene alle Moldovei.

Dêrū d. Panu âncă nu și-a finitū observările sêlle. Totū stăruesce în accusarea îndreptată contra d-lui Hasdeū de *reșluitarū* allū Moldovei, pentru că, ȓice d-sea: «autorulū Istoriei Critice a încheiatū la neființa tuturorū orașelorū a-celora care nu se află amintite în vre unū locū deosebitū din documentele citate de d-sa , fără a voi să ia sémă dēcă se află pomenite seū nu în alte părți totū alle acellorū documente.»

Frumósă glumă !

Noue ni se pare că nu d. Hasdeū a susținutū una ca acêsta, ci tocmai d. Panu n'a voitū să ia sémă la ȓisele eruditulū istoricū , care trăgêndū linia de hotarū prin Bacăū și Bêrladū n'a uitatū să adaoge cuvintele : «de împreună cu zigzagurile intermediare», êrū în zigzaguri sunt copprinse Agiudulū, Tecuculū etc.

Dintre acelle orașe, unele nici mai essistă astă-ȓi, bună ôră *Putna*, a căriia pozițiune trebui precisată printr'o seriósă analisă critică, nu cumū o face d. Panu cândū ȓice :

«Orașulū moldovenescū *Putna* a trebuitū să fie

«unulū din celle măi mărginașe, aședatū pe marginea stângă a rîușoruluī Putna».

De unde a trebuitū și de ce o asemenea aședare?

Unū așa rationamentū se numesce în latinitatea scolastică: «baculus in angulo, ergo pluit.

Ore astū-feliū se vorbesce în istoriă ?

După d. Panu, și monastirea Putna, deși se află departe în Bucovina, totuși fiindū-că se chiamă cumu se chiamă, trebuī să fie aședată unde-va lîngă Focșani !

În numeriī 12 și 13 ai *Convorbirilorū Litterarie*, pe lunele martiū și aprile, d. G. Panu, socotindū de cuviință a reveni assupra întinderii teritoriale a Munteniei de cătră Moldova, despre care noi, giudecândū după aceste vorbe alle d-selle : «Étă «dérū mărginile Moldovei restatornicite așa după «cumū Cronicarulū Ureche spune cu mare simplicitate și limpedelă, adecă tótă țerra rășluită de «d. Hasdeū», amū fi cređutū cu dreptū cuvêntū că a terminatū totū ce avea de spusū, analiséză dovedile adduse de autorulū *Istoriei Critice* în spriginulū întinderii Munteniei pênē măi susū de Kilia, și anume :

1-o. Unū passagiū din scriitorulū bizantinū Chalcocondila ;

2-o. Unŭ crisovŭ allŭ lui Mircea cellŭ Mare din 1387; ŝi

3-o. Unŭ altulŭ din 1439 allŭ lui Vladŭ-vodă poroclitŭ Draculŭ.

Frimulŭ pasŭ ce face ŝi de astă dată intrepitulŭ criticŭ iaŝenŭ, este de a schimba simțulŭ disselorŭ d-lui Hasdeŭ.

Și ecce cumŭ.

Autorulŭ *Istoriei Critice*, după ce stabilește o dată că la 1387 hotarulŭ orientalŭ allŭ Munteniei se întindea dincolo de Chilia pêne la Marea-Négră, își propune a resólve cestiunea : înainte de astă epocă a cui să fi fostŭ partea moldovenescă a Dunării? Intre 1375—1390, intervalulŭ domnirii lui Petru Mușatŭ, nemicŭ nu ni arrétă că Moldova să fi fostŭ în luptă cu Muntenia, ba încă sub Mircea cellŭ Mare aceste țerre trăiaŭ în cea mai bună vecinătate, de vreme-ce la 1389 ambii domni trămittŭ o singură ambasadă în Polonia pentru a închiăia acolo unŭ tratatŭ solidarŭ cu regele Vladislavŭ Iagelo; de vreme ce la 1390 domnulŭ muntenescŭ re'nouesce acéstă alianță, «trămițendŭ de astă dată o ambasadă curatŭ muntenescă, care înse nu merge dreptŭ în «Polonia, ci se opresce anume în capitala Moldovei «unde convine cu mandatarii regelui Vladislavŭ «Iagello, ca într'o localitate d'o potrivă simpatică «și d'o potrivă sigură pentru ambele părți contrac-

«tante; și prin urmare, față cu acestea nu se p^ote
«admitte vre-o dușmăniă pr^osp^etă, se^u măcar^u
«o suvenire de ostilitate între Moldova și Munte-
«nia, cell^u puțin^u pe cât^u timp^u domnise Petru
«Mușat^u în cea de' nteiu din elle» (45).

Nu mai amintim^u aci, că mai departe în cur-
sul^u opereⁱ selle d. Hasdeu demonstră că p^en^e
și tronul^u moldovenesc^u Petru Mușat^u ill^u da-
torise lui Radu Bassarab^u, tatăl^u lui Mircea cell^u
Mare (46).

Intre 1355—1375 a fost^u tot^u ast^u-feli^u, pen-
tru cuvintele că : principatul^u moldovenesc^u
după trei mărturie contimpurane fiind^u fundat^u
abia pe la 1355 în Bucovina de astă-dⁱ, i-a fost^u
peste putință ca în gluma de timp^u de 20 anni
să'și lățescă dominațiunea departe la Dunăre,
când^u avea mai ânteiu să prinđă răd^ecină într'un^u
cuibuleț^u restrîns^u; să crească la număr^u și forță,
inaintându cu 'ncetul^u tot^u mai gⁱos^u și impin-
g^end^u mere^u resturile tăărescⁱ peste Nistru; și
să resiste într'una, apr^ope în fie-care ann^u,
pretensiunilor^u Ungarieⁱ, care nu mai înceta în
veci cu revendicarea prin arme a unei imaginare
suveranități assupra Moldovei (47).

«Inainte de 1270—continuă d. Hasdeu—ac^estă

(45) *Istoria Critică a Rom.*, p. 6.

(46) *Ibid.* p. 84-95.

(47) *Ib.*, p. 37.

«porțiune a Dunării avusese două stăpîni : pînă la Prut se 'ntindea bellicósa republică a Berladului, éru dincollo de Prut dominiul Cumanilor, avëndu Chilia dreptă capitală. Prin urmăre, epoca cuceririi muntene pe malul moldovenesc allu Danubiului pînă la Marea Négră trebui căutată între 1270 — 1355. (48)

Ei bine, éccé cumă criticul dela «Convorbiri Litterarie» resumă acéstă argumentațiune a d-lui Hasdeu :

«Pentru stăpînirea nebănuită a Muntenilor din epoca 1270 — 1400 se adducū următórele : unū passagiū din scriitoriulū bizantinū Halcocondila care arată, după d-nulū Hasdeu, intinderea Munteniei pînă la Marea Négră ; titularea lui Mircea din documentulū dela 1387 in care se vedū cuvintele «stăpănu pînă la Marea cea mare.» Darū cellū mai vechi actū dintre aceste doue, cellū dela 1387, este cu mai bine de 100 de ani mai nou de cătū epoca 1270, in care se face cucerirea acestoră părți pentru ánteia dată, și autorulū avea nevoie ca să demonstreze, cumă s'aintămplatū acéstă ántei cucerire ; spre acéstu sferșitū întrebuinteză deducțiunea logică și anume arată că Moldova se nasce ca statū politicū cam pe la 1355, că cei ántei domni statorniciți la méză-nópte a Moldovei aū avutū a se intocmi

«in lăuntru și a-și statornici puterea, că Petru
«Mușatū care domnesce intre 1375 — 1390 are
«legătorele celle măi prietenesci cu Mircea, că
«nici unū resboiū nu turbură aceste legături,
«*decī Mircea nu pōte smulge aceste possessiunī in*
«*timpulū Domniei lui Petru Mușatū, așa darū epoca*
«*luărei acestorū parți a Moldovei de cătră Mun-*
«*tenī trebuie să fie inainte de 1355, prin urmare*
«**pe la 1270.**» (49)

Observați :

D. Hasdeū a ȡisū că : «epoca cuceririi muntene
«pe malulū moldovenescū allū Danubiulū pēnē la
«Marea-Nēgră trebui *căutată între 1270 — 1355*»,
doue punturī extreme, carī nu'mpedecă ca faptulū
să fi avutū locū chīarū cu câți-va annī inainte de
1355, seū pe la 1300, seū cu câți-va annī după
1270, destulū numai că **intre** aceste doue epoce
ellū trebuie a fi *căutată*.

Criticulū dela Iași înse, făcēndu-se că nu vede
cuvēntulū **intre** repetatū de doue, trei, patru și
mai multe ori, și care insemnēză ca valōre intel-
lectuală summa de 90 annī aprōpe, afirmă că au-
torulū operei în cestiune pune ca datū positivū
allū cuceririi anulū 1270, că dela acēstā epocā
pēnē la 1400 stăpānirea Muntenilorū a fostū «*ne-*
«*bānuită*», că «actulū din 1387 invocatū de d. Has-
«deū, in care se vedū cuvintele: stăpānū pēnē la

«Marea cea mare, este cu mai bine de 100 de ani
«mai nou de câtă epoca 1270 în care se face cuce-
«rirea acestor părți pentru ânteia dată»; că :
«epoca luării acestor părți a Moldovei de către
«Munteni trebuie să fie înainte de 1375, prin ur-
«mare pe la 1270»!!

Pentru D-șe, de unde acestea toate ? De unde
mai allesă curiosul «*prin urmare*»? Ince locă din
scrierea d-lui Hasdeu s'aă găsită aceste afirmări?

D. Hasdeu, pentru a dovedi întinderea Mun-
teniei în véculă allă XIV pêne la Marea-Négra ,
adusse între altele și următorul passagiū din
Bizantinulă Calcocondila, care vorbindă despre
Mircea cellă Mare pe la anni 1396 — 1398, se
rostesce lîmurită :

«Terra Munteniloră se întinde dela Transilvania
«pêne la Marea-Négra, d'a-drépta'i avéndă Dună-
«rea pêne la țermulă marină și d'a-stânga'i avéndă
«Moldova» (50).

D. Hasdeu adaoșse :

«Mai pôte fi ce-va mai limpede ? Insuși nu-
«mele, pe care cronicarulă grecă illă dă Munte-
«niei, este : «țerra dela Dunăre», pe cândă Mol-
«dovei îi dîce: «țerra lui Bogdană» (51).

(50) *Laoni'i Chalcocondylae Historiarum libri decem*
rec. Bekker, Bonnae, 1843, in-8, p. 77, lib. II.

(51) *Ib.* p. 78—Cf. lib. III. p. 134, ună importantă passagiū
în care Daciă de lîngă Dunăre sunt Munteni.

Criticulă dela Iași, reproducendă passagiulă de mai susă din Calcocondila, esclamă :

«Nimicū mai limpede la ânteia privire, dărū
«dēcă citimū întregulă locū din acellū autorū,
«vedemū că d. Hasdeū și de astă dată a căđutū în
«aceiași greșellă în care căđuse cu actele com-
«merciale a lui Alessandru și Stefanū, adică a tăl-
«măcitū frasa fără a ținé sémă de totalitatea ac-
«tului.»

Despre pretinsa greșelă a d-lui Hasdeū în pri-
vința actelorū lui Stefanū și Alessandru , o gre-
șelă demonstrată de cătră d. Panu prin famo-
sulū «granița nu e graniță», amū vorbitū de-
stulū mai susă.

Cea de acumū accusare să fie óre mai bine sus-
ținută și probele mai în proporțiune cu greuta-
tea ei ?

Éccē întregulă passagiū din Calcocondila, după
o traducțiune ca și litterală :

«Némulū Dacilorū este fórte vitezū ; cu tóte
«astea nu se cãrmuesce de legi așa bune; ei locu-
«escū mai multū prin sate, ocupându-se cu pă-
«șunile. *Terra lorū se întinde pënë la Mare, înce-*
«*pëndū dela Ardéllulū Daciei Panonilor. La drépta,*
«*pe unde merge spre Mare , se scaldă de fluviulū*
«*Istru; la stânga are țerra numită Bogdania. Unū*
«*munte lungū, pe care locuitorū illū numescū Pra-*
«*sovulū, desparte țerra lorū de Dacia Panonilorū*

«Lôngă acéstă țerră sunt din némulă Sciților
«unii în numără nu puțină, suppuși regelui Po-
«loniloră Casimiră și indestullă de puternici.
«Limba Daciloră sémănă cu limba Italianiloră ;
«déră este atâtă de stricată și differită, încătă cu
«greutate Italianii ară puté înțelege ce însem-
«néđă vorbele loră ; de unde înse aă venită și s'aă
«statornicită în acéstă țerră limba și obiceiurile
«romane , dela nici ună omă n'amă afflată, nici
«amă audită pe cine-va pomenindă despre acé-
«sta. Se đice că ómeni din diverse locuri s'aă a-
«șeđată în acéstă țerră, fără să remână cu tóte a-
«stea vre-ună faptă memorabilă allă acestui némă
«încătă să prețuiască ostenéla de a se trece în i-
«storia de față. Intru nimică nu se deosebescă în
«celle-l'alte de Italiani, în mâncare, în arme, și
«servindu-se de acellea-și unelte. *Deși acestă*
«némă se desparte în 2 principate, adică în Bog-
«dania și țerra Istrului, totuși nu trăescă între
«sine cu dreptate. S'aă obicínuită a nu fi credin-
«cioși duciloră, déră după cumă li vine la soco-
«telă schimbă domniă, allegéndă cândă pe u-
«nulă, cândă pe altulă. Mircea, care se trăgea din
«némulă acestoră duci, și-lă constituiră domnă
«allă loră» (52).

D. Panu , adducéndă acestă passagiă , đice că

(52) *Stritter, Memoriae populorum ad Danubium incolentium*, Petropoli, 1771-80. in 4, t. 2, Valachica, p. 902-90: „Daco-

sub *gens Dacorum* Calcocondila înțelege și pe Munteni și pe Moldoveni; și dovadă de acesta sunt:

1-o «In frasa: *țerra lorū o desparte muntele* «care se întinde lungū, căruia locuitorii îi dicū «*Prasovū*, cuvintele *țerra lorū* sunt exprimate «prin *ipsorum regionem*, cuvântulū *regio* la singu- «larū, *țerra dênșilorū*, adecă a Dacilorū, cu alte «cuvinte o singură regiune despărțită in doue «prin unū munte in care trăesce același nēmū: «*ipsorum Dacorum*»;

2-o «In frasa: *deși acestū nēmū se despărtesce* «in doue *țerrī*, in *țerra Bogdaniei* și a *Istriei*, prin «*acestū nēmū* se înțelegū și Muntenii și Moldo- «veniū, căci altū-feliū pe locuitorii din Moldova «nu-î coprindea Halcocondila totū sub numele «de ea *gens seū gens Dacorum.*»

rum gens bello praestantissima est, nec tamen admodum boni gubernatur legibus. Vicos plerumque incolunt sequentes pascua *Extenditur horum regio ab Pannonum Ardelio, a Pannonum Dacia initium sumens* (ἀπὸ Ἀρδελίου τῆς Παιόνιον Δακίας ἀρχομένη) *usque ad Pontum Euxinum. A dextra qua vergit ad mare, Istro flumine alluitur; a sinistra Bogdaniam appellatam regionem habet. Distinguit ipsorum regionem* (ἐπὶ Παν- ὄδακίας amisit interpretes) *mons longe se porrigens, cui Prasobo nomen incolae dixerunt...* Quamvis ea gens in duos discreta sit principatus, Bogdaniam et Istriam regionem (καὶ αὐτὴν παρ' Ἰστρων ἑώραν) haud tamen aequo inter se iure vivunt. etc.“

3-o Că «acésta este atât de lămuritū incâtū
«vestitulū Niebuhr, traducătorulū latinū (???) a
«luī Halcocondila(!), la cuvintele *gens Dacorum*
«adaoge fôrte nimeritū în parenteză : sive Va-
«lachorum *in quibus et Moldavi.*»

D. Panu conchide că «Halcocondila, cândū ōicea
«că Dacia se intinde pênē la Pontulū-Euxinū, în-
«țellegea pe Muntenī și Moldovenī impreună, prin
«urmare acestū autorū nu-ī pôte slugi d-luī Has-
«deū de dovadă cumū că Muntenia ținea gurele
«Dunărei cu Bassarabia in véculū allū 14-le.»

Observândū dela începutū pênē la finitū critica
d-luī Panu, pare că autorulū teoriei că *granița nu*
e granița a giuratū cu ori-ce prețū a vedé tôte
lucrurile *pe dosū*.

«Acéstă arte d'a găsi intr'unū lucru, care na-
«turalmente are unū înțellesū bunū, tôte înțel-
«lesurile relle pe carī unū spiritū ce nu rațio-
«nēză dreptū pôte] să-ī dea, — ōice celebrulū
«Montesquieu — nu este nici de cumū folositó-
«riă ómenilorū : cei ce o practicā s'assémēnă cu
«corbii carī fugū de corpurile viue și sbórá prin
«tôte părțile pentru a căuta cadavre.» (53)

Bizantinulū Calcocondila înțellege in tôte păr-
țile scrierii sēlle prin *Daci* pe *Muntenī*, dérū in
tôte părțile fără escepțiune!; însuși d Panu o

(53) *Montesquieu, Oeuvres complètes, t. 2, Paris, 1866*
p. 353, *Défense de l'Esprit des Lois.*

recunoscce în același articol și chiar pe aceeași pagină dicându: «Halcocondila numesce *obscesce* «în cartea sea **numai pe Muntenii Daci**».

Numirea de *Vlahi*, Chalcocondila o dă Românilor Transdanubiani; erau acea de *Bogdanii Moldovenilor*.

Fentru a se dobândi convicțiunea de cele ce dicem, să reproducem câte-va passage.

Vorbindu despre expediția creștinilor contra lui Baiazet sub anul 1394, la care a luat parte și marele Mircea, erau Moldovenii nici de cum, scriitorul bizantin dice:

«Pre cându Baiazet se gălia să misce armata «din Peloponesu, i se anunță că Pannonii «sub conducerea lui Sigismundu, împăratul și «cesarul Romanilor, și Francii și Germanii nu «puținii strinși la o altă, au hotărît să-i declare «resboii; că degia se gătiau a trece Istrul, *atră- «gându-și și pe Daci*, cari să fie căllăuzele drumu- «lui și să conducă armata în țerra inamică» (54).

Sub anul 1395:

«Trecându puțină timp, Baiazet făcu resboiu «lui *Mircea, ducele Daciei*, invinovățindu-l că «la 'nceput unindu-se cu Ungurii, a purtat res- «bellă contra sea» (55).

(54) *Chalcocondylae Historiarum libri decem*, p. 63. — *Stritter*, p. 902.

(55) *Idem*, p. 40.—*Stritter* 1. c.

Maî departe :

...«Mircea avea o mulțime de copii naturali, cari «nu sunt puțini în *Dacia*. Murindū Mircea, se a-
«rătaū adesea alți *duci ai Dacilorū*» (56).

Pe Danū nepotulū de frate allū lui Mircea, Calcocondila illū numesce : «*Daciae rector*», și maî giosū : «*ad Daciae ducem*» (57).

Apoi:

«Arseră cu focū *Brăila orașū allū Dacilorū*,
«care era cellū maî vestitū târgū din tótă *Dacia*,» etc. etc.

Ori-cândū vine a vorbi despre Moldova , Calcocondila o numesce : *Bogdaniă, Négră-Bogdaniă*.

Éccé unū passagiū despre luarea Chiliei :

«Armata înse strînsă la unū locū urma după
«Vladū-vodă, care despărțind'o tótă în doue părți,
«pe una o opri cu sine, celei-l'alte înse îi porunci
«a merge contra domnului *Negreī Bogdanie* (adică
«contra lui Stefanū cellū Mare), ca decă acesta
«s'arū incerca să năvēlēscă **în Dacia**, să-ī ressiste
«cu tăriă și chiarū să facă incursiune în țerra lui
«cea dușmană» (58)

Apoi :

...«Stefanū porunci ca armata sea să mérgă pe

(56) *Stritter* p. 904.

(57) *Ibid.* p. 907—*Chalcocondilas.* p. 93.

(58) *Stritter* p. 27.

«duntri aprópe de riú, și să incongióre Chilia, «orașulú lui Vladú, situată la gura riului...»

Apoi :

«Negru Pogdanú plecâ ca cumú arú avé să deva-
«steze **țerra Daciloru**»...

Acestea sunt destule.

Dacii lui Calcocondila sunt numai *Munteniî*.

Dérú de ce să mai însistâmú, cândú însuși d. Panu, după cumú amú mai spusú, mărturesce cu o naivitate patriarcală : «că Calcocondila nu-
«mesce obstesce in cartea sea numai pe Munteniî
«Daci?»

Cumú să numimú óre o asemenea flagrantă contradicțiune?

Póte fi ce-va mai limpede ?

Pentru d. Panu ínse «este o confusiă», o confusiă mai négră de câtú negurele, și «confusia «care domnesce într'unú autorú vechiú—dice «d-sea—să nu o luămú dreptú sciință, ci să o «prețuimú numai intru atâtú câtú merită.»

Să vedemú ínse ín cine este *confusiă*, ș'apoi o confusiă spăiméntătoriă : ín Calcocondila, séú ín istoriculú dela «Convorbiri Litterarie» ?

Să admittemú cu d. Panu că ín frasa : «de-
«și acestú némú se despărtesce in doue țerre,
«in țerra Bogdanieî și a Istriei», prin acestú némú se înțellegú Munteniî și Moldoveniî ; să ne invoimú a face acestú actú de complăcere și a re-

cunnósce cu d-lui că: «Calcocondila cândă dicea «că Dacia se intinde pênă la Pont-Euxinū, întelle-gea pe Muntenī și Moldovenī împreună.»

Pré bine!

Să adducemū din nou passagiulū din Calcocondila.

Mai ânteiū testulū grecū :

„Διηζει δ' αὐτῶν ἡ χώρα, ἀπὸ Ἀρδελίου τῆς Παιόνων Δακίας ἀρχομένη, ἔσται ἐπὶ Εὐξεινον πόντον, ἔπει δὲ ἐπὶ δεξιὰ μὲν καθήκουσα ἐπιθάλασσαν τὸν Ἰοτρον ποταμόν' ἐπ' ἀριστερὰ δὲ Βογδανίαν χώραν οὕτω καλουμένην“.

Apoi traducțiunea latină, de care se ține d. Panu:

«Extenditur horum regio ab Pannonum Ardelio, a Pannonum Dacia initium sumens, usque ad Pontum Euxinum. A dextra, qua vergit ad mare, Istro flumine aluitur; a sinistra Bogdanium appellatam regionem habet.»

Traducătorulū latinū, pârându-ī a nu fi destulū de clarū passagiulū : «ἀπὸ Ἀρδελίου τῆς Παιόνων Δακίας ἀρχομένη «incepëndū dela Ardélulū Daciei Panonilorū», a cređutū de trebuință a despărți Ardélulū de Dacia Panonilorū și a da următorulū sensū nu pré clarū diselorū scriitorulū bizantinū :

«Terra lorū se intinde dela Ardélulū Panonilorū, încependu-se dela Dacia Pannonilorū pênă la Pontū Euxinū» etc.

Traducțiunea decī cea mai fidelă și correctă a

passagiului Calcocondilénu este cea următoare :

«Térra lorú se întinde pêně la mare, începěndú «de la Ardélulú Daciei Panonilorú (59) ; la drepta «avěndú fluviulú Istru pêně la țěrmulú marinú, őrú «la stângă țěrra numită Bogdania».

Ei bine ! să dămú đisselorú lui Calcocondila simțulú ce pretinde d. Panu , adică că prin «*Dacia se întinde pêně la Pontú Euxinú*» se întěllege: «*Muntenii și Moldovenii împreună*», și să citimú passagiulú de susú, nu după traducțiunea nóstră, pentru ca să nu măi fie despre acésta discussiă, ci după a d-lui Panu, și vomú avé :

«Térra Muntenilorú și Moldovenilorú se întinde dela Ardélulú Panonilorú, începěndú-se dela Dacia Panonilorú pêně la Pontú ; din drepta cumú se întinde spre mare se mărginesce (țěrra Muntenilorú și Moldovenilorú) cu fluviulú Istru, din stânga totú țěrra Muntenilorú si *Moldovenilorú* are regiunea numită Bogdania, adică Moldova».

Admirabilú !

Trageți hotarele Munteniei și Moldovei după rîndurile de măi susú , și spuneți decă mintea umană póte concepe o măi mare confusiune , care ínse nu este a lui Calcocondila.

Moldova nu póte avé la stânga sea totú Mol-

(59) Pannonia după Calcocondila „incipit a Vienna Germanorum oppido, et versus orientem, secundum Istrum procedens, attingit Dacos et Tryballos.“ *Chalc.* p. 37.

dova, decî în passagiul citat allu lui Calcocondila se înțelegu numai Muntenii, căci numai ei potu avé la drépta Dunărea și la stînga Moldova.

Acestu passagiu confirmă dérö cu deplinătate, ca și tractatele commerciale alle lui Alessandru cellu Bunu și Stefanu cellu Mare, demonstrațiunea d-lui Hasdeu că Terra-Românescă se întindea pêne la Mare; éru d. Panu în zadarü a ämblatu și de astă dată a restälmäci pe dosü prin nesce adevérate minuni înțellesulü naturalü allu lucrurilor.

Dérü ce vomü face vestitulü Niebuhr, istoriculü Cantemirü, marelü Șincai, autoritățile adduse de criticü în spriginulü opiniunii d-selle?

«Niebuhr, *traducătorulü latinü allü lui Calcocondila*—dice d. Panu—la cuvintele *gens Dacorum* adauge fórté aimeritü în paranteză : sive «*Valachorum in quibus et Moldavi*».

Ni e témă ca nu cumü-va să obosimü repețindü și de astă dată, pentru nu sciü a căta óră, că istoriculü iașianü vorbesce de lucruri pe cari nu le scie cu o întrepiditate și unü tonü așa de decisive, încätü decă nu impunü, dérü cellu puținü nu potü a nu *uimi* prin forța coragiului.

Săraculü Niebuhr nici-o-dată n'a tradusü pe Calcocondila, ci a fostü numai *inițiatorü* și *patronü* allü edițiunii Bizantinilorü tipărite la Bonna între anni 1830-40 de cătră o societate din care

faceau parte Bekker, Classen, Hamaker și alții. Cuvintele: «sive Valachorum in quibus et Moldavi» aparținut cellui mai vechi traducător allu lui Calcocondila, și sunt reproduse întocmai așa în paranteși în colecțiunea lui Stritter, t. 2, p. 903, cu cinci ani înainte de a se fi născut bietulă Niebuhr! (60)

De reflexiuni nu mai e nevoie!

Bietulă Șincai de asemenea se nedreptățește, arruncându-i-se fără de milă năpasta pe capu d'a fi înțellesu ca d. Panu passagiulă Calcocondilenu citatū mai susu, pe cându istoriculă transcarpatinū, punendu în parentesă la cuvântulă «Dachii» vorbele: «*adecă Daco-Românii*», n'aū înțellesu prin acēsta și pe Moldoveni, căci altu-feliū n'arū fi agiunsu la acēstă conclusiune aforistică: «Bassarabia, adecă intrēga parte de giosu a provinciei actuale de acēstū nume, mai 'nainte s'a ținutū de Valachia» (61). Așa dice Șincai, erū d. Panu îi attribue cu sânge rece o afirmațiune diametralmente oppusă!

Ni mai remâne Cantemirū. «Din tōte cāte arruncă d. Hasdeū lui Cantemirū—dice criticulă—în privința modulu cumū ellū a înțellesu passagiulă din autorulă grecū, numai una este

(60) Niebuhr s'a născutū în 1776; colecțiua lui Stritter a începutū a se publica în 1771.

(61) *Cronica*, t. 1. p. 370. an. 1398

«adevărată, anume că a confundatŭ Dacia Pano-
«nilorŭ cu Valachia, *celle-l'alte sunt gratuite și*
«spuse în unŭ modŭ nepotrivitŭ cu meritele istori-
«cului din véculŭ allŭ 18-lea, mai allesŭ în o
«cestiune în care noue ni se pare că ocăritulŭ are
«dreptate.»

Să vedemŭ mai ânteiu cumŭ traduce Cante-
mirŭ passagiulŭ din Calcocondila :

«A Dacilorŭ seŭ a Vlachilorŭ némŭ de vitézŭ
«vestitŭ este. Terrele lorŭ, începêndŭ dela mun-
«tele Orbalŭ și Peucinŭ, carii din Pannonia în-
«cepŭ și dela Ardélŭ pênê la Marea-Négră se în-
«tinde, din drépta pe lôngă Dunăre stă Dacia
«Panonilorŭ, Terra-Muntenescă înțelege, éró din
«stânga este țerra pe care o chiamă Bogdania.»

Comparați acéstă traducțiune cu testulŭ grecŭ
și traducția latină, și spuneți decă d. Hasdeu
n'are dreptate a o numi «perfectă galimatiă?»

Unde în passagiulŭ din Calcocondila găssit'a
Cantemirŭ : «*Muntele Orbalŭ și Peucinŭ*»? cari
s'aŭ adăogitŭ la margine de commentatorulŭ la-
tinŭ modernŭ prin cuvintele fără nici o legătură :
«A monte Orbalo ac Peucinis initium sumens?»

Și chiarŭ de a confundatŭ adaosulŭ cu testulŭ,
cumŭ de traduce «*Peucinis*», unŭ nume de poporŭ,
prin *munte*? (62)

Ce însemnéază acéstă obscuritate în espressii,

astŭ-feliŭ cã cine-va nu scie ce se întinde pênã la Marea-Negrã: țerrelle Dacilorŭ? Pannonia? Muntele Orbalŭ și Peucinŭ? sėu Ardėlulŭ?

De unde «*Dacia Panonilorŭ*», adecã Transilvania sėu *Ardėlulŭ*, numitã astŭ-feliŭ de însuși Calcondila, sã fie «țerra Muntenescã»?

Din aceste errori d. Panu numai pe cea din urmã o recunnosce, la celle-l'alte fiindŭ cu Cantemirŭ într'unŭ perfectŭ accordŭ, de care nu avemŭ decãtŭ a'lŭ felicitã, cãci cellŭ puținŭ de astã datã *face minuni* într'o bunã societate.

Ș'apoi cumŭ sã învinovățescã pe d. Hasdeŭ cã a vorbitŭ într'unŭ chipŭ batgiocoritorŭ de Cantemirŭ, cã l'a *ocãritŭ*, cândŭ d-sea n'a disŭ nici o vorbã asprã la adresa invețatului Romãnŭ din vėculŭ allŭ 18-lea, ci din contra nu o datã, dərŭ de mai multe ori illŭ numesce : «*pãrintele criticismulŭ in Romãnia*», «*patriarchulŭ criticeii și mai allesŭ allŭ erudițiunii istorice in Romãnia*»?

Decã d. Hasdeŭ este în adevėrŭ violentŭ, apoi numai dŕã în privința lui Engel, Eder, Rösler, nici o datã în a lui Cantemirŭ sėu Șincai.

Astŭ-feliŭ și de astã datã criticulŭ este nefericitŭ.

Acuma «Moldova are la stãnga sea Moldova», ca mai dē-unã-dī «granița nu e granițã».

Sã trecemŭ inainte, ca dŕã vomŭ da peste unŭ *oasis* în intinsulŭ oceanŭ de nisipŭ, in care ne

găssimū de d. Panu tîrîți, și în care insetați în zădarū căutămū d'atăta timpū umbră și recóre,

Ancă o mărturiă pentru întinderea Munteniei în véculū allū 14-lea pêne la Mare, invocată de d. Hasdeū, este actulū lui Mircea cellū Bětrănū din 1387, în care se intituléză printre altele : «*domnū pe ambele țermuri alle Dunării pretutin-denī pêne la Marea cea mare*» (63).

«*Documentulū lui Mircea din 1387 nu este de agiunsū—dice d. Panu—pentru a esplica o epocă «întregă».*

Dérū cine a pretinsū óre acésta ?

«*Titularele domnesci—continuă d-sea — n'ău unū caracterū stereotipū în tóte timpurile, elle «se schimbă după deosebitele întēmplări politice «prin care trecū popórele.*

Cine a tăgăduitū acésta ?

«*Așa, din ceia ce constituia la 1387 unū faptū «sigurū, nu urmédă, —dice d. Panu, —ca să dedu-
«cemū cu o siguranță deplină cumū-că aceiași stare
«delucruri a fostū înainte și in urmă cu o sută de
«annī de acéstă dată....»*

Astū-feliu face óre d. Hasdeū? Deduce d-lui din actulū lui Mircea cellū Bětrănū o aceiași întindere a Munteniei cu 100 annī înainte și 100 în urmă de 1387, datulū documentulū?

Memoria d-lui Panu illū face să uíte în câte-va

(63) *Archivulū statului, doc. Coziei, leg. 40.*

minute ceia-ce d. Hasdeu a explicat în doue foi întregi ; și ceia-ce d-luia repetat în câte-va rînduri mai sus cum că în lunga domnie a lui Petru-vodă Mușat n'a putut fi între Moldova și Muntenia nici un război, deci nici o cucerire, erau înainte de Petru Mușat Moldova abia se fundase la nord, nu la sud (64).

Vederea d-lui Panu îl face să nu zărească mărturiile lui Alesandru cel Bun din 1407, a lui Ștefan cel Mare din 1460, ale Bizantinului Calcocondila etc., acestea toate resfrîngându-se asupra unui singur punct într'un mînunchiu atît de puternic și aruncîndu o lumină atît de viuă, încît e peste putință a n'o vedea pentru cine vede.

«Noi avem documente dela Vladislav și Radu «Bassarab, naintașii lui Mircea—continuă d. Panu—cu datele următoare: 1365, 1368, 1369, 1372, 1375 «(65). În toate aceste titluri domnești, deși felurită, cuprinde în general cuvintele: «Domn all Ungro-vlachiei, ban de Severin, duce de «Făgăraș și Amlăș», *d'eru nici în unul nu găsim titlul: stăpîn pîn la Mare*».

(64) *Ist. Crit.* p. 59.

(65) Să se observe că și aceste documente, ca tot ce învîrcă în ambele selle studie d. Panu, le cunoște erosi numai din cartea d-lui Hasdeu, propriul său bagaj de fontane fiindu cu deseversire deșertă.

Și ce este cu asta?

Prin *Ungro-vlachia* din titulă se înțelegea Muntenia *intrégă*, éru țermulū pênē la Mare neavëndū unū nume deosebitū ca Severinulū, Făgărașulū și Amlașulū, ca să fie specificatū, intra în totalitate.

Apoî pênē la Mircea tôte titulaturele sunt *scurte*. In fine, criticulū de ce nu vré să scie, că voevodū românī și toți regii și imperații nu în tôte documentele își puneau titulara *intrégă*, ci numai în cele mai importante (66), și prin urmare numărulū actelorū domnesci înainte de 1380 fiindū fôrte neinsemnatū, abia patru-cinci, este fôrte posibilū a lipsi din titulatură vorbele «*domnū pênē la Mare*», fără ca singura acéstă lipsă să autorise pe cine-va a respinge unū faptū, pe care 'lū confirmă concertulū mai multorū mărturie contemporane și rațiunea sănētósă.

«In deobște stăpănitorii—dice d. Panu--își punū «in partea cea schimbăciósă a titularei lorū cea-«ce-î impresionéză mai cu sémă prin noutate «lucrulū, prin însemnătatea momentană, o poses-«siune nouă căpetată figurédă necontentitū pênē «ce intrupată cu totulū în unitatea țerrei întregi

(66) *Archiva istorică* de B. P. Hasdeū. — *Monumenta Hungariae Historica: Magyar Történelmi emlékek* edit. Kubinyi, Pest 1867. — etc.

«ea devine neînsemnată, perdându-și օre-cumă
«farmeculă noutății».

D. Panu, atâtă de slavofilă, să consulte ti-
tlulă țzariloră ruși, în care figurăză provinciile
intrupate pe deplină în secolulă XIV, încătă de
multă nu măi sunt *noue* ; să consulte titlulă au-
striacă, etc.

«În titularele domnesci din secolulă allă 14-lea
« — continuă criticulă — «*bană de Severină*
«*se vede figurăndă câtă timpă Domniă țină în*
«*feudă acéstă țerră dela regele Ungară* ; îndată
«ce ea este intrupată pe deplină cătră remășița
«Munteniei, atunci ellă pere din documente, pe
«cândă *duce de Făgărașă și Amlașă* continuă a fi-
«gura, pentru că poziția excepțională a acestoră
«ducate nu invoia contopirealoră cu Valachia (!!!)»

Ară trebui măi ânteu demonstrată ținerea în
feudă a banatulă Severinénă dela regele Ungară,
și chiară decă s'ară demonstra acéstă, totă încă
nu urméză ca o rigurósă conclusiune că «decă nu
«măi figurăză în titulatură, causa este că s'a în-
«trupată pe deplină cătră remășița Munteniei»,
căci astă-đi, bună օră, ne măi fiindă de locă în
titlulă nostru princiară Făgărașulă și Amlașulă,
ară trebui să conchidemă, după d. Panu, cumă-că
Transilvania și Temeșiana sunt actualmente *pe*
deplină intrupate cu Romănia !

Totă după admirabila teoriă a d-lui Panu, ară

trebui să conchidemă că : și Alessandru Bassarabū, și Vladislavū Bassarabū, și Mircea cellū Mare și Vladū Draculū, n'aū avutū acestū banatū decâtū ca feudū allū Ungariei, și numai Vladū Tepeșū cellū d'ântēiu a ruptū cu desēvērșire legătura cu regiū Maghiari, căci ellū cellū d'ântēiu încetěză d'a mai pune între titule : *banū allū Severinulū*.

Și de ce încetěză? —

Pentru că a renunțatū a fi banū de Severinū *ellū-insuși*, cedândū acestă demnitate unuia din familia princiară.

Primulū *ne-domnū* banū allū Severinulū a fostū Barbu Bassarabū de pe la 1490.

Ce se mai face dērō cu «teoria feudală» a d-lui Panu, nu mai puținū curiōsă ca și «teoria vamaală» a d-selle ?

Astū-feliū cu intorseture de frase și suciture de raționamente, criticulū de la «Convorbiri Litterare» agiunge la conclusiunea că: «din tōte doveșile aduse de d. Hasdeū pentru epoca dintre 1270 — 1400 rezultă atāta că *Muntenia se intindea pēnē la Marea Nēgră numai in timpulū domniei lui Mircea.*»

Din tōte doveșile d-lui Hāsdeū, d. Panu are pré-multa bună-voință de a găssi temeinicū numai actulū din 1387, călcândū sub piciorē, séū mai bine turtindū sub greutatea maximelorū că

«granița nu e graniță» că «Moldova se află d'a stânga Moldovei», că «Niebuhr tradusese pe Calcocondila», că «sistema vamală pe dincóce și sistema feudală pe dincollo», turtindă—dică—trac-tatele comerciale alle lui Alessandru cellă Bună, Stefană cellă Mare, mărturia lui Chalcocondila etc.

Prin urmare : *întinderea Munteniei pêne la Mare în timpul domniei lui Mircea* criticulă o întemeiază pe o singură titulatură din actulă mir-ciană cu anulă 1387, o singură titulatură ne-spriginită de alte isvóre, mai repetămă încă o dată.

«Dela 1400—1450—dice d. Panu—noi găssimă «sub ună șiră de Domni și din deosebite isvóre că «Bassarabia era a Moldovenilor».

Șirulă de Domni și deosebitele isvóre adduse de critică, sunt :

1-o. «La 1410 Chilia era moldovenescă; acésta «o arrétă ună actă cu totulă neutru, tractatulă «secretă de alianță între Polonia și Ungaria; cumă «că acéstă possessiune nu era trecétóre, ci stator-nică, *se vede din aceia* că după mórtea lui Ales-sandru copiii sei Ilie și Stefană își împărțescă «țerra în doué, și acestui din urmă îi vine țerra «de giosă»; și dreptă dovadă d. Panu adduce pe Cromer, Ureche, Mironă Costină și Dlugosz.

2-o. «Territoriulă Bessarabiei continuă a fi «moldovenescă, căci Petru-Vodă la 1448 dă Chilia

«Unguriloră pentru a puté căpëta agiutoră dela
«Huniade contra competiitorului seă Bogdană,
«și cu acéstă impregiurare cronicarulă vorbesce
«în ună chipă *förte simplu*, Chilia figuréză în *con-*
«*dițiună förte firesci* ca cetate moldoveuéscă; *nici*
«*o îndouélă, nici ună cuvëntă* care se arrete o pro-
«prietate indoielnică seă o copprindere prós-
«pătă».

Acestea, și nemică mai multă!

Ei bine, isvórele adduse aci de critică sunt
acellea citate de d. Hasdeu în opera sea, astă-
feliu că ceia-ce a adaosă d. Panu sunt numai
considerațiunile că: «cronicarulă vorbesce în
chipă *förte simplu*», că «Chilia figuréză în con-
dițiună *förte firesci*», și celle-l'alte glume de con-
secinte.

Atunci de ce óre discussiune?

Și de astă dată, ca totă-d'a-una, plăsmuindu-și
în minte că d. Hasdeu ară susține că: «dela 1400
— 1450 Bessarabia era *numai* a Munteniloră»,
eră nu une-oră și a Moldoveniloră, éccă semênță
de vorbă!

Déră autorulă *Istoriei critice* n'a tăgăduită că
la 1410 Chilia era a Moldoveniloră; totă asemenea
la 1449 sub Petru-vodă, fiulă lui Alessandru
cellă Bună; idem la 1465 sub Stefană cellă
Mare (67).

(67) *Ist. Crit.*, p. 8.

Și de astă dată, ca totă-d'a-una, intrepidul critică, plăcându-și a vedea în lucruri altă ce-va decât simțul lor natural, își închipuiesc că din împărțirea Moldovei între cei doi fii ai lui Alessandru-vodă, Ilie și Stefană, rezultă o *possessiune statornică*, nu trecătoare, asupra părții de jos a Moldovei. N'are înse decât să vedă în Ureche că : frații Ilie și Stefană âmbău să se înșelle unul pe altul. Apoi mai este ce-va. Ei se împărțeau; teritoriul *atunci* cuprindea și o parte apucată dela Muntenia; trebuia oare s'o arunce în vânt? Era *necessar* s'o ia unul din doi.

Criticul nostru dice: «In această împărțelă Basarabia figurază ca o parte integrantă din Moldova, fără nici o umbră de îndoielă și ca ce-va *cunoscut și obicnuit*». Derr prin ce felu de terminologie *ad-hoc* trebuia oare să se exprime dubiul, decă ară fi avut loc?

«Cumă să presupunemă — dice d. Panu — că Stefană ară fi primită o împărțelă în care ellă ară fi avut ună teritoriu străină seă în o necontentă contestare ca acella allă Bessarabiei după părerea d-lui Hasdeu». Derr decă nu primă nici unul din frați, cui ară fi remasă acellă teritoriu?

Pe assemeni considerațiuni, cari le-amă numi *puerile* decă cuvântul n'ară fi forte, d. Panu își

rezemă conclusiunea : «cu unŭ cuvântŭ dela 1400
«— 1450 noi găssimŭ sub unŭ *șirŭ de Domni* și
«*din deossebite isvóre*, că Bassarabia era a Mol-
«dovenilorŭ»!

«Cari sunt din potrivă—întrebă criticulŭ—actele
«pe care numita carte se rezimă spre a sustine
«că partea de gîosŭ a Moldovei era a Munteni-
«lorŭ?» și totŭ d-sea raspunde: «Dela 1400 și pêně
«dela 1456, adecă în cursŭ de gîumětate vécŭ, unŭ
«*singurŭ* lucru, unŭ documentŭ dela Vladŭ Dra-
«culŭ din 1439, în care ellŭ se intitulează *stăpânŭ*
«*pêně la Mare*. Amŭ đisŭ unŭ singurŭ lucru, căci
«acésta nu e o dovadă; o *titulară singură nespri-*
«*ginită de alte isvóre sigure*, nu pôte fi unŭ ar-
«*gumentŭ*, mai allesŭ în o cestiune unde avemŭ
«*unŭ șirŭ (!!!) de cronice și documente care dove-*
«*descŭ contrariulŭ.*»

Câte rînduri, atâtea contradicții!

Intrebămŭ pe curajosulŭ criticŭ a ni spune cu
mâna pe consciință :

1-o. Documentulŭ din 1439 addusu-l'a d. Has-
deŭ pentru a dovedi «că *partea de gîosŭ a Mol-*
dovei era a Muntenilorŭ dela 1400 — 1450» ?

3-o. Nu este patentă, isbitóre, gróssă contra-
dicțiunea, cândŭ d. Panu admite că : «titulara
«din documentulŭ dela 1387 (în care se đice: *stă-*
«*pânŭ pêně la Marea cea mare*) ni pôte slugi ca
«dovadă pentru timpulŭ de atunci» despre întin-

derea Munteniei pînă la Marea-Négră, și totu d-lui câte-va rînduri mai la valle, cându vorbesce de titulara din documentulă dela 1439 (în care se șice totu : *stăpânū pînă la Marea cea mare*) declară că : «o titulară singură nespriginită de alte *«svóre sigure nu pôte fi argumentū*», deci trebuî înlăturată, fiindu ca o fală, ca ce-va pomposă, căruia realitatea nu-î mai correspunde ?

N'avemū ôre noi dreptulū a'î adresa întrebarea pe care d-lui n'avea dreptulū de a o face d-lui Hasdeū : «De ce doue măsuri de a giudeca în doue lucruri pe deplinū identice»? Cândū conchi-dea după titula din 1387 despre întinderea Munteniei pînă la Marea-Négră, de ce nu-și făcea și atunci reflecțiunea : «Acésta însémnă mai multă a ha-«sarda cândū se argumenteză că, de vreme ce «Mircea se'ntitulază *stăpânū pînă la Mare*, și de «vreme ce Chilia e lîngă Mare, urméză ca ea să «fi fostū sub stăpânirea muntenescă»; o reflecțiune pe care și-o face *après coup* despre titulara din 1439 ?

4-o. Décă «stăpânū pînă la Mare» este o fanfaronadă din partea lui Vladū Draculū, decă este o simplă imitațiune a titulei mirciane, după cumū pretinde d. Panu, apoi de ce nu s'aū imitatū și «de ambele laturialle Dunării», după cumū se întitula Mircea cellū Mare pe cândū stăpânia nu numai Moldova de gîosū, ci și Dobrogia ? Cumū de n'a

voitū Vladū Draculū să fie fanfaron și'n privința Dobrogei?

5-o. Este seriósă acéstă conclusiune a criticului: «Prin urmare pentru epoca 1400—1456, pe cândū «autorulū (d. Hasdeū) are *unū singurū* argumentū «pe Chalcocondila, și acestū argumentū illū are «mai nuou decătū 1456, noi avemū trei în ordine «cronologică sub trei domni deossebiți, și 4 mărturii» !?

Tóte acelle mărturie, pe cari le-arū fi pututū în-deci, nu sunt decătū una singură, căci Ureche și Mironū Costinū aū luatū dela Cromer, érū Cromer a luatū dela Dlugosz, și toți acestia n'aū spusū nemicū altū decătū ceia-ce a afirmatū și d. Hasdeū în privința împărțirii Moldovei sub Ilie și Stefanū.

Intr'o notă d. Panu dice : «Este curiosū felulū «cumū d. Hasdeū își desfășură tesa că între 1400 «—1465 Bassarabia a fostū mai multū a Muntenilorū: Pe la 1400 Alessandru cellū Bunū *pune mâna* pe Chilia, Vladū Draculū *o ȳea înapoi* etc. «Arū crede cine-va că în adevărū essistă unū «documentū care arrétă cumū Alessandru cellū «Bunū a *pusū mâna pe Chilia ce era a Muntenilorū*. Nemicū din acestea : în acellū documentū «Chilia figuréză *fórtē firesce* ca orașū moldovenescū între celle-alte orașe alle țerrei, așa in câtū «*punerea mânei pe ea* trebuie inlocuită prin *o avea*».

Citindă acestea, ne întrebămă decă d. Panu a cugetatū măcarū vre-o dată despre ceia-ce este sintesa documentelorū? Őre ũ era atătū de greū să raționeze că , de vreme ce partea dunărénă a Bessarabiei fuisse la 1387 sub stăpănirea lui Mircea — și numimă acéstă dată căci și criticulū s'a unitū cu dēnsa — și de vreme ce acéstă stare de lucruri a continuatū a fi neintreruptă pēné la 1407, căci tractatulū commercialū allū lui Alessandru cellū Bunū nu menționéză nemicū de porturile Chilia și Galați, decī este fōrte naturalū a conchide că la 1410, decă Chilia se găssesse în possessiunea Moldovei, acestū orașū nu putea fi de cātū prin resboiū sēū prin stratagemă luatū, și prin urmare : «Alessandru cellū Bunū *pune mâna pe Chilia*».

Maī departe dice d. Panu :

«La a doua frasă : «Vladū Draculū o ia inapoī» «iarășī arū crede cine-va că documentulū pe care «se rēzămă arū arēta cumū cu rēsboiū sēū cu «invoială Domnulū Muntenescū capătă Chilia , «dērū iarășī nu e nemicū din tōte acestea , docu- «mentulū este unū tractatū de commerciū cu Po- «lonia in care nicī se pomenesce numele de Chi- «lia, de cātū Vladū, cumū amū disū, se intituleză «*stăpânū pēné la Oceanū*, prin urmare *luase inapoī «Chilia.*»

Și aci totū cea de maī susū observare, cu adaosū:

cumă putea Muntenia să se întindă pênă la Mare fără să aibă Chilia ?

D. Panu inventeză o nouă chartă geografică, demnă de a figura allături cu «hotarele în linie drepte!»

Amă pofti pe întrepidulă critică a da o altă sintesă documentelor, căutândă negreșitū, mai ănteiū de tôte, a se informa de unde-va despre înțellesulă cuvântului *sintesă*.

Dérū ce folosū ! D-sea ni va respunde că «sintesa nu e sintesă», după cumă ne assicura că «granița nu e graniță» !

În fine, orî-cătū de minunate sunt argumentațiile d-lui Panu în critica întreprinsă pênă aci, cellă puțină să fi attinsū ôre tôte doveđile ad-duse de d. Hasdeū pentru întinderea teritorială a Munteniei pênă la Marea-négră ?

Nu !

Criticulū nu vorbește nemica despre vechiele mape italiene de pre la 1350—1400, cari pe la începutulū secolului XV serviseră lui Paulo Giovio, istoriculū florentinū, după cumă constată d. Hasdeū, a descrie în anulū 1538 hotarele Munteniei că se întindū în totū lungulū Dunării dela Severinū pênă la insula Peuce. (68)

Totū astfeliū face și cu argumentulū addusū de d. Hasdeū : «numele provincialū allū Bessarabiei,

«adecă țerra Bassarabilorū, pe care partea de giosū «a Moldovei de peste Prutū nu contenise pênē la «1812 (și nici contenesce) de a'lū purta.» Căci credemū că chiarū d. Panu nu va avé simplicitatea d'a dice că dominațiunea momentană a unui Bassarabū in anulū 1387 să fi pututū influința atātū de multū încātū să boteze pentru totū-d'a-una cu numele seū o porțiune de țerră atātū de intinsă.

Totū astū-feliū face și cu celle-l'alte probe aduse de autorulū *Istoriei Critice*.

Alessandru Lăpușnénu își dă pomposulū titlu de «palatinus terrarum Moldaviae et Valachiae» înțelegendū prin Moldaviă districtele de susū și prin Valachiă pe celle de giosū alle țerrei (69).

Polonulū Martinū Broniowski, scriindū pe la 1579, numesce porțiunea danubiană a Moldovei pênē la Marea-Négră : «Valachia de giosū, care ore-cândū se dicea Bessarabiă» (70).

(69) *Dogiel, Codex Diplomaticus*, I, 168; 620.—*Theiner Vetera monumenta Poloniae et Lituaniae*, Romae, 1861, t. 2 p. 742—44, tractatulū lui Bogdanū fiulū lui Alessandru cu Polonia din 1569 : „Fines et termini qui sunt inter Regnum Poloniae et magnum Ducatum Lituaniae ac terras nostras Moldaviae et Valachiae iidem esse perpetuo debent“ *Idem* : „Nos Consiliarii, officiales, Domini, . . . nostro et alienum absentium terrae Moldaviae et Valachiae incolarum nomine iuramus.“

(70) *Tartariae descriptio*, Coloniae Agrippinae, 1596: in-f., p. 2 : „Moldaviae seu Valachiae inferioris pars, quae olim

Nemuritorul nostru cronicarū Mironū Costinū, carele in calitate de mare-logofetū avusese sute de occasiuni de a vedé miie de vechi crisóve domnesci, băgându de sémă cu mirare că nu i se presintă nici o urmă de essistința pãrcălăbiei in Chilia inainte de Stefanū cellū Mare, deși găsia o mulțime de diplome despre Cetatea-albă, a-giunse pe la 1684, in poema sea polonă, la conclusiunea că : «gurele Dunării appartinuseră «Munteniei, și numele Bassarabiă, le vine dela Domniū muntenesci Bassarabi» (71).

Și să nu se uite că d. Hasdeū n'a grămăditū tóte probele in privința intinderii teritoriale, socotindū celle citate a fi destule pentru certitudinea istorică și rezervându pe celle-l'alte a le desfășura in părțile următóre alle operei sélle.

Astfeliū d-sea mai sciea că :

1-o In 1390 Mircea intitulându-se : «duce de Făgărașū și de Amlașū, banū de Severinū și stăpânū allū țerrelorū Dobrugei (72), stăpânia pênē *Bessarabia dicta fuit.*—De asemenea pe mappa, care însoțese opera lui Broniowski, citimū. „*Bessarabiae seu Valachiae inferioris pars.*“

(71) *Opisanie Moldawskiej i Multanskiej. ziemi in Dunin-Borkowski, Pisma, Lwów, 1865.*

(72) *Inventariulū oficialū de documentele depuse in castelulū din Cracovia, in Hásdeū, Arch., Ist.t-2, p. 50.—Dogiel, t. 1, p. 599, : „Terrarum Dobrodici Despotus, et Tristi Dominus“.*

la Marea-Négră ambele laturî alle Istrului.
2-o La 1391, idem (73).

3-o La 1393, Mircea se intitulează : «stăpă-
«nitorū allū ambelorū laturî alle Dunării pêne
«in Marea-Négră ; domnū cetății Silistria și allū
«tuturorū țerrelorū și orașelorū pêne in hota-
«rele Adrianopolii.» (74)

4-o La 1399, Mircea intitulându-se : «mare
voevodū și domnū, stăpânindū și cărmuindū
tôtă țerra ungro-română, și țerrele de peste Car-

(73) *Dogiel*, în *Magaz. ist.*, t. 1, p. 338.

(74) Apud Fotinos, *Ιστορία τῆς Παλαιῆς Δακίας, Βιέννη*, 1819, in-
8, t. 3, p. 370, notă. — In condica m-rii Cotména se găsește
titlulū lui Mircea Vodă copiatū de Ghenadie egumenulū acei
m-ri pe la 1780, astū-feliū : „Titulușulū reposatului intru
„fericire Io Mircea VV. ce s’au numitū ellū ctitorulū sf. m-ri
„Coziî și Cotména, carele s’au găsitū la unū hrisovū allū sf.
„m-ri Coziî de peste Oltū, de d-lui Stolnicū Costandinū
„Bălénu, la anulū 1776. Noembre 10 : *Titulușu* : Eū
„cellū intru Christosū Dumneđeū bunū credinciosulū și
„bunulū crestinū și iubitorulū de Chr. Io Mircea marele
„voevodū și domnū, cu mila lui D-đeū și cu d-đeiasca dăru-
„ire oblăduitorū și domnū și stăpânitorū a totū pământulū
„Ungro-Vlahiei și peste munții plașurilor. . . și *pêne la*
„*țerra Tătărăscă*, și allū Almașulū și allū Făgărașulū her-
„țegū, și domnū Banatului din. . . și *stăpânitorū de amên-*
„*doue părțile Dunării*. și pêne la marea cea mare, și a ce-
„tății Dârtorului stăpênitorū, și pêne in hotarulū Odriului,
„și tuturorū Săcuilorū. Létū ot Adam 6901.“ *Notițele d-lui*
I. Brezoianū, despre cari am vorbitū in *Columna lui Tra-*
iănū, 1873.

pați, și ambe țermurile Dunării pênă la Oceanu, și proprietarū allū Silistrei» (75), rapportulū geograficū, constatātū mai susū in privința intinderii Munteniei, nu se schimbasesc întru nemicū.

5-o Totū astū-feliū și la 1406 Mircea se intitulează între altele: «autocratulū ambilorū țermi pe tótă Dunărea pênă la Oceanū și allū orașulū «Silistra.» (76)

6-o La 1409 Chilia și Galațulū nu mai erau in possessiunea domnului muntenescū ; cellū puținū acēsta decurge din actulū lui Mircea cellū Mare, prin care scutesce de vāmī pe neguțătorii poloni și litvani, permitiēndu-li «să fie ei slobodī de a «ămbra in tótă țerra și provincia domniei melle, «vëndēndū și cumpērāndū prin tóte orașele, prin «tóte schelele de pe Dunăre, incepēndū dela Porțile-de-ferrū și chiarū pênă la Brăila.» Nemenționarea portulū Chilia ne autorisă a crede că ellū incetasse d'a mai fi allū Munteniei. (77) Acēstă stare de lucruri înse a avutū locū anume in 1409,

(75) *Venelin*, p. 18—19 ap. Hasdeū, *Arch. Ist.*, t. I, p. 97. Originalulū in *Archivulū Statulū* din Bucuresci.

(76) *Idem*, p. 98. Originalulū in *Archivulū Statulū* din Bucuresci.

(77) Documentulū acēsta in 2 esemplare, lătinescū și slavonū, se păstréază in *Archivum antiquum* allū municipalității din Leopole, cellū slavonū in fascicululū 517. nr. 8; cellū lătinescū, fascicolulū 518. nr. 4. D. Hasdeū, in căllătoria sea din 1861 copiāndū acēste documente, a publicatū in *Archiva*, ist.

data documentului, adecă în urma tractatului comercială din 1407 allă lui Alessandru cellă Bună, care nu vorbesce nemică despre Chilia, și tocmai în agiunulă tractatului secretă din 1410, cândă Chilia figurăză degia între orașele Moldovei.

7-o În privința aflării Chiliei în possessiunea Munteniloră sub Vladă Tepeșă, pe lîngă Chalcondila și alții, s'ară fi putută adduce și mărturia contimporanului Mateiă Miechowski (78).

Déră tóte acestea, d. Hasdeū nu le grămădi într'o singură parte, citându-le în alte passage totă din *Istoria critică*, mai allesū în capitolulă despre Nomenclatură, seū ținendu-le în rezervă, mai cu sémă cândă d-sea are a mai face într'ună capitolă separată *istoria orașeloră*, unde și Galațulă cu Chilia voră avé pe a loră, și unde nu va uita să vorbescă și despre tractatulă din 1387 allă Genoveziloră, stabiliți în *Chilia Vechiă*, cu Januka, banulă Dobrogei, prin care tractatū de commerciū fórte avantajosă, incheiată prin intermediulă podestatului de Galata, Genoveziī dobândiaū ună terrenă convenabilă pentru a face ună stabilipart. I, p. 3, pe cellă slavonă care este fără dată. Essemplarulă latină înse presintă interesulă d'a copprinde anulă. Inscriptiunea sea este: „Mierzonis Walachie Palatini, Civibus Leopoliensibus libertas a teloneo 1409.“

(78) *Chronica Polonorum*, apud *Hasdeū*, *Arch. ist.*, t. I, p. 2.

mentu și o biserică, siguranță și gjustiția pe pământu și pe mare (79).

Ei bine ! In fața tuturoră acestora, noi credem că nu potū decâtū gratuite asserțiuni să fie di-sele d-luī Panu in privința intinderii orientale a Munteniei, remânându neclintită demonstrațiunea d-luī Hasdeū in acéstă cestiune, și fiindū fostū mai bine ca improvisatulū criticū să nu se pré grăbescă a desbatte fapte pe terrēmulū cărrora este atâtū de departe d'a se găssi.

Cu «granița nu e graniță», cu «Moldova d'a-stânga Moldovei», cu «Niebuhr traducătorū allū luī Calcocondila», cu «hotarele în linie drepte», cu «întinderea Munteniei pe Dunăre pênē la Marea-négră sārindū peste Chilia», cu *fôrte simplu* și *fôrte frescū*, cu tôte aceste miracole acrobatice se pôte căstiga negreșitū o mare celebritate, pe care înse fie sicură d. Panu că nu i-o va invidia nimeni.

Dela fruntaria despre međa-și resăritū a Munteniei trecēndū la cea despre crivēțū, d. Panu nu se pôte stăpāni d'a nu declara dela capulū lo-

(79) *De Sacy. Nouv. mém. de l'Acad des Inscript. t. III, p. 292. apud. F. Elie de la Primaudaie, Etudes sur le commerce au moyen-age; hist. du Commerce dela Mer Noire, Paris 1848, in-8, p. 129.*

cului că «lucrurile agiungū din ce în ce mai turburate, mai neverisimile și chiarū peste putință de primitū în chipū logicū».

Să vedemū dacā nu cumū-va acēstā *turburēlā* es-sistā numai în concepțiunea lui însuși d. Panu, după cumū ne convinseserāmū mai susū în privința passagiului din Calcocondila.

Autorulū *Istoriei Critice*, spre a dovedi că între 1369 — 1432 țerra Făgărașului era a Bassarabilorū, adduce următórele :

1-o. Intr'o diplomă din 25 noembre 1369 dom-nulū muntenescū Vladislavū Bassarabū se intitulezā : «voevodulū Terrei-Romānesci, banū de Severinū și ducele Făgărașului». (*Battyanyi, Leges ecclesiasticae Hungariae*, Claudiopoli, 1827, in-f., t. 3, p. 217 : «Wajwoda Transalpinus et Banus de Zewerino, nec non *Dux de Fogaras*». — Féjer IX, nr. 118 — *Laurianū*, 270).

2-o. Peste trei annī, anume la 14 iuliū 1372 ellū dāruesce unei ramure a némului bassarabescū cincī sate «lôngă Oltū în țerra Făgărașului (*Fridvalsckj de Frivald, Reges Ungariae Mariani*, Viennae, 1775, in-4, p. 80—84 : «in tera Fugaras prope Alt». — Féjer, IX, 4, nr. 270. — *Katona*, an. 1372. — *Benkö, Milcovia sive episcopatus Milcoviensis explanatio*, Viennae, 1781, in-8, t. 2, p. 284. — *Sincaș* etc).

3-o. «Mircea cellū Mare, atātū in actulū din

1387 (*Archivulă Statului, documentele Coziei, le-
gătura 40*), precumă aprópe în tóte uricele selle
(*Dogiel, I, 597, 599. — Venelin, 22*) appare ca
«duce allă țerrei de peste munți a Făgărașului»,
și ceia-ce 'i și mai remarcabilă, o face pêne și'n
transacțiunile diplomatice dintre Muntenia și Un-
garia (*Pray, Dissert., 144*); și

4-o. «Vladă Draculă, printr'o diplomă din 20
genariă 1432, hărăzesce boiăriloră sei Stefană
și Romană trei sate, ună déllă și o apă în țerra
Făgărașului (*Benkő, II, 283*).

O dată constatândă acestă faptă allă possessi-
uniă muntenescă, d. Hasdeă vine la cestiunea: de
cândă Făgărașulă se affla în mâna Bassarabiloră?

Ettă cumă procede :

Ună documentă din 1231 (80), care arrétă că la-
turea făgărășenă se numă înainte de secolulă XIII
«țerra romănescă», *terra Blacorum*, povestese
cumă satulă Boia, astă-dí Boiță seă Turnu-roșu,
care mai înainte nu făcea parte din giurisdicțiunea
Făgărașului, i se suppone mai în urmă prin forță; «a-
temporibus jam, quibus ipsa terra Blacorum terra
Bulgarorum extitisse fertur» adică : «numă de

(80) *Kémény* în *Kurz, magazin für Geschichte Siebe-
bürgens* Kronstadt, 1846, in-8, t. 2, p. 261. — *Feutsch-
Firnhaber, Urkundenbuch Zur Geschichte Siebebürgens*
Wien, 1857, in-8, t. I, p. 50. traducția : *B. P. Hasdeă, Ar-
hiva-istor., t. 1, p. 1, p. 7.*

cându se dice c'aũ venitũ Bulgariĩ în acestã terrã a Românilorũ».

Pretinsa cucerire bulgarã trebuindũ a fi avutũ locũ cellũ puținũ cu 50 anni mãi înainte de anulũ diplomei, cãci naratorulũ se servã d'unũ se dice ca despre lucruri depãrtate, aflate dela bẽtrãni, adecã trebuindũ a fi avutũ locũ între 1170 — 1180, Bulgariĩ propriũ diși nu puteãu face o asemenea cucerire, cãci tocmai atunci ei dãceau în selavia Grecilorũ.

Deci *Bulgari* din diplomã insemnãzã altũ ce-va. «Sã arruncãmũ o cãutãturã—dice d. Hasdeũ—
«assupra geografiei din evulũ-mediũ, și totulũ se
«impacã. Bizantinulũ Leone Grammaticũ, vorbindũ
«despre transportarea unorũ compatrioșii ai sei pe
«mallulũ nordicũ allũ Dunãrii în Terra-Romãnescã
«dĩ ce : în *Bulgaria* de peste Istru». (Ap. *Stritter*, II
«558). Carta catalanã din 1375 dã Munteniei nu-
«mele corruptũ de *Burgaria*, pe cândũ Bulgariei
«propriũ dișe ñ rezervã forma cea correctã : *Bul-*
«*garia* (*Un atlas en langue catalane* în *Notices et*
«*extraits des manuscrits*, t. 4, Paris, 1843, in-4,
«part. 2, p. 1—148, planche 4.—*Lelewel*. *Géogra-*
«*phie du moyen-âge*, Bruxelles, 1852, in-8, t. 3.
«p. 142, nota 55.—*Idem*, *Atlas*, Brux., 1851, plan-
«che 29). Acestã confusiune nominalã avea în ve-
«dere mãi allesũ banatulũ Severinului, anticulũ
«cuibũ allũ Bassarabilorũ, despre care la 1237, a-

«decă numai șesse anni după datulū documentu-
«lui de mai susū, regele maghiarū Bela IV scriea
«cătră papa Gregoriū IX : «*terram Zemram circa*
«*partes Bulgariae* (Pray, *Annal.*, I, 218. — Cf. o
«altă diplomă din 1239 ap. *Theiner, Monumenta*
«*historica Hungariae*, t. 1, Romae, 1859, in-f., p.
«171 : «*Circa partes Bulgariae in terra quae Zeuren*
«*nominatur*»). «Mai pe scurtă, — continuă d.
«Hasdeū, — în actulū din 1231 cuvintele : «
«*temporibus jam, quibus ipsa terra Blacorum*
«*terra Bulgarorum extitisse fertur*», nu potū
«avé nici unū simțū, decă nu le traducemū : *de*
«*cândū Făgărașulū încăpuse în mânele Românilorū*
«*dela Dunăre*. Pêně'n timpī mai nouī Ardelenī ne
«botezaū pe noi căte o dată cu epitetulū de Bulgari,
«încătū suburbiulū muntenescū dela Brașovū, re-
«marcabilū prin biserica lui Négoiă-Bassarabu și
«unde nu veți aūdi o singură vorbă bulgărescă, se
«poroclesce în limba maghiară «Bogarszék» seū
«*scaunulū Bulgarilorū* (Engel, *Gesch. d. Bulg.*, 385
«notaf), érū romănesce se dice «Schei» (Gipa, *Chro-*
«*nologia bisericeī din Schei ce se dice Bolgarseg*,
«în *Cogălnicenu, Dacia litterariă*, ed. 2, Iassi, 1859
«in-8, p. 45—6. *Fóia de minte*), precumū croni-
«cele nóstre celle vechī numiaū pe Bulgari (Cronica
«universală în limba română de pe la începutulū
«secolului XVII, descoperită de cătră profesorulū
«russū Grigorovicz în căllëtoria sea prin Turcia, ap.

«*Rakovski, Niekolko rieczi o Asieniu p'rvomu, Bel-*
 «gradă, 1860, in-4, p. 19.) Sassulă Reichersdorfer,
 «scriiëndă în prima gîmătate a secolului XVI, se
 «rostesce despre suburbiile Braşovului: *unum in-*
 «*colunt Bulgari, alterum Hungari, Saxones agrico-*
 «*lae tertium (Transilvaniae descriptio, Coloniae,*
 «1595, in-f., p. 37) Cine nu recunnósce aci sintesa
 «celloră trei naţionalităţi alle Ardélului? Cu câte-
 «va rînduri mai gîosă însuşi autorulă pune în locă
 «de *Bulgari* pe Români: «Valachi». «Ună po-
 «etă săsescă, contimpurénă cu Reichersdorfer,
 «descrie în următorulă modă ţerra Făgăraşu-
 «lui şi cetatea de acestă nume: «Pe mallurile
 «pescarului Oltă dăce vestita cetate, căriia vechii
 «locuitori îi impuseră numele de Făgăraşă, in-
 «cungîurată de pretutindenă cu şanţuri şi cu pu-
 «terniculă zidă, unde *locuescă impregiură, de-*
 «*daţi plugăriei, nenumăraţi Triballi, suppuşi le-*
 «giloră şi dreptului, dictate din acellă castellă.»
 «Celebrulă Sassă Eder, editândă poema lui Sche-
 «saeus, observă: «Sub epitetulă de Triballi, sino-
 «nimă cu Bulgarii, sunt înţelleşi Români de lîngă
 «Făgăraşă, precumă totă Bulgari se numescă şi
 «Români dela Braşovă.» (*Eder, Scriptorum Rerum*
 «*Transilvanicorum, t. I, Cibinii, 1797, in-4, p. 34.)*
 «Braşovulă, ca şi Făgăraşulă—încheiă d. Hasdeu
 «—d'o potrivă aşedate la marginea Munteniei, pri-
 «miseră de aci în cursulă evului mediă ună nouă

«continginte de elementu românescu, pe care Saşii,
«Ungurii şi chiaru fraşii noştri de peste Carpaţi nu
«sciaū cumū să'lū distingă de câtū numai attri-
«buindu-î porecla de *Bulgari*, fiindū-că veniaū din
«direcţiunea Bulgariei, intocmai precumū noi înşi
«ne, camū totū cu aceia-şi raţiune, botezămū *Un-*
«*gurenî* pe Româniî din Ardellă. Termenulū «*Bul-*
«*gari*» din diploma dela 1231 capetă astū-feliū o
«deplină chîaritate. Eraū Româniî dela Severinū.
«Epoca approssimativă a stabilirii dominaţiunii
«Bassarabilorū în ţerra Făgăraşului cade dērū între
«anii 1170—1180.» (81)

Ei bine, ce face d. Panu înaintea acestei de-
monstraţiunii ca să şicemū matematicice ?

Ce face ? *Vorbesce.*

Mai ântēiū s'apucă a indrepta traducţiunea pas-
sagiului din documentulū dela 1231 : «*A temporibus jam quibus ipsa terra Blacorum terra Bulgarorum extitisse fertur.*»

D-lū Hasdeū tradusese :

«Numai de cândū se şice c'aū venitū Bulgariî
în acestă ţerră a Românilorū.»

D. Panu însē, ca mai bunū latinistū ce este, corege astū-feliū :

«Deja de cândū ţerra Vlachelorū se şice că a devenitū ţerra Bulgarilorū.»

O curată comediă ! Diferinţa în sensū nu este

(81) *Istoria Critica a Românilorū.* p. 10-13.

nici una. Traducțiunea criticului dela *Convorbiri Litterarie* este numai puțin românească.

Apoi sustine că Bulgarii la 1170—1180, tocmai fiindă-că erau în selaviă, faptulă cu venirea loră în Făgărașū s'arū fi pututū mai ușorū implini. «Apăsați grósnicū în patria lorū, — dice d-sea — o «parte din ei arū fi fostū cu putință ca să *pribegescă* «și să se *statornicescă aiurea*, prin urmare și în Fă- «gărașū.»

D. Panu 'să-mi dea voiă »-i spune că și de astă dată seū n'a cititū, seū decă a cititū, n'a înțellesū documentulū din 1231.

Éccē cumū sună ellū în traducțiă :

«Capitolulū bisericeī Transilvane. Voimū ca să «agiungă următórele la toți cine va vedé acéstă «carte. Venindū înaintea nóstră Gallū fiulū lui «Wydh de Bord, a mărturisitū și a datū scire cum- «că deși satulū Boie, invecinatū cu satulū Săm- «beta și care *acuma se află în țerra Románilorū* «(în ipsa terra Blacorum), l'a cumpēratū ellū cu «ai sei drepti bani dela omulū Builū fiulū lui «Stoiă, și astū-feliū a devenitū o proprietate a sea, «totuși avēndū în vedere și cugetāndū că acellū «satū *din timpurile celle mai depārtate a fostū* «*stāpānitū de către moșii, strămoșii și restrāmoșii* «*lui Trul fiulū lui Horu și numai încóce de cândū* «*se dice că aū venitū Bulgariū în țerra Romā-* «*nilorū s'a răpitū acellū satū cătră Făgărașū*

«precumŭ a doveditŭ supra-đissulŭ Trul fiulŭ lui
«Horu prin mărturia mai multorŭ ómenŭ etc. An-
«nulŭ una miiă doue sute trei-đeci ŝi unulŭ.» (82)

Orŭ-cine cu bună înțelegere vede cã :

1-o Satulŭ Boie in anulŭ 1231 se afla in țerra
Románilorŭ, terra Blacorum ;

2-o Ellŭ era cumpératŭ de cãtră Gallŭ fiulŭ
lui Wydh de Bord dela *Buiulŭ* fiulŭ lui Stoia ;

3-o Trulŭ fiulŭ lui Horu a doveditŭ prin marturŭ
cã acestŭ satŭ a fostŭ stăpănitŭ de cãtră moșii,
strămoșii ŝi restrămoșii sei, ŝi numai încóce cu
venirea Bulgarilorŭ în țerra Románilorŭ s'a răpitŭ
acellŭ satŭ cãtră Făgărășŭ ;

4-o Acellŭ «*se dice*», *fertur*, din documentŭ se
referă nu atătŭ la venirea *Bulgarorum*, câtŭ la
faptulŭ cã : «s'a răpitŭ acellŭ satŭ cãtră Făgărășŭ».

5-o Aci nu e vorba de cutropirea pe care unŭ
particularŭ o face unei moșie, ci de annessarea
unui satŭ de ducatulŭ Făgărășenŭ ocazionată prin
venirea Bulgarilorŭ în țerra Románilorŭ.

6-o Cuvintele «ŝi numai încóce de cândŭ se
dice c'aŭ venitŭ Bulgarii în țerra Románilorŭ s'a
răpitŭ acellŭ satŭ» arrettă ŝi ellŭ cã *Bulgari* din
actŭ suntŭ *Románŭ*, căci ei anessândŭ satulŭ Boia
illŭ daŭ lui Buiulŭ, fiulŭ lui Stoe — ambii Ro-
mâni, adecă : Români la Români — ŝi cã prin
urmare Gallŭ temêndu-se de vre-o eventualitate

(82) *B. P. Hasdeŭ, Archiva Istorică, t. 1, p. I p. 97.*

la care ară fi espusă, avându cumpărată ună lucră dela ună non-dominus, îllă vinde vechiului și adevăratului proprietarū, care era Maghiarū.

7-o Faptulū venirii *Bulgarorum* nu se invocă de Trul pentru a determina epoca cândū s'a întemplatū răpirea, ci causa acellei răpiri, intocmai precumū s'arū dīce : «Venindū Tătarii, mī-aū cūtropitū cutare moșiă și aū dat'o cutăruia Tătarū.»

8-o Acestū faptū nu pōte a fi avutū locū de câtū numai cu o generațiă mai înainte, căci satulū se răpesce lui Horu tata lui Trul — moșii strămoșii și restrămoșii acestui din urmă stăpēnindu-lū in pace.

Prin urmare aci nu este vorba de o mișcare pacinică, o pribegire fără de arme, o strămutare liniscită, o colonie a Bulgarilorū din țerra lorū in Făgărașū, căci assemeni mișcări pacinice n'aū de rezultatū d'a face «ca țerra *Vlachiloru să devină țerra Bulgarilorū*» nici «a răpi satulū Boie séu Turnu-Roșū către Făgărașū.»

Deci venirea *Bulgarorum* a fostū unū evenimentū violentū, gonindū pe vechii proprietari din moșiele lorū, și dāndu-le altora ; dērū acēsta ei n'o putēū face de câtū cu arme : și cu arme nu o putēū face, dăcēndū tocmai atunci in cea mai cumplită sclavie; prin urmare d. Hasdeū are dreptū a conchide : că termenulū *Bulgari* din documentū trebuie să aibă altă semnificare.

«O dată înlăturați Bulgari din diplomă, dice d. Panu, pe unŭ cuvântŭ așa de ușorŭ, trebuie să se «întelligă altŭ ce-va sub numele lorŭ; spre acestŭ «sfârșitŭ ni se adducŭ *căți-va autori cari confundă* «pe Români cu Bulgarii numindu-i pe toți Bul- «gari. Slujindu-se de acéstă amestecare a amên- «durorŭ națiunilorŭ, autorulŭ crede că Bulgarii «din diplomă sunt Români, prin urmare loculŭ «amintitŭ mai susŭ trebuie tradusŭ astŭ-feliŭ : «De cândŭ Făgărașulŭ încăpuse în mânilorŭ Româ- «nilorŭ dela Dunăre».

Acestea și nimicŭ mai multŭ !

Dérŭ cine sunt acei autori, cari confundă ?

Potŭ fi taxați de nesciință ?

D. Panu nu voesce cu nici unŭ chipŭ să răspundă la nici una din aceste cestiuni.

Dérŭ Bizantinulŭ Leonŭ Grammaticŭ dice curatŭ : *în Bulgaria de peste Istru.*

Să fie aci possibile vre-o confusiune între Bulgari și Români ?

Dérŭ carta catalană din 1375 dă Munteniei numele de *Burgaria.*

Dérŭ Sassulŭ Georgiŭ de Reichersdorfer, unulŭ dintre ómenii cei mai însemnați pe timpulŭ seŭ, învețatŭ în legile bissericesci și împărătesci, secretarŭ la 1525 allŭ Mariei reginei Ungariei, apoi secretarŭ regescŭ și consiliarŭ allŭ lui Ferdinand, *tesaurar în Transilvania*, trimisŭ de doue ori ca

solu la Petru Rareșu în Moldova pe care o visită împreună cu acestu principe (83), Reichersdorfer dicemū, se pōte acusa de *nesciință*, cându afirmă că : una din suburbiele Brașovului se locuescū de *Bulgarī*, ș'apoi cu câte-va rōnduri mai giosū pune în locū de *Bulgarī* pe Romāni : *Valachi?* și cându suburbiulū muntenescū dela Brașovū «unde nu veți auđi o singurā vorbā bulgărescā se poroclesce în limba magiarā *Bolgarszött*, érū romănesce se dice : *Skež* ?

Dérū celebrulū Eder, alle căruī afirmări dōră n'orū trece inaintea d-lui Panu de mai puținā valōre decātū propriele sēlle assertiuni, celebrulū Eder, admiratū de cătră însuși Schlozer și care cunoșce localitățile ca *Sassū* pentru a nu mai vorbi despre erudițiunea sea, se pōte ore bănui de ignoranță cându esplicândū cuvēntulū *Triballi* din versurile poetului *Schesaeus*, contimpurenū cu Reichersdorfer, dice : «*Sub epitetulū de Triballi, sinonim cu Bulgarī sunt înțeleși Romāni de lângă Făgărașū, precumū totū Bulgarī se numescū Romāni dela Brașovū*» ?

Dérū, pentru a mai adduce încă o probă pe lōngă celle ڃise de d. Hasdeū, charta din 1351, opera unui anonimū genovezū, pune in dreptulū *Chilieī*, pe care o botezasserā navigatoriī italianī

(83) *A, Papiū Ilar., Thesaurū de Monumente istorice t. 3, p. 121, Bucurescī, 1864.*

cu numele de *Licostoma*, cuvântulă : *Burgaria*,
adeacă în țerra *Bulgariei*. (84)

În a doua edițiune a operei selle, din care avem
de 'naintea ochiloră prima fascióră, d. Hasdeu
măi adduce, pe lóngă celle-l'alte, următórea măr-
turiă : «Cronicarulă orientală Rașidă, care trăia în
Persia între 1250—1300 și lucra după fontâne of-
ficiale, cândă descrie o invasiune mongolă din
1240, numesce *Bulgaria*, acea regiune unde se
affla țerra *Karavlachiloră* și a lui *Bassarabă-
banu*» și să se observe că 'n acea expedițiune
Tătarii nu trecuseră de locă peste Dunăre.

Între cei ignoranțiară măi puté adėogi d. Panu,
pe lângă ună *Reichersdorfer*, *Schesaeus*, *Eder*, și
pe savanții Ungurii modernii, măi puțină Ungurii
în astă privință decâtă d. Panu—, precumă *Pray*
(85), *Podhvadezky* (86) etc., carii ne sfiindu-se de
magistrala apostrofă a criticului dela *Iassi*, adno-
téză pe Anonimulă notară allă lui *Bela* la anulă
1003 : «*Haec Bulgaria fuit, ubi nunc Valahia.*»

«Să fimă de o incredere rară, continuă d. Pană,
«să primimă că sub numirea de *Bulgarii* se înțel-

(84) *Della Crimea del Suo Commercio e dei Suoi dominatori*
del *Michele Giuseppa Canale*, vol. 2, p. 363 : „*Mediceo del*
1351 opera di un Anonimo genoveze : Licostoma —Burga-
ria“.

(85) *Annales*, I, 19.

(86) *Chronicon Budense*, *Budae* 1838, pag. 67.

«legă Români... să primim traducerea: «De când se dice că Români a venit în țerra Românilor».

«Dără întrebăm pe autor ce cuvânt se dice ce semn tainic din text ne arată că acei Români erau dela Severin și că nu ori și care de acolo, ci anume familia Bassarabilor cu ostașii se? «Cu alte cuvinte din o simplă frază în care se cuprinde un nenorocit «se dice» d-se trage un nămol de conclusiuni, făcând o mulțime de descoperiri anume: că pe la 1170—1180 niște Români au cuprins Făgărașul, că acei Români erau dela Severin și că din acei Români dela Severin erau anume Bassarabii. Tote aceste din un document dela 1231 în care în loc de numirea Bulgarilor am pus Români.»

Mai înainte d. Hasdeu nu propune traducerea pasajului din documentul dela 1231: *De când se dice că Români au venit în țerra Românilor.*» ci «De când Făgărașul încăpuse în mânele Românilor dela Dunăre.»

Allă douilea, d. Hasdeu nu deduce numai din documentul menționat: nici «că acei Români erau dela Severin, nici că anume era familia Bassarabilor cu ostașii se?»

Autorul *Istoriei Critice* prin grămădirea a probe peste probe a arătat că cuvântul *Bulgari* din document însemneză *Români*. Că erau Români dela Severin, că ei coprinseră Făgărașul suq

conducerea unui Bassarabă—acestea d. Hasdeu le deslegă prin alte argumente, iară nu prin «un nenorocit *se dice*» din acellu actă, după cum îi complace d-lui Panu a crede!

Să se citescă volumul 1-iu din *Istoria critică* și ori-cine va dobândi convicțiunea că d. Panu nici percurge măcară opera întrégă ce'și propune să critice, ci se mărginesce a resfoi doue trei pagini, a'și asvérli pe dênsele nesce priviri *sui generis*, a silabisi câte-va cuvinte pe cari îi vine greu să le înțellégă și apoi, mâniat nu pe propria-i intellegință, ci pe autorul *Istoriei Critice*, vérsă ună torrente de negrelă!

In trei părți putem dice din volumul 1-iu d. Hasdeu se ocupă de Bassarabi, de Români dela Severin, de constituirea puterii și întinderea dominațiunei loră, și d. Panu totu mai are plăcere d'a 'ntreba : cine sunt acei Bassarabi? De unde i scóte d. Hasdeu? Cine sunt Români dela Severin? de ce nu ne vorbesce d-sea nemica despre ei? și altele asemenea.

D. Hasdeu dela pag. 60 — 65 a opereii selle, adduce o seriă de isvóre polone, serbe, moldave, maghiare, germane, sorginți autentice cari «stabilescă pênă la cellu mai înaltă gradă de evidință atătú faptulú cuvântului *Bassarabiă* ca o denumire pe atunci fórte respândită a Munteniei, precumă și numai puținú originea acestui nume dela

«dinastia princiară: *Terra-Bassarabilorū*». D. Panu înse, mulțumitū a citi numai câte o pagină dintr'o carte și apoi a se apuca să'i tragă la critică, nu putē să vedă prin antecipațiune tōte aceste. De arū fi resfoitū totuși măcarū la pagina 65, arū fi găssitū clasificarea unei părți din acelle fontāne și fără multă ostenelă s'arū fi domiritū — decă se pōte domiri — despre lucrurile pe care nu le scie și 'ntrebă pe autorū de a i le spune.

D. Hasdeū la pag. 66, dovedindū că numele *Bassarabia* este dinasticū, urmēză mai departe : «Pentru ca o țerră să adopte numele unei dinastie, trebui să fi trecutū mai ānteiu unū intervallū destullū de lungū de consolidarea dinastiei; pentru că acestū nouū nume dinasticū, lățindu-se cu încetulū affarā din hotare, să devinā familiiarū și admisū în streinētate, se necessitēză iarō-și unū altū intervallū destullū de lungū; mai pe scurtū, pentru ca Bassarabia să fi străbătutū pe la 1372 pēnē la curtea papalā séu pe la 1349 pēnē la Ragusa, logica istoricā cea mai elementarā ne face a precepe cumū-că însă-și dinastia Bassarabilorū a fostū la Munteni fără comparațiune cu multū mai vechiā». Apoi d. Hasdeū prin isvōre contimpurēne demonstrēză că numele de *Bassarabeni* în privința Munteniei era cunoscutū degia pe la 1259 departe în Polonia (87); și că numirea ce pōrtă

și pênă adî termulū marinū de peste Prutū de *Bessarabia*, se détoreză suvenirei dominațiunei muntene.

D. Panu înse nu scie nemicū din tóte acestea, ci totū întrebă și iarō-și întrebă : «Cine sunt acesti Bassarabi, cine sunt Româniī dela Severinū? De ce nu ne spune nemicū despre ei d. Hasdeū?

Autorulū *Istoriei Critice*, dela pag. 96—173 demonstréază prin eraldicā, prin numismaticā, prin sorginți contimpurēne, cumū numele de *Bass-arabū* a făcutū pe Bassarabi să adopte în marca lorū nobilitarā capete de *Arabi*; cumū din aceia-și rațiune străiniī, Greciī, Serbiī, Germaniī etc. numiaū in evulū mediū pe Munteni *Arabi* și *Negri*, cumū ciclulū acestei denomiñațiunii se urcă pênē la aniī 700-800, ba pe la finea volumulū d. Hasdeū descopere în Oltenia urma Bassarabilorū pênē și'n Ptolemeū, adecā puținū după epoca colonisării Daciei, ș'apoi d. Panu nu vrea în ruptulū capalū să citéscā nemicū din tóte acestea, neobosindū cu întrebarea : Cine sunt și d'unde 'i scóte d. Hasdeū pe acesti Bassarabi?

D. Panu n'a cititū în opera d-lui Hasdeū, la p. 327, nici măcarū următorulū passagiū în care unū Persanū Fazel-ullah-Rașid carele scria în Asia la 1300 după raporturi oficiale mongole autentice, descriēndū o invasiune tatarā la Oltū dice :

«In primă-véra annulū 1240, principiī mongoli

«trecură munții Galiției pentru a intra în țerra
«Bulgarilor și Ungurilor. Orda, carele mergea
«spre dreapta, îndată ce a trecut țerra Aluta îi esse
«înainte **Bazaran-bam** cu o armată, déră e bătutū.
«Cadan și Buri aū mersū assupra Sașilor și i-aū
«invinsū în trei bătălie. Bugek din țerră Sașilor
«trecu peste munți, întrândū la *Kara-ulaghi* și a
«bătutū popórele *ulaghice...*»

Aluta din acestū passagiū este : *Făgărașulū*,
care și pênă-ađi se numesce : *țerra Oltulū* ; *Cara-*
Ulaghi sunt locuitorī din Muntenia cis-olténă (88);
nu mai remâne dérō nici o indouială despre e-
sistența la 1240 a unū *Bassarabū-banū*.

A ! de sigurū și de astă-dată d. Panu va đice :
Nu ! nu e adevēratū. Fazelū-ullah-Rașid a con-
spiratū cu d. Hasdeū plăsmundū numele de *Bas-*
sarabū și de *țerra Aluta*; séū va esclama că *Bas-*
sarabū nu este *Bassarabū* și *Oltulū* nu e *Oltū* !

Este óre possibile ca d. Panu să nu védă nici
una din aceste așa đicēndū munți de dovedī, ci să
se agațe copillăresce de unū «*se đice*» din unū do-
cumentū, și să afirme că d. Hasdeū deduce de
aci întrēga sea teoriā in privința *Bassarabilorū* ?

Se vede unū atomū și nu se zăresce Himalaia ?

«O giudecată bună—đice Montesquieu, nu póte
avé acella care printre diversele lucruri ce trebuie

să vedă, nu vede nici-o dată de câtă una.» (89)

O dată constatată faptulă stăpănirii Făgăraşului de către Românii din Oltenia, d-lă Hasdeu voindă să precizeze modalitatea acestei coprinderi aduce ună passagiă din Jonă Cinamă, biografulă contimpurénă allă imperatului Manoilă Comnenă despre espediţiunea bizantină din 1161 — 1173 contra lui Stefană, regele Ungariei.

Trei corpuri de armată aă fostă trimese de cătră Bizantină contra Maghiariloră. Unulă, sub conducerea lui Alessiă, atacă «*din locurile celle obicinuite*» adecă în actuala Temeşiană şi 'n Sirmia, pe mallulă fluviului Temesu. Altulă, sub conducerea lui Batatze, compusă mai cu sémă de o mare mulţime de Vlachi începă să-ı lovască despre Marea-Năgră. Allă treilea corpă ce avea de capi pe Andronică Lamparda şi Niceforă Petralifa, înaintă mai în susă atacându-ı din direcţiunea Tauro-Sciţiei.

Alessiă lovindă pe Unguri la apusă despre Teişiana, iară Lamparda şi Petralifa la resărită despre Moldova, in porţiunea de giosă a Galliţiei, de óre-ce Cinamă prin *Tauro-Sciţia înţellege* tocmai acéstă porţiune aşedată între Moldova şi Ungaria şi unde este oraşulă Haliciă : «*κατὰ Γαλιτζης κώ-
ρασ τουροσκυθικης*» (90) ; şi acesti generali primindă

89) Op. cit. t. 2. p. 332.

(90) *Ist. Critică*, t. 1, p. 44.

ordine să *inainteze mai în sus* de câtă *Batatze* — cine nu vede că acestă din urmă nu putea să atace pe Unguri de câtă prin teritoriul ce se află între Temeșiana și Moldova, adecă *Terra-Romănescă*, și anume în direcțiunea Făgărașului și Brașiovului «căci spre oriente de acéstă linie crescutulă Carpaților apucă susă spre Galliția, încătă pe acolo, fusese îndreptată cea-l'altă oștire a Grecilor sub povęta lui Lampardi și Petralifa.» și că prin urmare Vlachiă lui *Batatze* «sunt. Oltenii dela Severină cari profitândă de dușmănia dintre imperiulă bizantină și regatulă maghiară, se aliază cu cellă de 'nteiă, năvăllescă în Ardellă și coppingă ducatulă Făgărașului.»

Actulă maghiară din 1231 și passagiulă din Cinnam complettându-se unulă prin altulă, facă certă nu numai epoca, dēră și modalitatea coppingării Făgărașului.

Ei bine, ce respunde d. Panu, la acéstă ?

1-o Vlachiă din corpulă lui *Batatze* nu potă fi Oltenii dela Severină, pentru că *Batatze* a atacată pe Unguri despre Marea-Negră, deci, Româniă din Oltenia ară fi fostă mai firescă să se unescă cu Alesiă care isbiă pe Unguri despre părțile învecinate Severinului.

2-o «Chiară învoindă autorului că expediția se «face așa cumă crede și că în ea iaă parte și Româniă dela Severină, totuși nu urmază că ei im-

«preună cu Bassarabii, pe care nu știu de unde
«scote aș remasă ca cuceritori» căci «armata in-
«trégă se întorțe înapoi și dără, de unde, se în-
«țellege că numai Români remână, anume Bas-
«sarabii și anume in Făgărașă cândă nimică din
«tôte acestea nu se spună in autorulă grecă!»

3-o Nu puteau Români dela Severină să co-
prindă Făgărașulă pentru că ei era sub stăpânirea
Unguriloră, și deci ei «cară nu erau liberi in țerra
«loră nu puteau face cuceriri in țerra stăpânitoră
«loră.»

Conclusia d-selle este că Vlachiă din Cinamă
sunt mai probabilă de dincollo de Dunăre, și «co-
«prinderea Făgărașulă așa cumă ne-o arréttă d.
«Hasdeu, remâne o nenorocită inchipuire a auto-
«rului pêne ce nu ne va aduce nesce doveđi mai
«seriose».

Să descósemă și aci minunile d-lui Panu.

1-o Noi nu putemă pricepe cumă criticulă dela
«Convorbiri literare» găssece mai firescă lucru
ca Româniă să nu se fi unită cu armata ce trecea
prin propria loră țerră, ci să se ducă în Sirmia
său în Temișiana pentru a se pune sub condu-
cerea lui Alesiă? Care să fie óre mai naturală
din aste doué? Cândă Turciă in unire cu Româniă
ară voi astă-dă să attace Austro-Ungaria și cândă
ară dispune ca ataculă să se facă din doué
părți, despre Temeșiana și despre Marea-Négră,

Românii ară trebui óre să trecă în Banatǔ pentru
a începe lovitura ?

2-o. Cătǔ pentru argumentulǔ cǎ Cinam ar-
rétǔ cǎ: «armata lui Batatze s'a întorsǔ înapoi»
și prin urmare, dupǔ d. Panu, nici Românii nu
puteau să remănă în Făgărașǔ, ni pare cǎ și Ro-
mânii, cu toți Grecii din armata lui Batatze, trebu-
iaǔ să mǎrgă chiară la Constantinopole, pentru
ca să le vedă împǎratulǔ fețele și să 'i întrebe de
sănǎtate !

3-o Dǎcǎ Românii dela Severinǔ nu puteau co-
prinde Făgărașulǔ de oră-ce erau supuși corónei
Ungurescǎ, ară urma cǎ Alessandru Bassarabǔ nu
putea să battă pe regele Carolǔ-Robertǔ, nici Vla-
dislavǔ Bassarabǔ pe regele Ludovicǔ, nici Mircea
cellǔ Mare pe împǎratulǔ Sigismundǔ, în cătǔd.

Panu și 'n privința acestorǔ trebui să esclame :

«Dérǔ de unde erau acești Români? Dela Severinǔ.

«Sub a cui stăpânire erau ei? Sub a Ungurilorǔ(?)»

«Va să dică Românii dela Severinǔ care nu erau

«liberi în țerra lorǔ facǔ cuceriri în țerra stă-

pânilorǔ lorǔ.»

Cumǔ și ce feliǔ Românii din Oltenia erau în

robia Ungurilorǔ — căci d. Panu nu înțellege

vassalitatea decâtǔ ca cea mai absolută robiă —

noi nu scimǔ și d. criticǔ este atătǔ de tare de

inimă cǎ nu voesce să ne dea nici măcarǔ o um-

bră de argumentǔ !

4-o. Că Vlachiî din Cinam erau Romăni de peste Dunăre, acésta este onefundată suppoziție a d-lui Criticū dela Iassi, de óră-ce nici o dată acestia n'au purtatū espedițiunii in Muntenia, necum in Ardellū. Mirare, cum d. Panu n'a consultatū și de astă-dată bibliotheca sea istorică, vremū a dice pe Șincai, care, in t. 1, p. 219, reproducēndū pasagiulū din Cinamū dice : «Din'tralle căruia cuvinte lesne poți vedé: «că in *Moldova, Bessarabia și Valachia de acumū*, după allungarea Paținachilorū și a Comanilorū din țerrile acestea, numai *coloniū lui Trnăianū sēū Romăniū de acumū* au rămasū într'ensele; și pentru aceia dice și Kinam că Vlachiî sunt coloni din Italia.»

D. Panu pentru a mai adduce încă unū argumentū peremptoriū prin care să dărame teoria d-lui Hasdeū despre cucerirea Făgărașului se agață de celle trei bulle papale din 1236—1239 in cari se dice : «*multitudo gentium terrae Ceurin...*»; «*terram, quae Zemram nominatur, in qua dudum desolata excrevit populi multitudo*». «*circa partes Bulgariae in terra, quae Zeuren nominatur, quae dudum fuerat desolata, populi multitudo supercreverit.*»

D. Hasdeū invocasse aceste bulle ca să doveDESCĂ că la 1236—1239 populațiunea Severinului era fôrte numerôsă. Criticulū dela Iași însē crede că le va puté întôrce contra autorului *Istoriei Cri-*

tice, să 'l battă adecă cu propriile selle arme, și pentru acésta éccă cumū procede :

Traduce una din citațiile de mai susū și anume pe cea din urmă: «cătră părțile Bulgariei in *pământulū* (arū fi trebuitū să dică *țerră*, *dérū* d-lui *a'n-vțătatū* că *terra* latinescū e *pământū*, și acésta din 1-a classă gimnasiale) ce se numesce Severinū *care mai de multū fusesse deșertū s'a înmulțitū locuitorii*; (arū fi trebuitū să adaoge și cuvintele : *peste mēsură*, de óre-ce *supercreverit* nu e *creverit* »).

Apoi întrebă: «Cândū s'a înmulțitū locuitorii? — «La 1239 ne respunde data documentului. Cândū «a fostū deșertū? întrebămū iară-și — Mai de «multū, o dată, ne respunde iară-și documentulū. «Ei bine, decă vomū înțelege pe acellū *mai de «multū* — cu vre-o 60—70 anni în urmă, cumū «autorulū înțelege înmulțirea populației dela «1239, étlă că *pustietatea* Severinului *contrastéză «cu marea mulțime a Vlachimorū* din Cinam. In «totū casulū din documentele citate pentru tim- «purī *mai vechi* decâtū 1238 și 1239 *numai lipsa «de populație o poțē arrētta* érū nu contrarulū.»

Nemicū mai sublimū !

Criticulū care și-a propusū a da lecțiunī d-lui Hasdeū, și lecțiunī de logică, de filologie, de istoriă, de tóte, criticulū nu scie pēnē acumū nici ce va să dică a *se înmulți o populația*, necumū a'și

batte capulū să cunnóscă legile după carí se face acestū crescământū.

Dérū, pentru D-deū, o populațiune cresce *numai* într'unū annū și încă cresce *peste măsură*, cresce astū-feliū că se duce vestea pênē și la *Roma*, ba încă pênē la auđulū Papei? Intr'unū annū tóte acestea? Dórá numai pescii în apă séú vegetalele se bucură de acéstă mirabilă virtute profilactică, dérū și ei sunt suppuși legilorū represive alle naturei.

Ce altū însemnéză aceste cuvinte alle domnului Panu? : «In totū casulū din documentele citate pentru timpurí *mai vechi decâtū* 1238 și 1239 *numai lipsa* de populațiā o poți arrēta, éru nu contrariulū», decâtū că d-sea are o credință puternică cumū-că populația a crescutū *numai* în 1238 și 1239 ?

Fără să observe că se contradice, d. Panu presupune că acellū: «*mai de multū*» «*o dată*» «*adudum*», din bulla papală arū semna 60 — 70 anni în urmă, adecă tocmai annii ce-í trebuia d-lui să scađă spre 'a'í eși 1170, cândū se face cucerirea Făgărașului, și éccē-lū deci că esclamă : «Pustietatea Severinului *contrastédă* cu marea mulțime a *Vlachilorū* din Cinamū».

Decă d. Panu, în locū de a vorbi *quand-méme* și *tellement-quellement*, arū fi așteptatū să aparā mai ánteiū întregulū volumū allū *Istoriei Critice*,

d-sea arū fi cititū acollo la pagina 326 următórea esplicațiune a lui *dudum* din celle trei bulle papale :

«D. Ionū Ionescu a găssitū în Mehedinți sate, «unde se póte constata dupplicarea numărului locuitorilorū în fie care 20 de annī, fără a fi vr'c «immigrațiune din affarā. (91)

«Unū millionū, de nu s'arū întēmpla epidemiā «fómete séu alte accidente neprevēdute, arū cresce «la ciffra de 32,000,000, într'unū singurū secolū !

«Treī bulle papale, una din 1236, alta din 1238, «a treia din 1239, ni spunū pe rōndū că «țerra Severinului» deși fusese pustiitā, totuși poporațiunea'i cresce din noū peste orī-ce mesurā.

«Éccē testurile :

1-o. «*multitudo gentium terrae Ceurin..*». (92)

(91) *Agricultura în Mehedinți* Bucuresci 1868, in-8, p. 200 : „Poporațiunea rurală din munți s'a înmulțitū atātū „de multū, încātū n'o mai póte hrāni pāmēntulū cultivabilū „de care dispune. Necessitatea este aci evidinte *de a eși din „acéstā poporațiune, ca dintr'o matecă, roīurī carī să mērgā „și să populeze locurile celle bune din cāmpiele țerreī.*“ — *Ibid.* p. 674 : „La Govodarva moșneniī se înmulțescū atātū „de multū, cātū singurī aū începutū a se îngrigi. Sunt be- „trānī carī spunū că eī aū apucatū aici în satū numai 16 fa- „milliī, și că acumū aceste s'aū înmulțitū și aū agīunsū la „100. Dupā aceste fapte, *poporațiunea se dublējā aici din „20 în 20 de annī.*“

(92) *Theiner, Monumenta Hungariae*, Romae, 1859, in-f. 1, p. 150-1.

2-o. «*terram, quae Zemram nominatur, in qua dudum desolata excrevit populi multitudo...*» (93)

3-o. «*terra, quae Zeuren nominatur, quae dudum fuerat desolata, populi multitudo supercreverit...*» (94)

«D. Ionă Ionescu nu cunoscea bullele lui papa «Gregoriu IX, éru papa Gregoriu IX nu putea să prevadă cartea d-lui Ionă Ionescu !

«Pustiirea, despre care se vorbește mai sus, se referă la o invasiune tătară din anulă 1221, «adecă cu optu-spre-deci anni anterióra ultimei «din celle trei bulle.

«Tătarii — dice ună cronicară occidentală con- timpurénă -- distruseseră atunci t'otă țerra care se întinde dincollo de Ungaria în direcțiune «spre Galiția» (95).

«In fața acestei urgie dumnezeesci, Oltenii se trăsaseră naturalmente în creerii munților, de unde apoi întorcându-se, li-aũ fostu de agiunsă «vr'unu deceniũ și giumătate pentru a speria «prin mulțime Sântulă Scaună.»

Dela Făgărașu, trecendú la Amlășu, d. Panu se sfortéză a susține opiniunea lui Benkő că acestu ducatú se afla în Transilvania anume între sca-

(93) *Ibid.*, 165.

(94) *Ib.*, 171.

(95) *Albericus, Chronicon*, ed. Leibnitz, Lipsiae, 1693 in-4 part 2, p. 508.

unele Sibiulă și Mercurea, iară nu in Banată, după cumă demonstră d. Hasdeă.

Să vedemă probele și dintr'o parte și dintr'alta, ș'apoi să ne pronunțăm.

Pentru a găsi adevăratulă *ducată allă Amlașului* autorulă *Istoriei Critice* stabilește următorele trei criterie și anume :

«1-o Trebuie să nu fie ună sată și nici chiară o urbe, ci o țerră de o întindere ôre-care ;

«2 o Trebuie să fie limitrofă cu Muntenia;

«3-o Trebuie să nu fi fostă într'o possessiune străină in acea epocă, in care ni apare sub sceptrulă Bassarabiloră.»

Amlașulă din Transilvania nu însușește nici una din aceste condițiuni. Ellă mai ânteiă este ună sată după propria mărturiă a lui Benkő, părintele ideii în cestiune (96). Chiară decă ară fi orașă, și chiară de l'amă associa cu patru sate invecinate, după cumă face actulă de daniă din 1383 allă Reginei Ungariei către Episcopia din Alba-Giulia, totuși ellă nu e o țerră de o întindere ôre-care, nu este ducatulă care figură în titlulă princiară allă Bassarabiloră *totă d'a una mai pre susă de Făgărașă*.

Alfară de acăsta, pozițiunea territorială a Amlașului transilvană e astă-feliă că Muntenii nu'lă puteauă stăpâni fără a possede in același timpă

și Sibiul. Apoi cum se poate explica dania din 1383 a Reginei maghiare Maria către Episcopul catolic Goblin: «*unū satū regescū ce se chīamă Omlașū, din țerra Ardélluluī, dintrē scaunele Sibiiuluī și Miercuriū*» (97). Pentru ca regina Maria să dăruiască acest sat în 1383 trebuie să fi fost mai înainte în stăpânirea sa; asemenea câtă-va timp după 1383 trebuie să fi stat în posesiunea Episcopului Goblin; dărând atunci cum se face că Bassarabii aveau sub sceptrul lor un Amlaș în același timp, după cum însuși Șincai observă: «Cum a putut fi de Maria a dăruit Omlașul lui Goblin, când după puținii ani l'a avut Mircea vodă, nu *pociū precepe.*» (98).

În fața acestor imposibilități, d. Hasdeu conchide că: nu *satul* Amlaș din Transilvania, ci *ținutul* Amlașului din Temeșiana a fost în posesiunea Munteniei. El însuși se pe deplină cele trei condițiuni de mai sus: este *ținut* cu o întindere oarecare: este lipit cu o costă întreagă cu Țerra-Românească; rămâne a se demonstra și a treia condițiune: «să nu fi fost într'o posesiune străină în acea epocă, în care ni apare sub sceptrul Bassarabilor», ceea ce d. Hasdeu a rezervat pentru paragraful unde se va ocupa în special cu Amlașul.

(97) *Katona*, IX, 50.

(98) *Cronica*, I, 350.

D. Panu nu se învoesce cu aceste «desvoltări cari, dice d-sea sunt slabe, lipsite de doveđi, ne-susținute de înlănțuire firéscă și logică.»

Și éccă cu ce feliū de arme țintesce a combatte pe d. Hasdeū și a statornici adevărulū assupra Amlașului :

1-o «Ce-a-ce se numia in diplomele Muntenesc i Amlașū *putea ca să se 'ntellégă nu numai unū satū, ci unū numărū ore-care de sate* coprinse sub acéstă numire generică.» Și pentru a ne convinge de acésta, criticulū invócă actulū de danie allū reginei maghiare din 1383 către Episcopia din Alba-Giulia in care se dice că se dăruesce «unū «satū allū nostru Crăescū ce se chiamă Omlașū «din țerra nóstră a Ardélului dintre scaunele nóstre «Sibiulū și Mercurea cu *patru sate Românesci a-* «decă cu Grosdolfulū, cu Grafidolfulū, cu Buden- «bahulū și cu Crisbahulū.» (*Sincaș, Cron. I, 349*). Cu alte cuvinte d-lui crede că : Amlașulū era unū *satū mă mare de câtū sate micī.*

Admirabilū !

Ducatulū Amlașului care se punea in titularele domnesci inaintea Făgărașului este după d. Panu unū *satū*, nici mai multū nici mai puținū, unū satū cu câte-va câtune ! Și Mircea cellū Bêtrânū avé zădărniciā d'a se 'ngânfa cu o *moșiā*, ba âncă și aceea dăruită Episcopiei din Alba-Giulia, fiindū astū-feliū lipsitū pênē și de mângâierea d'a o pos-

sede. Acésta este fórte possibile, după d. Panu, de órá ce, dice d-sea : «Regii Franciei pe care credemú că d. Hasdeú îi va pune allătura cu Basarabii depunú gïurãmêntú de vasalitate unorú călugéri dela Saint-Denis pentru unú petecú de pãmêntú» !.

Criticulú uită a adăuga unú singurú lueru, o bagatellă, și anume că în titlulú regalú din Francia *Saint-Denis* n'a figuratú nici o dată, și apoi mai sus í de vr'o Normandiă séú Burgundiă!! In fine, ce are a face : *depunerea gïurãmêntuluí la călugerii dela Saint-Denis, cu stăpênirea unui ducatú, fie și sãtuțú după cumú crede d. Panu!*

«Mircea — continuă criticulú — după ce chiarú «se intitullă *stăpênú pe ambele malluri alle Dună-rei pêně la marea* nu se'ngiosea a mai adăogi *proprietarú allú Silistriei* unú micú orășelú neînsemnatú coprinsú dela sine în titlulú *pe ambele malluri a Dunării*».

Trebue a spune d-luí Panu că Silistria a fostú totú-d'a-una cheia strategică a Bulgariei, pêně și'n ultimele invasiuni rusesci. Și apoi acestú vechiú orașú are 20,000 locuitori! Totú așa să fi fostú și satulú Amlașú de lóngă Mercurea?

2-o. «A doua imposibilitate adusă de d. Hasdeú, dice d. Panu, nu are nici unú temeiu, și anume că d-sea își închipuesce Amlașulú și Făgărașulú totú-d'a-una *ținutú* [a vrutú să dică *ținute*] prin

arme de Munteni, prin urmare nu p^ote crede cum^u acestia s^ă fi ținut^ă Amlașul^ă Transilvan^ă f^ăr^ă s^ă nu fi avut^ă și *Sibiul^ă care era mai gⁱos^u de d^ensul^ă*.

3-o. «A treia imposibilitate, dⁱce d. Panu, este chⁱar^ă curi^os^ă. Pentru cuv^ântul^ă c^ă la 1383 Ungurii avea^ă Amlașul^ă, apoi *urm^ez^ă c^ă Munteni^ă nu l'^ău^ă avut^ă nici o dat^ă*».

Și aci d. Panu nec^ăgindu-se se face a citi în *Istoria Critic^ă* altele de ce sunt tipⁱrite acolo, și pe c^ând^u d. Hasde^u dⁱce c^ă, dup^ă actul^ă de dani^ă din 1383 rezult^ă c^ă : «Nici înainte, nici dup^ă 1383 cell^ă pu^țin^ă într'un^ă intervall^ă o^{re}-care, Amlașul^ă lui Benk^o n'a fost^ă all^ă Bassarabilor^ă»; precum^ă și : «dup^ă 1383 Amlașul^ă lui Benk^o a fost^ă dec^ă nu tot^ă-d'a-una, *incaⁱ p^en^e la un^ă timp^ă în-c^oce* all^ă eclesiei din Alba-Giulia» d. Panu i se pare c'ar^ă citi : «nici o-dat^ă Amlașul^ă n'a fost^ă all^ă Bassarabilor^ă» și d'aci apoi o seri^ă de întreb^ări cari de cari mai minunate, din cari s^ă d^ăm^ă numai un^ă specim^en^ă : «Dec^ă Ungurii putea^ă c^ăte-odat^ă s^ă copprind^ă F^ăg^ărașul^ă, de ce nu putea s^ă fac^ă ac^esta și ca Amlașul^ă». D^er^ă o^{re} d. Hasde^u a negat^ă ast^ă posibilitate ?

În privin^{ța} Amlașului d. Hasde^u a clarificat^ă f^orte mult^ă modul^ă se^u de espunere în addendele și corrigendele dela finea volumului, pe cari d. Panu necred^ând^ă de cuviin^{ța} a le aștepta, a vor-

bitū prin antecipațiune numai și numai ca să vorbescă, și astū-feliū a remasū nu numai cu o vorbă neseriōsă ca în celle-l'alte casuri de mai susū, dērū încă cu o vorbă fără obiectū, o vorbă despre ceia-ce nu essistă, unū echo produsū fără voce.

Iată ce dice d. Hasdeū fără scirea d-lui Panu:

«Ceia-ce scusă pênē la unū punctū *transilvanisarea* ducatului amlaşenū allū Bassarabilorū, este unū actū din partea regelui Mateiū Corvinū din 1467, prin care decide că *nicī o dată și sub nicī unū pretestū* să nu se înstrăineze cui-va Rodna, Făgăraşulū și Amlaşulū, pentru ca pururea să pōtă fi acolo unū adăpostū pentru principii ceī espatriati din Moldova seū din Terra-Românescă, de unde, intrigândū și năvălindū spre a-și recăpēta perdutele tronuri, ei să turbure mereū lucrurile României, ceia-ce convenia de minune diplomației maghiare(99). Amlaşulū stă aici allături cu Rodna și cu Făgăraşulū, adecă cu doue localități transilvane. Actulū este adressatū către voevodulū Ardélului. Decī : Amlaşulū se affla in Transilvania. Decă acestū documentū e autenticū apoi cumū dērō la 1472 totū regele Mateiū Corvinū, uītându-și prōspēta decisiune atâtū de solemnă, dāruesce Saşilorū Făgăraşulū și Amlaşulū

(99) *Epistolae Matthiae Corvini*, t. 3, p. 11, ap. Pray, *Annales*, IV, 38.— Katona, XV, 240.

«(100), érú la 1475 li mai dá și Rodna (101)? Décă
«acestú documentú e autenticú, apoi cumú dérö
«acella-și Amlaşú appare într'unú altú actú ca o
«proprietate a familliei maghiare Hederfaja la
«1464 (102)? 1464, 1467, 1472 1475, sunt nesce
«date'atátú de vecine, încátú e peste putință d'a le
«împăca cu cele trei flagrante contradicțiunii de
«mai susú : 1-o Amlaşulú pusú în rezervă pentru
«pretendinți români ; 2-o Amlaşulú hărăzitú Saș-
«șilorú ; 3-o Amlaşulú stăpănitú de Hederfaja !
«Ș'apoi chiarú decă actulú în cestiune arú fi au-
«tenticú, nu urméză încâ , pe basea unei simple
«omonimități, cumú-că o localitate destinată din
«diplomațiã pentru *ex*-principi, după cumú este
«Amlaşulú din actulú dela 1467, să fie necessar-
«mente identicã cu o altã localitate, pe care o po-
«sedaú domnií Terreí-Romănesci fără a fi *ex*,
«după cumú era ducatulú Amlaşului. Se va dice,
«póte, că figurézã aci lôngã Făgărașú, întocmai
«ca și 'n crisóvele muntene. Acésta arú puté fi
«unú argumentú secundarú pe lôngã altele deci-
«sive, în lipsa cărora înse nu este decátú o coin-

(100) *Schlözer, Sammlungem zur Geschichte der Deutschen in Siebenburgen* Göttingen , 1795, in-8, p. 67.— *Eder, Sieb Quartalschrift*, t. 2, p. 428, dice că originalulú se află în Archivulú Naționalú din Sibiú nr 342.

(101) *Eder, Observ.*, 230.

(102) *Eder, Quartalschr.*, l. c., dicëndúcă originalulú se află în Arch. Naș. din Sibiú nr. 234.

«cudință. Spre a stabili o ecuațiune, se cerū probe
«fórte serióse, și să vedemú decă elle essistă.
«Amlașulú lui Benkő este unú satú. (103) Chiarú de
«i-amú accorda calitatea de orașú, precumú illú
«numesce o inscripțiune sãssescã din 1460 (104), și
«chiarú de l'amú associa cu patru sate învecinate,
«dupã cumú se vede într'unú actú din 1383 (105),
«totú încã ne întrebãmú : óre acéstã miniaturã,
«nemicú mai multú ca o moșiã cu cincî cãtune,
«sã fi fostú acellú famosú *ducatú*, pe care Bassa-
«rabiú illú puneã în titlulú lorú princiarú *totú-*
«*d'a-una mai pe susú de Fãgãrașú.*»

Prin urmare, d. Hasdeú giustificã pêně la unú
puntú pe acei ce transilvanisã ducatulú de Am-
lașú, și'í giustificã anume din cauza diplomei re-
gelui Mateiú Corvinú din 1467, recunoscendú
totú-d'o-datã cã'n inscripțiunea sãssescã din 1460
«oppidum Omlas» este Hamleșulú din Ardélá;
dérá admittendú cã Amlașulú din aceste doue fon-
tãne este acellú transsilvanú, d-sea demonstrã cã
totușú nu ellú e Amlașulú Bassarabilorú, ci unú
altulú carele se aflã în Temeșiana.

O datã stabilitú acestú modú de a înțellege
lucrurile, noi întrebãmú decã mai póte fi luatã

(103) *Windisch*, 186 — *Treuenfeld*, III, 224.

(104). Ap *Schwandtner*, *Script. Rer. Hung.* I, 886. — *Katon*
XIV, 338.

(105) Ap. *Șincai*, I, 349. — *Katona*, XI, 50.

măcară în desbattere argumentațiunea fie de câtă curioasă a d-lui Panu cumă-că diploma lui Mateiú Corvinú și inscripțiunea săsséscă aú în vedere Amlașulú transsilvanú, érá nu pe cellú temeșianú ?

O spune și d. Hasdeú !

Ce combatte dérő și pe cine mai combatte d. Panu ?

Pentru a arrëta câtú de solidă este demonstrațiunea despre temeșianismulú ducatulú de Amlașú, d. Hasdeú ni spune că chiarú decă s'arú interpreta diploma lui Mateiú Corvinú în înțellesulú lui Benkö, Engel, Pray etc., totú încă o asemenea interpretațiune nu pôte să sdruncine teoria : *e pur si muove !*

Așa este ; dérú punëndú generositatea la o parte noi unii nu vedemú nici o nevoiă de a primi interpretațiunea pe care d. Hasdeú o *concede*, simțindu-se pré-fórte cu restulú elementelorú selle de demonstrațiune , ca și cândá arú dice : fie ! fți lassú câte vreí, căci îmi agiungú câte 'mí remânú !

Stăruimú a crede și a dovedi că Amlașulú din diploma lui Mateiú Corvinú pôte fi fórte bine în Temeșiana, cu tóte că eliú se 'nșiră allături cu doue localități transsilvane, Rodna și Făgărașulú și cu tóte că regele se adresă voevodulú Ardéllulú.

Doue acte din 1457, numai cu đece anni mai vechi de câtú documentulú lui Mateiú Corvinú,

D-lu Panu, ignorându absolutu acestu genú de lucrare, singurulú mijlocú prin care unú Bekker, Niebuhr, Meinek, Mueller, Dindorf, etc. etc. au restabilitu testurile grece și latine, pãrându-i-se ca ce-va absurdú și esttraordinarú o asemenea discusiune, nici socotesce de nevoiã «a analiza unú lucru care nu are trebuințã decãtú de puținú *bunú simțú* pentru a i se da insemnãtatea ce i se cuvine.»

Nemicú mai expeditivú ! De ce óre d. Panu sã nu fi urmatú în acestú chipú cu intréga operã a d-lu Hasdeú, ñicendú purú și simplu cã unei asemenea scrieri nu e trebuințã decãtú de puținú *bunú simțú* pentru a i se da insemnãtatea ce i se cuvine ?

Dupã d. Panu arú urma cã Paleografia este o sciințã de nimica, «puținú *bunú simțú* fiindú indestullú pentru a i se da insemnãtatea ce i se cuvine,» și unú Schwartner, unú Chassant, unú De Wailly, Dom de Vaines, Schneider, Boissonade, etc., arú trebui sã lie nesce ómeni pré *ușurei* cã s'au ocupatú de nesce futilitãți pe cari pênã și *bunulú-simțú* allú criticului dela Convorbiri este 'n stare a le «da insemnãtatea ce li se cuvine.»

Nu astú-feliú însé face d. Panu cu indreptarea propusã de d. Hasdeú in balada : «Féta Banului de Hațegú» adecã in locú de : «Unú feciorú de *omú sirbescú*» trebuie sã fi fostú : «Unú feciorú *Bas-*

arabescă.» Aci d-sea discută, adecă discută d. Panu, și acésta ni spune îndestullă ca ce feliū de discusiune pôte să fie.

Mai ăntéiū uită a spune, și acésta e o bagatellă, că: «Anticele ballade serbe numescū câte-o dată pe Mircea cellū mare *craiū de Hațegū* (108). Allū douilea, găsesce destullă de romănesci cuvintele: «feciorū de *omū Sirbescū*» cu tóte că nu veți găssi nici unū colțū allū pământului unde se vorbesce Romănesce ca să se dīcă: *omū sirbescū, rusescū, nemțescū, turcescū* etc; allū 3-lea, are glumeția d'a crede că intriga balladei în urma corecțiunei propuse de d. Hasdeū dispore, «de óre-ce ea constă «într'aceia ca cumpărătorulū femeii să aibă aerulū «de streinū *omū sirbescū*, pentru că barbatulū seū «credea că o vinde unū streinū și pentru ca la «urmă să se descopere inrudirea», scăpândū din vedere că romănesce cândū o fétă dintr'unū satū se dă după unū flăcăū dintr'unū altū satū, totū încă se dīce că s'a datū *după unū străinū*.

Pe lângă ballada «Féta banului de Hațegū» d. Hasdeū mai adaugă, atătū la finea volumului precumū și 'n edițiunea II, nesce probe documentale despre Bassarabii din Hațegū in secolulū XIV — XV, și anume:

«1-o Unū actū din 1398 menționéză între no-

(108) *Iunaczke narodne pesme o Kralievitū Marku. Novi sad 1857, in-8 p. 65, apud Hasdeū, Ist. Crit., t. 1, p. 25.*

«bilibi români din țerra Hațegului pe unŭ Bassarabŭ
«din satulŭ Riușorii: «honestos viros Ianustrinum
«et fratres suos, Bassarabe et Custe, Kinezios de
«Riusor (Fejer, X, 8,447) ; 2-o Peste șesșe-deci
«de anni, unŭ actŭ din 1453 menționeză pe unŭ
«altŭ membru din aceia-și familliă în acella-și
«satŭ Riușorŭ : «Ladislaus de Bakuth de Clopotiva
«aut *Bazarab* vel Michael de Rusor. (*Baritzu*,
«*Transilvania*, VI, 127.)» Să se observe că și fa-
mósa diplomă a regelui maghiarŭ Bela din 1247,
fórté instructivă în privința topografică, mențio-
neză Hațegulŭ, «terra *Harsoc*» ca făcendŭ parte in-
tegrantă din Oltenia, «terra de Zevrino» (*Fejer*, IV,
1447, *Pray, Dissert.*, VII.)

Amŭ fi curiosŭ de a sci în ce modŭ arŭ res-
punde și la acestea curajosulŭ criticŭ dela «Con-
vorbiri» ?

Negreșitŭ că Basarabiŭ nu sunt Basarabi și
Hațegulŭ nu e Hațegŭ!

Cătŭ despre noi, neterminabilulŭ «înșiră-te-
mărgărite» allŭ d-lui Panu a începutŭ să ne cam
oboséscă, astŭ-feliŭ că nici n'amŭ mai menționatŭ
mai susŭ între minunile d-selle opiniunea bună-
órá că cuvântulŭ ungurescŭ *amlaș* este slavonŭ
séu altele de acella-și calibru! Și totuși vomŭ lua
âanima în dinți și 'lŭ vomŭ urmări înainte cu tótă
rebdarea filantropică a unui medicŭ alienistŭ,
căci pacientulŭ nostru ni aduce aminte cu totŭ

dreptul epigrama lui Voltaire despre Franc de Pompignan : «noue decimi din lume ignoră că Cesară a essistatŭ ,

„Et l'ami Pompignan pense être quelque chose!“

După ce isprăvise o dată cu § 1 din opera d-lui Hasdeu și credea că nu mai are nemica de disă , criticul dela «Convorbiri Literarie» socotese de trebuință a reveni asupra celloră desvoltate de d-sea in cestiunea întinderii teritoriale a Munte-
niei.

Maî lăssându giosă cu câte-va note tonul cellă pronunțatŭ cu care vorbise pêne acumă , lăși în-
tôrce privirea cătră nevinovatulă edificiulă la care se 'ndeletnicesce de atâtea luni de dille, și găsse-
sce nevoiă de 'a'lŭ *meremetisi*.

De astă-dată passagiulă din Chalcocondila nu
mai este limpede, ci «cam încâlcitŭ și tălmăcirea
«ce-î dedesse d. Hasdeu a fostŭ greșită seŭ cellă
puțină pré categorică.»

Assicuratŭ de slăbiciunea argumenteloră cu
cară luptasse pêne aci, d. Panu se presintă din noŭ
pe același terrêmŭ și pentru aceiași causă cu : «O
«dovadă puternică care nŭ numai că întăresce di-
«sele nôstre de maî susŭ , déră chiarŭ arrêtă că
«stăpănirea gureloră Dunărei și a țermului mărei
«de Mircea însuși, nu era statornică nici durabilă,

«cum că ea a avut loc în timpurile cele bune
«a lui» etc.

Acastă gróznică dovédă, menită a giuca rolul
tunului Krupp, este tractatul commercial din
1409 allu lui Mircea cellu Bêtrânú cu Polonií, de-
spre care noi amú vorbitú mai susú, publicatú de
d. Hasdeú în *Archiva Istorică*, t. 1, p. 1, pag. 3,
și în care se găsesce urmátóarele : «Vorú fi slo-
«bođi de a âmbla (neguțatorii poloni) în tótă țerra
«și provincia domniei melle, vëndendú și cumpê-
«rândú prin tóte orașele și prin tóte schellele de
«pe Dunarea începéndú dela *Porțile de Ferrú* și
«chiarú pêně la *Brăila*, și prin tóte căile din munți
«și nicăiri să nu plătéscă vamă.»

În fața acestuî passagiú atátú de limuritú cumú
óre criticulú să nu esclame : «O mărginire geo-
«grafică mai prețioasă a Munteniei din acea *epocă* (!)
«nu este cu putință. Cine nu vede în acestú pas-
«sagiú tótă întinderea Dunărenă în lungú a Mun-
«teniei?... Ettă dérú imperiulú Bassarabilorú sub
«lucéfêrulú lorú colossalulú Mircea redusú la pro-
«porțiile sciute de tótă lumea și anume în lun-
«gime începéndú de la *Porțile de ferrú* pêně la
«*Brăila*.»

Espansiunea d-luî Panu a scăpatú din vedere
că nici d. Hasdeú n'a tăgăduitú cumú-că dela
1400 Chilia cu littoralulú dunărenú începe a
trece dela Munteni la Moldoveni și vice-versa

(109); și prin urmare «stăpânirea gurelor Dunării și a țermului mării de Mircea nu era statornică nici durabilă.»

Atunci ce mai este de discutat?

Că Muntenii n'au stăpânit-o nici o dată pênă la Mare? Acésta nu pôte s'o nege d. Panu, căci a admis-o în timpul domniei lui Mircea.

Că a stăpânit-o Muntenii fără întrerumpere? Acésta n'o susține d. Hasdeu.

Atunci?

Apoi criticul pare că uită cu desevêrșire concluzia d-selle din «Convorbirile Litterare» pag. 465 : «Bassarabia propriu ȱissă după doveșile adduse n'a fostă stăpânită de Munteni decâtă numai în timpul lui Mircea», cândă ȱice de astă-dată : «Ettă dără imperiul Bassarabilor sub lucéfêrul lor colossalul Mircea redusă la proporșie le sciute de tótă lumea și anume în lungime începând de la Porșile de Ferră pênă la Brăila.» (110)

In cestiunea Făgărașului, considerașunile ce mai adaogă d. Panu cătră cele de altă-dată, pe cari le analisărămă la locul lor, se reducă la următorele :

1-o. Era imposibilă ca Români, cuceritori ai Făgărașului, să țină acestă terrioriă în ânima

(109) *Istor. Critică* t. 1, p. 8.

(110) *Convorb. Lit.*, 1873, maiă, p. 20.

dușmanului și să respingă atacurile Ungurilor, nefiindă cetăți întărite.

2-o. «Oprirea Severinenilor dinaintea unui riū mică ca Oltulū, neîntinderea lorū peste dēnsulū «in partea resăritēnă a Munteniei care se affla «sub stăpânirea mai multū indirectă a Ungurilor, «și din contra lățirea lorū in Transilvania prin trecerea unorū munți înalți in o țerră ce nu se lēgă «ca să dicū așa de basenulū naturalū a lorū, este «unū curiosū modū de cucerire pe care d. Hasdeū l'a creatū anume pentru Bassarabi (111).»

3-o. Faptulū năvălirii Muntenilorū in Făgărașū n'a pututū avē locū pentru că : «dēcă nu in cronice, cellū puținū in teritoriulū cuprinsū arū fi «trebuitū să lase urme ; și nicī o amintire sēū «tradiția nu se afflă in poporulū din Făgărașū «despre acēsta, după cumū Muntenii și Moldovenii aū păstratū legendarele figure a lui Radu «Negru și Dragoșū»; de asemenea nicī unū actū românescū sēū măcarū in orī-care altă limbă nu povesteste nimicū despre acei cuceritori.

Să rēspundemū la fie-care din aceste obiecțiuni :

1-o. D. Hasdeū n'a susținutū nicăiri că Muntenii aū avutū o possessiune neînterrupted assupra Făgărașului, constatândū și d-sea dessele atacuri și respingeri din partea Ungurilor, precum și al-

ternativa de dominațiune a corónei maghiare și a vulturului munténú. De aci însă nu urmédă că Românií n'ăú pututú *nici-o-dată* și *nici-de-cumú* să copprindă și să mănțină Făgărașulú. După d. Panu arú urma că : *nici-o-dată* și *nici-de-cumú* Muntenií n'ăú pututú avé Făgărașulú și Amlașulú, totú-d'a-una acestea afflându-se în ânima dușmanului și în neputință d'a fi conservate. Ce se face atuncí cu stăpânirea nebănuită a lui Vladislavú Bassarabú, Alessandru Bassarabú, Mircea cellú Mare, Vladú Draculú assupra acestorú ducate, possedate de dênșii chîarú atuncí cândú eraú într'o declarată ostilitate contra Ungariei ? Affară de acésta, d. Panu uită cu desevêșire puterniculú elementú românescú din Făgărașú, căcí decă amú lăsa la o parte orí-ce alte probe documentulú din 1231 đice curatú că : «satulú Boia învecinatú cu «satulú Sămbéta se afflă în *țerra românéscă* (în «*ipsa terra Blacorum.*» Dóră criticulú nostru nu va merge cu parossismulú de bulgarofiliă pêné a vedé și în *Blachi* totú pe *Bulgarí*!

2-o. Decă Severinenií aú cređutú oportunú să facă cucerirí în Ardélú , érú nu să trecă Oltulú în partea resăriténă a Munteniei, acésta nu e vina d-lui Hasdeú , ci a *Comanilorú* , carí , trebue să scie criticulú , possedaú în acelle timpurí acea parte de țerră nu într'unú modú platiculú ca Ungurii pe Făgărașú, ci în realitate, și carí fiindú pré pu-

ternici nu permiteau Românilor să se hazardeze într'o luptă fără de reușită. S'apoi nu totu'd-una cucerirea se face după «nesce legi dictate de «*pedicele naturale*» după cum crede d. Panu și are glumeția d'a o și spune d-lui Hasdeu. Decă aru fi astu-feliu, aru urma că Bassarabii n'au trecut nici-o-dată din Făgărașu munții in Valachia, de oră-ce «lățirea loru in *Muntenia*—vorbele proprie «alle d-lui Panu, cu deosebire că in locu de *Transilvania* noi punem *Muntenia*—prin trecerea unu «noru munți înalți in o țerră ce nu se légă ca să «dicu așa de bassinul naturalu a loru, este unu «curiosu modu de cucerire creatu anume pentru «Bassarabi». După d-nu Panu nici lui Mihaiu Vite-zulu nu-i era permisu a cuceri anteu Transilvania, și Moldova mai la urma!

Cātu despre hazlia întrebare a giunelui istoricu dela «Convorbiri» că : «ce aru dice d. Hasdeu «cându unu istoricu criticu vedendu in deosebite «acte că cetatea transilvană Ciceulu a fostu când-«va moldovenescă și nesciendu seu nevrнду să «scie modulū convenționalu prin care s'a cedatū «Moldovei, s'aru apuca a întocmi o țessatură în-«tinsă de idei prin care s'aru sili să dovedescă și «aru pretinde că a doveditū, răzematū pe nisce «acte cu totulū streine de faptū, că multū înainte «de venirea lui Dragoșu in Moldova, armele mol-«dovene strălucise prin Transilvania, cucerindu

«cu focă și cu sabiă Ciceiulă»; câtă despre această întrebare, dicemă, răspunsulă nu pare a fi greă. Acestă minune n'ară fi capabilă a o face de câtă dăraă autorulă atătoră minunăție că granița nu e granița, hotarele mergă în liniă dréptă, traducătoră de opere înainte chiară de a fi concepuți, Moldova d'a-stânga Moldovei etc. etc. Modulă convențională prin care s'a cedată Moldovei Ciceiulă este certă, nesuppusă dubiului. Totă așa va fi óre și cu cedarea Făgărașului ca *feudă* Domniloră Munteni? De ce nu vré să ni aréte o umbră de dovédă întrepidulă critică?

3-o. Lipsa de tradițiuni despre coppingerea Făgărașului nu pôte autorisa pe cine-va se conteste faptulă, de óră-ce nu tóte evenimentele sunt menite a se întipări în memoria urmașiloră și a se scurge din generațiă în generațiă, măi cu sémă cândă e vorba despre ce-va întâmplată acumă 800 anni. Nici trei sute de anni nu s'aă împlinită de cândă ună viteză Domnă, uriașă în rěsbóie, coppinge Ardélulă și Moldova, împléndă lumea cu făima minuniloră sėlle. Cară sunt tradițiunile în poporă despre această cucerire, și despre ună personagiă atătă de însemnată ca Michaiăvodă cellă Vitéđă?

Doveđile adduse de d. Panu în spriginulă teo-

riei că : *Muntenia a făcută parte din Regatulă Ungarū*, sunt acestea :

1. Actulă din 1096 prin care Laurențiu, episcopulă catolică allă Milcovului în România se adresază către toți creștinii din Transilvania, érá mai cu sémă către Săcuii din Kezdi, Orbai și Sepsi, suppuși diocesiă sélle, sollicitându-í în următóarele duo privințe : *a.* Ca să agute episcopiei milcovene prin o collectă bănéscă, precumă se regulase încă sub predecesorul seú episcopulă Michaele, restauratorulă din cădere a acestei episcopie, pe care dintru'ntéiú o aú fostă fundatú într'o vechime depărtată străbunii Săcuiloră. *b.* Ca să se conforme cu îndemnurile papei Urbanú II și alle regelui ungurescú Colomnnú, allegându pe cei mai giuni și mai voinici dintre Săcui de ambe ordinele, adecă pedestri și căllări, trāmittēdu-í în Cruciată în Palestina pentru rēscumpērarea Sântului Mormēntú din mânele păgâniloră. Acesta e resumatulă fidelă allă actului din 1096, făcutú de d. Hasdeú în *Archiva istorică*, t. I, p. 59, unde se publică și originalulă.

D. Panu ínse, nevoindú să citéscă bine cellú puțină acestú resumatú, de vreme ce nu scie latinesce ca să fi consultatú și testulă, nu înțelege documentulă, și éccē-lu d'o-dată că se 'nhață de dēnsulă și 'ncepe a așterne pe chărtiă că : *«intinderea domnirei maghiare peste Valachia pare a*

«se face în véculă XI. Eî sosescă în România pe la «sfârșitulă vécului allă 9-lea și la 1087 «vedemă «aflându-se degă un «episcopatulă milcovénă în Valachia atěrnându de «scaunulă ungurescă...» etc..

Actulă de mai susă ni arréttă la 1096 că : episcopulă Laurentiă se adreséză cătră toți creștină din Transilvania și mai cu sémă cătră Săcuiă din Kezdi, Orbai și Sepsi, spre a trămitte o armală în Palestina contra păgâniloră, și d. Panu mai adaogă pe lóngă Săcuiă și locuitoră din Transilvania și «pe locuitoră poporană Catolică din Valachia», despre cară nicăiri nu se vede nică o vorbă, simplu numă din intențiunea de a demonstra autoritatea regelă Ungar Colomană assupra Valachiei.

Éttă negreșită ună modă fôrte originală de a precepe documentele !

II. A doua dovédă addusă de d. Panu este că la 1234 papa Gregoriă IX scrie cătră regele Bela IV următórele privitóre la Muntenia : « în episcopia Cumaniloră precumă amă înțelesă sunt «niște ómenă ce se numescă Vlachi, cară măcară că «se socotescă sub nume creștinescă, totuși sub o «credință avéndă alte obiceiuri » etc. «Pe la 1238 «același rege—continuă d. Panu—scriéndă o scrisóre cătră același Papă, spune următórele attingétóre de Severină : affară de acésta, fiind-că de «cătră părțile Bulgariei în pământulă ce se numesce Zrema (Severină), care mai de multă era

«deșertă, s'aũ îm mulțită locuitorii cari încă nu s'aũ suppusă vre-unei episcopie, pentru ca pe «*aceștia* să i putem da o-re-căruî episcopă după «plăcerea noastră, poftimă slobozenia dela sfinția «*tea.*»

Ei bine, cumă vede d. Pană în aceste acte papale nescă doveđi despre suppunerea Munteniei la corónă unгурescă? Asemeni intervențiunii alle papei pentru a aduce la catolicismă pe Români essistă pênă în suta XVII, fără ca să fi dată cui-va prin minte a trage nescă consecințe ca alle d-luî Panu din astă-feliu de fapte. Episcopii catolici așa numiți *in partibus infidelium*, adecă fără nici o diocesă reală, sunt proverbiali. Cumă o-re de n'o scie numai d. Panu, carele nu se sfiesce a da lecțiunii d-luî Hasdeu?

Inainte multă de 1238 în Severină și locurile de pe 'npregiură erau trămiși de Papa missionari ca să convertescă la catolicismă poporațiunea de acolo, după cumă se vede din o mulțime de acte papale, publicate unele în *Theiner, Vetera monumenta historica Hungariae sacrae* t. I. La 1236 Papa îi autorisă să absolve pe credinciosii din Severină (112), să li bine-cavinteze altarele și cimiti-

(112) *Theiner*, annă 1236: «**Gregorius Ep.** etc. Hinc est, quod quam intime cupientes ut *multitudo gentium terre Ceurin* exquisite diligentie studiis inducatur ad percipiendam notitiam catholice puritatis etc.»

rele (113) și altele. La 1345 papa Clemente scrie lui Ludovic regele Ungariei ca să ordone a se restitui fraților Minorității scrisorile de conversiunea *Valachilor*, fiindu-elle adevărate (114). Déră din tôte acestea cumă ôre resultă dominațiunea de faptă a Ungariei asupra Romăniei ?

Intr'o notă d. Panu, neprecepându-é răși pe d. Hasdeu, illu invinovátesce a fi înțellesu sub : «*părțile Bulgariei*» din actulă papală de la 1238 *terra Muntenescă*, «nevoindu în ruptulă capulu, — continuă d-sea — să înțellégă Bulgaria care «se învecina cu Banatulă Severinulu.»

Nepreceperea criticulu e așa de vedită că nici socotimă de trebuință a insiste s'o dovedimă, rugându pe cititoră a vedé pag. 11 chiaru din *Istoria Critică!*

Nu mai puțină ciudate sunt conclusiunile d-lui Panu din diploma lui Bela dela 1247 cătră Căllării Teutonă de Ierusalimă că adecă : «Valachia «înpreună cu Severinulă, cuibulă Basarabiloră, «era din o fôrte mare vechime suppusă Corónei «Unguresci, fiindu la voința regelui de a le da oră-

(113) Idem, annu 1238 : «*Sperantes quod multitudo gentium terre Ceurin eo facilius exhortantibus vobis ad notitiam conditoris omnium convertatur, etc.*» — Idem, cătră neofitiă din Severină și locurile adiacente, a se suppone Fraților Predicatoră de mai susu.

(114) *Theiner*, op. cit. annu 1345.

«cui, ceia-ce arréttă o suppunere destullă de pronunțiată.»

Nesce acte emanate dela regiï ungurescï, prin cari li complace a dărui și ce aũ și ce nu aũ, încă nu constitue realitatea pêně ce nu se vorũ vedé rezultatele acellorũ donațiuni. Eí bine, biețiï Călări Teutonï n'aũ posedatũ măcarũ o chipă ceia ce li se dedese.

III. «Incă o dovadă puternică — dice d. Panu-
«despre vassalitatea Valachiei cătră Ungaria, chiar
«cândũ nu ni-arũ fi rēmasũ nici unũ documentũ
«mărturisorũ, este numirea țerrei de *Ungro-Vla-*
«*chia* în tóte actele oficiale însemnândũ curatũ
«numai *Terra Românescă.*»

D. Hasdeũ susține și dovedesce că : «*Terra-*
«*Românescă* devine *Ungro-Vlachia* anume de când
«cu anessarea Făgărașului», că prin urmare însem-
néză dominațiunea Munteniei assupra unei părți
din Ungaria. Criticulũ dela Iași, nevoindũ nici o-
dată să cugete pêně în fundulũ lucrurilor, gă-
sesce naturalũ că *Ungro-vlachia* semnifică stăpâ-
nirea Ungariei assupra Munteniei, deși Ungurii în
nici unũ actũ allũ lorũ nu cunnoscũ acéstă numire
de *Ungro-vlachia*, deși Domniï români în nici unũ
actũ allũ lorũ cătră regiï unguři nu'și dau acestũ
titlu de vassalitate *Ungro-Vlachia*, ci *Transalpina*;
deși în fine acestũ nume este numai unũ termen
de cancellariã internũ, astũ-feliũ că nu precepemũ

ce rațiune ară mai fi oprită pe principii români să nu lapede din titlul lor o dovadă așa de puternică de vassalitatea loră cătră Ungaria !

Nedeprinsă nici o-dată a vedé lucrurile cumă trebue, criticulă se captivéză de afirmațiunile lui Pray, Gebhardi, Engel, Rösler, pe cară nici pe acestia nu i-a citit, ci i cunósce numai din citațiunile d-lui Hasdeu, și éccé 'lă năpustită pe callea d'a împle vre-o dece foi din *Convorbiri* cu feliu de feliu de *qui-pro-quo* cară de cară mai giumețe !

În privința originii muntenescă a dinastiei Mușatesciloră din Moldova, pe care d. Hasdeu o dovedesce prin o mulțime de argumente, criticulă dela Iași crede, fiindă că așa 'i place, fără nici o umbră de argumentațiune, că Petru Mușată va fi fostă ună Moldovenă care a apucată tronulă Drăgoșesciloră éru nici cumă un Bassarabă, de óră ce cuvântulă *Mușată* se află și în Moldova.

Apoi mai adaogă că : «negăsindă în nici ună documentă muntenescă nici ună singură omuleță purtândă asemenea nume, deși în Moldova și Transilvania găssimă», nu'si póte esplica în ce modă numele de *Mușată* a putută fi vre-o dată populară în Muntenia. Cu tótă astă solemnă declarațiune a multă cercetătorului de documente istorică de noua direcțiune dela «Convorbiri Litterare», noi totuși îndrăsnimă a afirma că sunt o mulțime de acte muntene cu numele de

Mușatū. Ast-feliū, déca criticulū și-arū fi datū puțină ostenelă, arū fi găsitū în *Archiva Istorică a Romăniei*, t. I, partea I, pag. 139, unū Postelnicū *Mușatū*, érū la p. 143 ibidem un țiganū anume *Mușatū*. De asemenea în colecțiunea lui Venelin ar fi pututū găssi doui *Mușatū*. Ca să 'lū împăcămū, îi vomū mai da unū *Mușatū* scriitorū allū lui Michaiū-vodă (115), de asemenea unū *Mușatū* Vistiărulū la 1628 (116); ba décă mai voesce, i-amū mai puté cita și dicetórea : «*vorbi și nea Mușatū, că 'i și ellū din satū*», precumū și *lea-Mușatā* din satira lui Eliade : «Unū muieroiū și o femeia», și o mulțime de altele cari de sicurū d. Panu nu le a pututū găssi, pentru că nu le-a căutatū, și cari tóte sunt curatū muntenesci, pe cândū tocmai în Moldova și 'n Transilvania, după cumū a demonstrat'o d. Hasdeū, numele de Mușatū se găsesce numai *prin esceptiune*.

În privința formei *Mușatinū*, care e curatū oltenă, d. Panu afirmă că «acésta este obicînuită și «în Moldova, precumū e Hotinū, Bohotinū, Zele-tinū, Cașinū, Strahotinū etc; nu mai puținū «și'n Transilvania : Belinū, Bașinū, etc. Assemenea Costinū și Bărlinū, Manoilū Grecinū

(115) «Și amū scrisū eū *Mușatū* scriitorulū în scaunulū cetății Bucuresci în luna Ianuarie dia 4 annū 7102. Condicta *Tismenei* v. 1. la *Archivulū Statulū*.

(116) *Archivulū Statulū*, doc. m-rii Aninósă, leg. nr. 94

«în locū de Grecū, o femeică Marina dela Marin,
«asemenea Martinū, Maxinū etc.»

Criticulū iașianū arū fi pututū să împle tôte colónele bietelorū *Convorbiri* cu înșirarea numilorū în *in*, uītândū unū singurū lucru, adecă de a dovedi că numirile locale Hotinū, Bohotinū, Zeletinū, Cașinū etc. potū fi și numiri personale provenite din *Hot*, *Bohot*, *Zelet*, *Caș*, precumū *Mușatinū* s'a făcutū din *Mușatū*. *Costinū* de asemenea nu e formatū din *Costū*, ci-ī o prescurtare din *Constantinū*. Manoilū *Grecinū* în locū de *Grecū* este o terminațiune adiectivală slavonă *in*, pe care totū în simțū curatū adiectivalū, érū nici de cumū pleonasticū ca în *Mușatū*, Slavii o au într'o mulțime de numi locale. Védă d. Panu pe *Miklosich*. *Die slavischen Ortsnamen*, Wien, 1872, in-4, p. 23. Cătū despe Marina dela Marinū și Martinū séu Maxinū, ni permittemū a surride fără a mai stărui. Numele plantei *erba lui Tatinū* nu e moldovenescū, cumū crede d. Panu, ci se dice totū așa în Muntenia și în Transilvania, fiindū anteriorū formațiunii provincialismelorū române.

Mai în sfērșitū, luândū de basă o **erróre de tiparū** dintr'un actū publicatū în traducere, d. Panu plăsmuesce numele de *Bărlinū*, pe cândū în originalulū slaviciū allū documentulū se află *Berliciu*, adecă fiulū lui *Bërlea*. Védă d-sea numele cellū correctū allū acestui boierū în *Archiva Isto-*

rică, t. I, part. I, pag. 11. Eccă ce feliu de critică posedă «Convorbirile Litterare»!

Comparațiunile, pe cari le stabilește d. Panu între finalul *in* din numele *Mușatinu* și între o mulțime de alte *inuri* cu totul eterogene, ni amintesc pe căpitanul Fluellen din Enrică allă V-lea allă lui Shakspeare, unde asigură că Macedonia nu differă de loc de ducatul Monmouth în Anglia, nu numai pentru că amândouă se încep cu littera *m*, dăr și pentru că 'n fiă-care din elle se află câte un riuleț cu pește.

Dăr deca în critica de pênă aci s'a putut vedé realizată în d. Panu fabula bróscei îmflându-se pentru a-și da nesce proporțiuni necompatibile cu miđă-lócele sélle individuale, apoi de sicură că partea finală a studiului seú attinge culmea fenomenului, presintându-ni cea mai nefericită combinațiune de extremă ignoranță căsătorită cu estrema arroganță.

Respectul pentru sciință, pentru adevăr, pentru lectori, se innécă înt'unu nomolú de tină, cu care bietul dilettant se năzuesce a asvârli în edificiul d-lui Hasdeu.

Materiele ce autorul *Istoriei Critice* le tratéză în fáscióra a 2-a se califică de d. Panu : «unú feliu de petrecere cu caracterú istoricú în vre-unú calendarú illustratú, combinații fantastice ce trebuescú respinse fără discuțiá și cu disprețul cu-

«venitū, nesce glume, nesce lucruri copillăresci, «etc.» Astū-feliū vorbesce d. Panu despre d. Hasdeū ! Si cândū ne apucămū a cerceta cumū și de ce o astū-feliū de calificare, ne vedemū siliți a pufni de risū, dērū nu fără a resimți totū-o-datā o adâncă compătimire nu atātū pentru d. Panu, cātū pentru acea fōiā care nu se sfiise în cursū de unū annū întregū a da ospitalitate unū assemenea productū !

Impressiunea ce ni-a făcut'o partea finală a studiului d-lui Panu este din punctū în punctū aceiași pe care amū încercat'o citindū altă datā o *critică* totū în feliulă *criticeī* d-selle, făcută de vestitulū maiorū Papazoglu opereī lui **Renan**, autorulū *Vieței lui Isusū*.

Assupra fasciōrei I din cartea d-lui Hasdeū criticulū dela Iași a fostū pré-lungū, lua fie-care frasă, o sucia, o resucia, măi revenia din noū observândū însuși că se contradisese, se măi contradicea apoi pentru a doua și a treia óră, și așa măi incollo. Pentru făscióra II d-sea ni appare adoptândū o altū-feliū de tactică, sare în fie-care cestiune peste basele argumentațiunii și apucă câte o codiță, se opresce câte-va momente assupra unei virgule pentru a o privi fără legătură cu ceia-ce 'i precede și succede, iea bună óră pe Négra-Ungariā făiă să fi vorbitū despre Négra-România și despre celle trei capete negre din marca nobi-

litară a Bassarabilorū, ba chiarū assupra Negrei-Ungarie ĩea pe Nestorū prefăcēndu-se că nu vede pe Ademarū și pe Ottone de Frisingen, fără cari Nestorū nu se pōte ĩnțelege, și isprăvindū cu acēstă escursiune *acefală* se răpede mai departe. Despre făsciōrele III și IV, unde d. Hasdeū desbatte problemele cele mai importante nu numai din istoria română, ci chiarū din annalele Europei Orientale, Dacia sub Erodotū, Ponticele și Tristele lui Ovidiū, teoria d-lui Rösler de formațiunea naționalității române etc., despre tōte acestea d. Panu nu ȃice absolutamente nemicū, declarāndū purū și simplu că: «elle sunt scrise după **acelleași considerații** ca și făsciōra I și II». Eccē ce se chiamă a fi cine-va istoricū de noua direcțiune dela «Convorbiri Litterare»!

Scăpați o-dată de neplăcuta și obositōrea sarcină d'a totū descōsse comediele unū criticū de tallia d-lui Panu, ĩncheiāmū studiulū nostru.

Celebrulū Montesquieu ȃice :

«Este permisū de a critica operele ce sunt scōse ĩn publicū, fiindū-că arū fi ridicolū ca aceĳa, cari
«aū voitū să lumineze pe alĳii, să nu voēscă la
«rōndulū lorū să fie și ei luminați. Ceĳi cari ne ĩn-
«sciintēză despre errori sunt soĳii lucrărilorū nōs-
«tre. Dēcă criticulū și autorulū caută veritatea,
«aū același ĩnteressū, căci veritatea este binele tu-

«tutororū ōmenilorū: ei vorū fi confederați, erū
«nu inamicī!» (117)

Acestea nu se potū dice de critica istoricului
dela Iași. D-sea, asvêrlindu-se într'o materiă pe
care n'o cunnósce, căutândū în lucruri alte înțel-
lessuri decâtū celle naturale, sforțându-se a in-
duce în erróre pe cititorī prin interpretarea gre-
șită a disselorū autorului, séu lăssândū cu totulū
la o parte doveđile addusse de d. Hasdeū, pe cari
nu se simte în stare a le deturna séu a le pune
în desbattere, cumū bună-ōră: pasagiulū din Ra-
șid cu *Basarab-ban* pe la 1240, identitatea mar-
cei nobilitare a Mușatescilorū și a Bassarabilorū,
și altele nenumărate.

Celebrulū fisicū Arago, într'o operă a sea assu-
pra «*fenomenelorū semi-orbirii*», rapportă urmă-
torulū fapt: «Indreptându-mi odată privirile melle
«assupra ultimei trăsurre despre drépta a lui *m*
«din cuvântulū *baromètre*, scrisū cu littere gróse
«d'assupra unui instrumentū, vedeamū fōrte bine
«acea trăsură și litterele următōre *être*, dérū nu
«zăr amū nici de cumū nici prima trăsură a litte-
«rei *m* nici *baro*. Orī cu care din ochii mei mă ser-
«viamū, fenomenulū era totū același.» (118)

(117) *Oeuvres complètes de Montesquieu*, t. 2, Paris, 1866
Hachette &, p. 355, *Défence de l'Esprit des lois*.

(118) *Arago, Oeuvres. Mémoires scientifiques*, t. 1, Paris, 1858
Sur les phénomènes de demi-cécité. p. 519: „Ayant, par ex-

D. Panu suferă și d-sea în istoriă de neputința de a vedé pe *m* și pe *baro*, încâtă măcară că vede pe *être*, déră nici pe acesta nu-î chipă se înțellégă.

Articolă d-selle de pênă acumă, cellă ântéiă assupra *atârnărei sêu neatârnărei politice a Românilor*, lăsată nefinită de este măi bine de un annă și gîmătate, și allă doilea assupra *Istoriei Critice* a d-lui Hasdeu, din care a attinsă număi făscióra I, confirmă pe deplină acéstă semi-orbire a istoricului dela Iași.

Predominată de câte o ideă cu care s'a destepatată din visă într'o bună demănéță, fie ea influința străină, fie rețelle de state slavice, fie sistemă vamală, fie dominațiunea ungară și polonă assupra României și Moldovei etc., și hotărîtă cu ori-ce prețū a o face să triumfe, adecă să și realizeze vissul, d-sea arruncă coniecture și din elle trage altele și măi a-zardate; restălmăcesce tôte pe dosă, pentru a intra tôte în cadrulă închipuirilor selle; nu vede ceia-ce nu 'i vine la socotélă; attribue d-lui Hasdeu lucruri pe cari d-lui nu număi că nu le-a susținută, déră le-a combătută categoricū; îi detörnă măi

emple. dirigé mes regards sur le jambage de droite de l'*m* du mot *baromètre* écrit en grosses lettres au-dessus d'un instrument. je voyais parfaitement ce trait et les lettres suivantes *être*, mais je n'apercevais aucunement ni le premier jambage de cette même lettre *m* ni *baro*. Quel que fût celui de ses yeux dont je me servisse, le phénomène avait également lieu. »

pretutindeni simțul cuvintelor s'elle; descoperă
noue înțelesuri vorbelor slavice, la cari pênă a-
cumă nici aũ gânditũ ceĩ mai illustri slaviști din
Europa ; desvălucesce o lipsă completă de erudiți-
une istorică și o mare dosă de curagiũ în discuți-
une, vorbindũ despre lucruri pe cari nu le scie,
nu le-a studiatũ, s'eũ chĩarũ nesce monstruosități
cumă bună-óră : *Niebuhr traducătorũ mai înainte
d'a se nasce* ; superbũ în ignorantă, nu transige,
ei tranșeză totulũ fãrã scrupulũ, cu unũ impertur-
babilũ aplombũ, apucatũ de *delirium typographi-
cum tremens*; dotatũ cu o facultate admirabilă d'a
fantasa, plãsmuesce faimósele teorie că : *granița
nu e graniță, hotarele mergũ în linie drepte, Mol-
dova d'a-stãnga Moldovei* etc. etc.; și, dupã o u-
șórã muncă în plaiulũ cellũ vastũ allũ conjectu-
relorũ , se repaosă în fine, hrãnindũ în peptu-
ĩ mãngãetórea credințã că : *a criticatũ pe Hasdeũ!*

Dela începutũ pênã la finitũ d. Panu nu desvẽ-
lue decãtũ o intrepiditate *scolasticã*.

Amũ disũ *scolasticã* și voimũ a ne esplica.

În polemicele litterare și sciințifice, adesse-orĩ
Anglesiĩ se servescũ cu cuvẽntulũ *scholar* pentru
a însemna pe unũ savantũ naivũ, cũ priviri scurte,
esclusive, cu unũ cuvẽntũ : *spiritulũ de collegiũ*
sculptatũ atãtũ de bine de Voltaire în versurile
pentru Gresset.

Criticulũ iașianũ, lucéfërulũ de istoriã allũ «Con-

vorbirilorū Literare», este departe d'a fi cellū pu-
ținū *scholar* în simțulū anglesū allū cuvântulū.

Critica întreprinsă de d. Panu asupra operei
d-lui Hasdeū, purcédă ea din dragostea de adevărū,
purcédă din dorința d'a se illustra giunele debu-
tantū într'o luptă ce nu póte face decât onóre cel-
lui ce o întreprinde — affară numai déca nu s'a
fi feritū să cadă în pécatulū *donchizotianū* — din
orī-ce sentimentū arū porni, dicemū, critica d-lui
Panu ni adduce în minte fără voiă următórea pa-
rabolă a sublimulū Goethe intitulată *Criticulū*:

«Unū mucalitū veni într'o ȃi să prândéscă la
«mine. Nu'mi pré fu ca o sarcină: aveamū toc-
«mai ce trebuia. Éccă că soțulū meū mi se în-
«dópă; înhațā la dessertū ceia-ce oprisemū pen-
«tru rezervă; și abia săturatū, diavolulū illū im-
«pinge a se duce la vecinulū meū pentru a ra-
«ționa asupra cuhniei mele: «Supa arū fi pututū
«fi mai gustósă; friptura mai rumenă, vinulū
«mai bunū. » Blestemū ! Ciomăgiți'mi bine pe a-
«céstă giavră ! Este unū criticū. »

D. Panu înse nu merită pedépsa cerută de Goe-
the, căci d-sea nici n'a mâncatū măcarū, ci cri-
tică numai pe ghicite. Pentru d-lui penalitatea
arū trebui să fie de unū genū mai *infantinū*.

Este seriosū, este permisū a arunca cine-va
în publicū, fără nici o consciință de aceia ce are
să scrie, fără de nici o cunnoscință în materia în

care scrie, afirmațiuni și negațiuni neîntemeiate, oppunându la fontâne cu greutate nesce teorie nerumegate?

Este serios, este permis pentru un tînăr ca d. Panu să se apuce să spună tocmai d-sea și tocmai d-lui Hasdeu semnificarea cuvintelor în limba slavă, să 'lă învețe *istoria română*, pentru care eruditul bărbat și-a consumat pînă acum 16 ani de studiu, meditațiuni și cercetări, și pe care însuși d. Panu îl uumesce «singurul competent în istoria noastră»? Ciudată pretenșiune! Venit'a ore d-selle subita poftă de a arăta că este «Si mai competent»?

Este serios, este permis atîta curagiū *litterarū* în *Convorbiri Litterare*, cîndu în alte părți de lume civilisată, decă s'arū fi găsitū cine-va să facă o critică *à la d. Panu*, nici un diarū *litterarū*, fie cellū mai puțin serios, ba nici chiar un *calendarū* nu s'arū pogorî ca să publice o asemenea escentricitate?

Articolii d-lui Panu să fie ore urmele ocupațiunii tinerilor dela «Junimea?» cu opera d-lui Hasdeu, ocupațiunii despre cari savantul d. Titu Maiorescu, în epistola sea cătră d. Hasdeu din 23 maiū 1872, îi scriea:

«Noi amū începutū a ne ocupa cu toți la *Junimea* sub conducerea cărții d-telle de multele «întrebări ce le deșteptă și în parte le și resolve»?

Nu este óre mai bine ca d. Panu să se abțină dela assemeni cestianī generale, carī reclamă studie fórte lungī și cunnoscințe fórte întinse, indeletnicindu-se d'o cam-dată cu micī *monografie* basate pe fontâne, pêně ce va agiunge în stare să deslege problemele celle mari alle istoriei naționale, și mai allesū acellea din obscura epocă a e-vului međiū? Sėu cellū puținū, decă are mania d'a fi cu orī ce prețū criticū, trebue încaī să nu falsifice đisele altora!

D. Hasdeū prin profunditatea d'analisă, prin înălțimea și tăria vederilorū sėlle, prin vasta'ī erudițiune, a sondatū cu agerime o mulțime de cestianī istorice ce se rădicaū ca fantasme înaintea spiritului întrebătorū, dérū neindrāsnețū din lipsa de puterī, deschidēndū la noi era sciinței istorice propriū đisse, înlăturandū sistemele înaintașilorū seī, și deștelenindū câmpulū de desbattere allū baselorū definitive alle istoriei naționale.

Difficultatea nu e d'a găssi ómenī carī să voiască a lua vechiulū drumū, ci d'aceīa carī să sape altulū nou. Fie-care secolū produce o mulțime de cei d'ântăiū; sunt pré rari cei din urmă, pentru că drumulū bătutū e totū-d'a-una și pentru toți deschisū, pe cândū calle nouă este datū a o găssi numai geniului.

Eccă de ce noi suntemū plini de admirațiune pentru opera d-lui Hasdeū. Si d-sea póte să gre-

șescă în unele puncturi, căci natura umană nu e scutită de errorî; d'érũ totuși *Istoria Criticã a Românilorũ* este cea mai seriósã, eruditã și uriașã lucrare, ce face onóre țerrei și nemurire autorului.

Veniți a o controla, a o essamina, a o supune la analiza criticã. Criticând'o, pôte și criticulũ să cađã în vr'o erróre, pe care i-o vomũ scusa, căci «marele inamicũ allũ luminelorũ — dice celebrulũ Buckle — nu este errórea, ci *inertia*.» Discuțiunea ni trebue, mai cu sémã noue Românilorũ, abia intrați pe drumulũ sciinței. Veniți însã nu ca *Deus ex machina*, ci preparați; veniți cu dragostea adevérului, cu făclia cunnoscințelorũ, cu respectũ pentru sciință, nu cu ignoranța, nu cu mistificațiunea, nu cu patima de a sistematisa, nu cu idee preconcepute, nu cu acellũ mênuntũ spiritũ de provincialismũ care face pe d. Panu «sã apere Moldova contra Bassarabilorũ», uitându că Moldovénũ este și d. Hasdeũ, d'érũ *istoricũ*, adecã sacerdote allũ veritãții mai pe susũ de moldovenismũ.

Sciința nu s'a formatũ nicãiri de unulũ singurũ, ci din summa de veritãți ce fie-care membru din corpulũ luminatũ allũ unuĩ némũ a addusũ la mеса veritãților stabilite, resultându astũ-feliũ din lucrãrile tuturorũ o singurã operã progressivã, precumũ din infinitele elemente ce lucrézã în universũ resultã legea supremã a naturei.

ISTORIA UNIVERSALE

Sic vos non vobis

UNU PROFESSORU DE LA UNIVERSITATE

Sic vos non vobis

D. PETRE CERNATESCU

SI

ISTORIA UNIVERSALE

Sic vos non vobis.

Nu e locul aci a discuta decă proprietatea literară este pe deplină asimilată proprietății ordinare, seú decă trebuie a se classa a-parte și a se supune la restricțiunii speciale ; cu alte cuvinte, de a vedé decă ea este o *proprietate* seú unú sim-
plu *privilegiu*. Cestiunea e aprópe resoltă între legiști și economiști în favórea primei opinii. Producțiunea litterara presupune o cantitate de capitalú și de muncă ; deci este o proprietate. Tóte țerrelé aú recunoscut'o fără restricțiune de locú seú de timpú, legislațiunile differindú numai assupra *dreptului de copiă* seú *reproducțiune*, ce 'lú garantéză unele în perpetuú, altele numai timporarú. Totuși contrafacerea s'a practicatú pretutindení fără scrupulú. Olandia și Elveția în secolul XVIII, Belgia, Anglia, America în allú 19-lea fiindú teatrulú acestei piraterie litterare. Marea perturbațiune din 1848 a făcutú multú înse pentru ca *dreptulú de copiă* să dobéndescă terrémú în legislațiunea internațională, și casurile de asemenea gíafurí începú a deveni din ce în ce mai rare. Congressulú internaționalú din Belgia din

27 septembre 1858, compusă de economiști, de delegații differitelor societăți savante, avocați, artiști, diariști, tipografi etc. sub președința d-lui Charles Faidez, vechiul ministru al Belgiei, se pronunță pentru o proprietate litterară limitată la 50 ani după mărtea celui din urmă soțu. (1) În România legea din 1862 asupra preseii se ocupă și de proprietatea litterară.

Astă-feli ũ pretutindenă dreptul de proprietate litterară a fost recunoscut ca inviolabil și înscris în legislațiune. La noi în țerră însă s'au găssit destui indiviși, ba încă din cei chiămați a fi sacerdoți ai sciinței și ai luminei, cari, coppingși de monomaniă d'a fi cu ori-ce prețu autori, au gertfită dreptul sântă ală proprietății litterare și, socotindă că a traduce o carte este a o și face, uitară în zăpăcělă și pripělă a mențiōna că acelle opere sunt traduse și a pune în frontispiciu numele autorilor originari, mulțumindu-se a installa numai pe ală dumnéloru.

Cărți de Cosmografiă, Zoologiă, Botanică, Mineralogiă, Fistică, Istoriă Universală, Gramatică, Pedagogiă etc. se traducă mai ad-litteram. Cunoștința unei limbe, adesea problematică chiară ecéstă cunnoscință, se equivaléză cu cunoștința unei sciințe. Traducătorul se confundă cu autorul,

(1) *Revue Contemporaine*, 31 Octobre 1858: *Le congrés de la propriété littéraire et artistique*.

și d. X este mare astronom, d. I. este mare naturalist, d. Z. este mare istoric, d. W. este mare filolog, d. N. este mare pedagog.

Amă alluneca pe o pantă pré personală decă am cita numi. Este destullă a dice că acești mari autori, cei mai mulți nici aș vissat de acelle științe, ci hazardul făcându-i a *preda* lecțiunii de dênsele, éccē-î porniți pe drumul d'a face și cărți, fie elle și tradusse după Belèze, Langlebert, Ganot, Duruy, Ducoudray, Chapsal, Braun etc. Eccē-le apoi aprobate de onorabilul Consiliu Permanent de Instrucțiune, dispus din instinct de commoditate a se face că nu cunnósce pe acești autori francesi, voimă a dice: a nu-î fi citit.

O dată autori, socotiți că mai consultă și alte opere noue, de óră-ce științele fisice, naturale și chiară cele sociologice progresséză pe fie-care di? Nici de-cum. Remână în cercul mărginit allă opere ce aș tradus, căci nu mai aș timp, unii preocupați cu politica, alții deschidendă băcănii în cari vëndă icre, măslina, vin și țuică! Decă Taine, ilustrul fundator allă critice realiste în Francia, ară trăi la noi în țerră, ară fi avută ocasiunea să adaoge la *Tomas-Graindorge* allă seș, acell doctor în filosofie dela universitatea din Iena și neguțător în același timp de

slănină și șuncă la Cincinnati (2), pe profesorul nostru de științe fisico-naturale la Liceul X, băcanu în același timp pe strada Y.

Ori-câtă de nouă și interesantă ni pare acestu studiu pathologică asupra corpului nostru didactică, totuși ne abținemă a stăruia asupra generalității casului, mulțămindu-ne a examina de astă-dată esistența morbului în *litteratura istorică*.

Compendiu de Istoria Generale cu geografia respectivă, conforme ultimei programe officială pentru învețământul secundar, București, tipograf. Lucr. Asociați, ecce titlul unei cărți didactice appărute în 1865, care a obținut pene acumă trei edițiuni, și pe care găsimă indicat ca autoră pe d. **P. I. Cernătescu**.

Negreșit, va dice ori-și-cine, d. P. I. Cernătescu, actuală profesoră de Istoria Universală la Facultatea de littere din București, fostă profesoră totă de Istoria Universală la Liceul St. Sabba cursă superioră, fostă deputată în mai multe rënduri, acestea tôte sunt destulle titluri pentru a ne face să presumemă că opera în ces-

(2) *Vie et opinions de M. Frédéric-Thomas Graindorge docteur en philosophie de l'université d'Iena, associé commanditaire de la maison Graindorge and C. (huiles et porc salé à Cincinnati, Etats-Unis d'Amérique) par H. Taine, 1867.*

tiune cată să fie mai ânteiŭ de tôte originală. Tre-
bue să fie originală, chiarŭ de nu arŭ fi d. Cernă-
tescu professorŭ la Universitate și celle-l'alte,
pentru că nicăiri în acéstă carte nu se arată a o fi
prelucratŭ, necumŭ *tradusŭ* după vre-unŭ autorŭ.
Așa este. Multe considerațiuni ne autorisă a pre-
sume originalitatea cărții, dérŭ nu trebue totuși
a ne grăbi cu conclusiunea.

Precumŭ ori-și-cine, auđindŭ de înaltulŭ rolŭ
ce giócă d. Cernătescu în lumea sciințifică din
România ca professorŭ de Universitate, arŭ greși
décă arŭ crede unŭ minutŭ că acestŭ postŭ l'a
obținutŭ prin vre-unŭ *concursŭ*, seŭ prin presin-
tarea vre-unei diplome fie și de baccalaureatŭ, totŭ
așa s'arŭ amăgi déca arŭ crede pe d. Cernătescu
autorŭ allŭ *Compendiulŭ de Istoria Generale*.

Suntemŭ în țerra minunilorŭ ! Décă cine-va s'a
desteptatŭ într'o bună demănétă cu visulŭ dră-
gălașŭ allŭ unui postŭ de professorŭ la Univer-
sitate, apoi cândŭ acellŭ cine-va mai este și noro-
cosŭ, căci — vorba poetului Alexandrescu :

„Decătŭ multă minte sciŭ că e mai bine

„Să aŭ totŭ-d'a-una unŭ dramŭ de norocŭ“,

de sigurŭ că vissulŭ trebue a se realisa, deși ap-
titudinea pentru postulŭ ce voesce a ocupa este
departe d'a o avé chiarŭ în miniatură.

Eccă o revoluțiune ca 11 Februariŭ 1866 ! Ame-

țela a cōpprinsū tōte spiritele. Allegeri de Domni, numiri de funcționari, potoliri de agitațiuni, reforme constituționale etc. preocupă tōtă lumea. Omulū nostru cellū cu visulū de professorū la Universitate esclamă și dēnsulū: «E timpulū să 'mi realizezū dorința!» și pe cāndū unii *se destronau* în palatulū țerrei, alții *se intronau* în palatulū Universității! D. P. I. Cernătescu este numitū professorū de Istoria Universală la Facultatea de Litere din Bucuresci în minune-făcētōrea di de 11 Februarilū 1866!

Dērū pentru a agiunge aicea, d-lui trebuia să și prepare callea. Cumū înse să facă? Eccē-lū că-i vine ideia d'a scrie o *Istoriă generală*, lucru greū neapăratū, muncă obositōre, care cere unū capitalū însemnatū de cunnoscințe. De ce înse s'arū osteni, cāndū găsesce cartea scrissă gata de d. Victorū Duruy, și cāndū nu-i remāne decātū a o *traduce*? Decī se pune pe lucru, adecă pe *tradusū*; o termină și o dă la tiparū. *Traducētōrū*! Hm! acēsta nu e destullū a da cui-va unū titlu să-i servescă a dobēndi postulū de professorū la Universitate. De ce ore n'arū ascunde numele lui Duruy? De ce n'arū uita să spună că acellū *Compendiū de Istoriă* este tradusū? Cine la noi în țerră își mai dă ostenelă să vedă decă cutare carte este seū nu originală? Decī, éccē Duruy uitatū, traducțiunea uitată, remāne numai d. Cernătescu.

Dérũ o temere legitimă se agață de spiritulũ d-selle. Legea progresului este inevitabilă, și-a disũ d-sea. Orĩ-ce litteratură, cândũ attinge óre-care gradũ de desvoltare, trebuie să nască și *criticã*. Critica va lua o dată la cercetare și *Compendiulũ de Istoria Generale*. Ce va deveni autorulũ fictivũ, cândũ se va descoperi cellũ adevăratũ? Ce va fi de traducetorũ cândũ îi va cădé masca de autorũ? D. Cernătescu cugetă decĩ la međiũ-loculũ de a înlătura primeșdia în viitorũ, și 'lũ și găsesce. Compune frontispiciulũ cãrții în modulũ urmãtorũ:

COMPENDIU

DE

ISTORIA GENERALE

cu geografia respectivă

CONFORME ULTIMEI PROGRAME OFFICIALE

PENTRU INVETAMENTULU SECUNDARIU

P. I. CERNATESCU

In acestũ modulũ d-sea își pune numele cu litere fôrte grandióse, dérũ nu 'l precede de obicĩnuitulũ *de*.

Prin acestă comică stratagemă d. Cernătescu speră că va puté să înfrunteze critica, respundẽdu'ĩ : n'amũ spusũ nicãiri că 'ĩ *de mine*.

Déca n'ãi spus'o, aĩ avutũ meritulũ, pe lôngă cele-l'alte, de a committe o *erróre grammaticală*, căci

fie cartea compusă, fie prelucrată, fie tradusă, totu trebuia ună *de*!

Sarcina acumă ce mai avemă este d'a proba că opera în cestiune e **litterarū** **TRADUSA** după: **Abrégé d'histoire générale**, avec de cartes géographiques, redigé conformément aux derniers programmes officiels **par V. Duruy**. Ceia-ce a adăogitū d. Cernătescu, este numai *Istoria Românilorū*, și apoi și aceia împrumutată mai tōtă dela *Manualulū de Istoriă* allū d-lui Laurianū.

Să deschidemū din întemplare **Compendiulū d-lui Cernătescu** la pag. 29 (ediția II-a) și l'*Abrégé d'Histoire* allū lui Duruy la pag. 68, și vomū găssi:

EGIPTULU

ÉGYPTE

«Egiptulū este uă valle de 880 kilometre în lungime, res-trănsă la mēdă-đi între doue catene de munți de granitū care lasă une-orī numai câte va centenie de metre între pōlele lorū și marginele riului, dar cari se despärtū puținū câte puținū și în fine desparū înaintāndū spre mēdă-nopte. In partea acēsta, Egiptulū este mārğinitū de Mediterana; la mēdă-đi, limitile sēlle nu erau bine cunoscute. Neapăratū, că numai după lungi resbelle între regii Egiptului și ai Etiopiei, confiniī seī fură otărăți la cataractele Sienei. Intr'acestū locū stāncile împedecā navigațiunea.

«La drēpta și la stānga a-cestēi lungi vāi se întindū so-

« — L'Égypte est une vallée de 880 kilomètres de longueur resserrée au sud entre deux chaînes de montagnes granitiques qui ne laissent parfois quelques centaines de mètres entre leur pied et le bord du fleuve, mais qui s'écartent et finissent par disparaître en avançant vers le nord. De ce cōte, l'Égypte est bornée par la méditerranée; au sud, ses limites étaient peu certaines. Ce ne fut sans doute qu'après de longues guerres entre les rois d'Égypte et d'Éthiopie, que la frontière fut décidément fixée aux cataractes de Syène. A cet endroit, des rochers embarrassent le dit du fleuve et marquent comme une limite à la navigation. A droite et à

litudinii sterpe, accoperite cu nisipuri mobili pe cari vânturile le agită ca marea. Pe acestu oceanu allu deşertului, sunt şi naufragie. Ridicate de vânturi şi împinse în contra obstacolelor ce întempină, nisipurile au înghiţitu adese ori caravane întregi. Elle sunt unu flagelū perpetuu pentru Egiptū, şi ameninţă essistinţa sea.

« Erodotu dice că Egiptulū este unu donū allū Nilului. Se pare, într'adeverū, că marea a petrunsu altă dată departe intr'acestă lungă valle; însă Nilulū. adducēndū în cursulū seū unū nămolū grosū, crescu loculū pre care lū depunea, aşa în câtū alluviunile sēlle umplurā puţinū câte puţinū sinulū ce forma Mediterana în locul deltei de astă-đi. Numele acesta se dă părţii de giosū a Egiptului care închisā la mēđā nopte de mare, şi invelitā la rēsăritū şi la appusū de doue braţe alle riului, presintă forma litterei grece numitā Delta, saū, mai bine, a unui triunghiū, a cărei basă arū fi Mediterana, şi înălţimea puntulū unde Nilulū se bifurcă.

« In toţi annii, mai la acei-ēşi đi, dela 20 Iuniū pēnē la 1-iū Iuliū, Nilulū cresce puţinū câte puţinū în decursū de unū centū de đille, trece peste termii seī în Egiptulū de mijlocū şi în Delta, şi se revarsā peste totā ţerra, pēnā la finele lui Septembrie, adăpānd pāmēntulū cu o cantitate de apă, care, unitā cu roua abundante a nopţilor, agiunge a alimenta plantele pentru res-

gauche de cette longue vallée s'étendent d'arides solitudes, couvertes de sables mobiles que la tempête agite comme une mer. Sur cet océan du désert, il y a aussi des naufrages. Soulevés par les vents et amoncelés par eux contre les obstacles qu'ils rencontrent, les sables ont souvent englouti des caravanes entières. Ils menacent perpétuellement l'existence de l'gypte.

« L'Égypte, dit Hérodote, est un don du Nil. Il semble, en effet, que la mer ait pénétré autrefois assez avant dans cette longue vallée, mais le Nil, apportant dans son cours un épais limon, exhaussa le sol sur lequel il le déposait, de sorte que ses alluvions comblèrent peu à peu le golfe que la Méditerranée formait à la place du Delta actuel. On nomme ainsi la partie inférieure de l'Égypte qui, fermée au nord par la mer, et enveloppée à l'est et à l'ouest par deux bras du fleuve, présente la forme de la lettre grecque, appelée Delta, ou, si l'on aime mieux, celle d'un triangle, dont la Méditerranée serait la base, et le point où le Nil se bifurque le sommet.

« **Inondations périodiques du Nil.** — Chaque année, presque à jour fixe, du 20 juin au 1-er juillet, ce fleuve grossit peu à peu durant cent jours, franchit ses rives dans la moyenne Égypte et dans le Delta, et se répand sur tout le pays, jusqu'à la fin de septembre, imbibant les terres d'une quantité d'eau, qui, avec les

tală annului. Incepe, apoi, pe la primele zile ale lui Octobrie, a scăde, a se retrage și reintră în fine la solstițiul de iernă în albia sea, lăssându pe locurile inundate un nămol gras și ușor, ce servește de îngrășat. Ellă continuă a descrește pene la finalul lui Maiu. Crescerea apei se cere a fi dela șapte pene la șapte și giuătate metre ca inundațiunea se pōtă accoperi totu locul de muncă și ca recolta se fiă abundante. Dēcă crește mai puțin, numai o parte de locuri este udată și pōte se fiă semănată. Crescerea peste optu metre devine pernicioasă, pentru că apele rămân pre multu pe locuri; trecendū peste optu metre și giuătate fōmetea este secură pentru că nu se pōte semena într'unu locu băltoș, și este încă tēmă de pestilență. In Egiptul de susu, riul fiindū strinsū între ripe mari, inundarea este artificială. S'a calculatū că înălțarea pământului Egiptului, din depunerile Nilului, era de 0,126 mm. pre seclu.

« Acestu fenomen, care parea o dată miraculos și neexplicabile, este forte simplu și particularu nu numai Nilului. Tote riurile cari și-au sorgințele în zona toridă sunt supuse la atari creșteri regulare din cauza ploilor periodice ce cadū în acea regiune. Munții Abissiniē, de unde desinde Nilulū, fiindū situați spre mēdă-đi de tropicū recepū în totți anii, în epoca museniui de la sud-vest, a-

rosées abondantes des nuits, suffit pour nourrir les plantes le reste de l'année. A partir du commencement d'octobre, il baisse, se retire et rentre enfin au solstice d'hiver dans son lit, laissant sur les terres qu'il a recouvertes un limon gras et léger, qui sert d'engrais. Il continue à décroître jusqu'à la fin de mai. Il faut que la crue soit de sept mètres et demi pour que l'inondation recouvre tout le sol labourable et que la récolte soit abondante. S'il monte moins haut, une partie seulement des terres est arrosée et peut êtreensemencée. Au-dessus de huit mètres, la crue devient nuisible, parce que les eaux séjournent trop longtemps sur les terres; passé huit mètres et demi la famine est certaine, car on ne peut faire les semailles dans un sol marécageux, et il y a danger de peste. Dans la haute Egypte, le fleuve étant encaissé entre des rives élevées, l'inondation est artificielle. On a calculé que l'exhaussement du sol de l'Égypte, dû aux dépôts du Nil, était de 0,129 mm. par siècle.

« Ce phénomène, qui semblait jadis merveilleux et inexplicable, est fort simple et non particulier au Nil. Tous les fleuves dont les sources sont dans la zone torride ont aussi des crues régulières dues aux pluies périodiques qui tombent dans cette région. Les montagnes de l'Abyssinie d'où le Nil descend étant situées au sud du tropique, elles reçoivent

dică în timpul ploilor, o mulțime de apă ce se scurge în Nil, și pe care o duce acestu riu, una cu nămolul ce atrage cu sine din locurile înalte, în vallea de giosu. Fără densul Egiptul ar fi fostu acoperit de arină, și deșertul, în tota sterpitiunea sea, s'ar fi întinsu pênă la marea Roșiă. Ce ar fi fostu decă era se fiă așa? Se pressupunem o grindă de pământu împiedecându cursul Nilului către Mediterana, și aruncându-lu în marea Roșiă; Egiptul, atare cumu 'lu cunoscem, adică una din vetrele civilizațiunii lumii și legătura Europei, Africei și Asiei, ar fi fostu desușinat. Grecia n'ar fi putut imprumata nimic dela ellu; Alexandru n'ar fi venit aci; Africa remânea o lume retrassă, pentru totu-d'a-una singuratecă; și o barieră ne-înfrântă s'ar fi ridicat între Europa și India, pentru cari vallea Nilului a fostu callea cea mare.

« Nilul, ne recepându nici unu riulet și indestullându numeroze canaluri de derivare, se face mai micu cu câtu se apropiă de mare. La intrarea sea în Egipt, trece peste stânci cari, unde sunt apele mici, și-arrată crêta lor peste supra-fața fluerului, și produc cataractele Sienei, atât de celebri în anticitate. Aceste stânci însă nu sunt periculose; elle îngreună navigațiune producându cureții râpeși, însă nu o rețin. De aci pênă la Memfe, Nilul curge într'o singură albiă. În puntul unde începe Delta ellu se desparte

vent chaque année, à l'époque de la mousson du sud-ouest, c'est-à-dire dans la saison des pluies, d'énormes masses d'eau qui s'écoulent vers le Nil, et que ce fleuve porte, avec le limon qu'elles entraînent des hautes terres dans sa vallée inférieure. Sans lui l'Egypte eût été recouverte par les sables, et le désert, dans toute son aridité, se fût étendu jusqu'à la mer Rouge. Que serait-il arrivé s'il en avait été ainsi? Supposez un pli de terrain arrêtant le cours du Nil vers la Méditerranée, et le rejetant dans la mer Rouge; l'Egypte, telle que nous la connaissons, c'est-à-dire un des foyers de la civilisation du monde et le lien de l'Europe, de l'Afrique et de l'Asie, était supprimée. La Grèce ne pouvait rien tirer d'elle; Alexandre n'y venait point, l'Afrique restait un monde à part, à jamais solitaire: et une infranchissable barrière s'élevait entre l'Europe et l'Inde, dont la vallée du Nil a été comme le grand chemin.

« **Les bouches du Nil.** — Comme, en Egypte, le Nil ne reçoit aucun affluent et qu'il alimente de nombreux canaux de dérivation, il diminue à mesure qu'il approche de la mer. A son entrée en Egypte, il passe au travers de rochers qui, dans les basses eaux, montrent leur crête au-dessus de la surface du fleuve et produisent les cataractes de Syène, si célèbres dans l'antiquité. Ces rochers à fleurs d'eau ne sont pourtant pas bien ter-

și merge de se aruncă în mare prin șapte imbucături. Singurele brațe care varsă astăzi apele lor în mare sunt Rosetta și Damietta; celelalte sunt numai nise canale. Riul respândindu-și în totă libertatea apele pe țărmurile sêlle, Delta cresce foarte puțin dela 3 pêne la 4 metre pe an, pe cându Podul care are digie respinge, prin năsipul ce adduce cu 25 de metre în toți anii marea»,

ribles; ils gênent la navigation en produisant des rapides mais ne l'interceptent pas. De là jusqu'à Memphis, le Nil coule dans un seul lit. A la pointe du Delta, il se sépare et va se jeter dans la mer par sept embouchures qu'on nommait: Canopique, Bolbitine, Sébennytique, Phatmétique, Mandésienne, Tanitique et Pélusienne. Les seules branches qui versent aujourd'hui leurs eaux à la mer sont celles de Rosette et de Damiette; les autres ne sont plus que des canaux. Comme le fleuve répand librement ses eaux sur ses rives, son Delta avance peu, de 3 à 4 mètres seulement par année moyenne, tandis que le Pô qui est endigué fait chaque année reculer la mer, par les sables et le gravier qu'il apporte, de 25 mètres.»

Să mai deschidemă la pagina 38 din *Compendiū* și pagina 109 din *Abregé*:

«Din munții Armeniei descind două riuri ale căroră fântâne sunt vecine, și cari, împreunându-și apele, mergă de se vârsă în sinul Persic: acestea sunt Tigrlul și Eufuratele. Aceste două riuri imbrățisă între cursurile lor o țără vastă, muntosă la miedă nopte, șessă și arinosă în centru și miedă di Mesopotamia. Acolo se înăltară două mari cetăți, Babilonul și Ninive, una pe Eufurate și cea-altă pe Tigru, capitali cându una cându alta alle imperiului as-

«De: montagnes de l'Arménie descendent deux fleuves dont les sources sont voisines et qui vont, après avoir réuni leurs eaux, se jeter dans le golfe Persique: ce sont le Tigre et l'Euphrate. Ces deux fleuves embrassent entre leurs cours un vaste pays, montagneux au centre et au sud, c'est la Mésopotamie, ou, comme les Juifs la nommaient, la Sirie des Rivières. Là s'élevèrent deux grandes villes, Babilone sur l'Euphrate et Ninive sur le Tigre. Le territoire qui

siriană. Nimic nu este mai însemnător în antichitate ca Babilonul, al cărui muri forma un circuit de douăzeci și patru pene la douăzeci și cinci de leghe, și se înălța de la trei pene la patru sute de picioare din fața pământului. Chaldeenii i dau o antichitate de patru sute de ani. Dară Geneza așază fundarea sa în epoca istorică în care pune și originea poporului ebraic. Nemrod, fortele vânătorii, dice ea, fundă Babilonul. Următorii lui domniră pene când Arabii făcură aici o incursiune ca și Iesoșii în Egipt. După câte-va generațiuni ei avură totu aceia sortă ca și a Iesoșilor în Egipt; un rege al Ninivei Bellu, rămasă independentă ca și regiunea Tebaidei, se aruncă asupra Arabilor, recaprinse Babilonul și fundă, ca se vorbimă curată unind Babilonul cu Ninivea, celălalt imperiu assiriană etc.»

entourait l'une s'appelait la Babylonie, celui qui enveloppait l'autre était le pays d'Assur ou Assyrie. Toutes deux donnèrent naissance à deux royaumes, et furent tour à tour les capitales de deux puissants empires.

«**Fondation du premier empire assyrien.** — Rien n'est célèbre dans l'antiquité comme Babylone, qu'enveloppait une double enceinte dont la plus grande avait un circuit de 92 kilomètres. Les prêtres chaldéens lui donnaient une antiquité de 432,000 ans. Mais la Genèse fait rentrer sa fondation dans l'époque historique où elle place elle-même l'origine du peuple hébreu. C'est Nemrod le fort chasseur, dit-elle, qui fonda Babylone. Ses descendants, y régnèrent jusqu'à ce que les Arabes fissent une invasion semblable à celle des Hycsos en Égypte. Au bout de quelques générations, ces conquérants éprouvèrent le même sort que les Hycsos; un roi de Ninive, resté indépendant comme les rois de la Thébaïde Bélus attaqua les Arabes, reconquit Babylone, et fonda, à proprement parler, par la réunion de Babylone et de Ninive, le premier empire assyrien, aussi nommé d'un ancien chef, Assur, qui fut, selon la Bible, fils de Sem »

Acestea să fie ore destulle?

Cumă mai rămăne? Dreptulă de autoră ală d-lui Cernătescu să fie acella care i-a procurat

cadoŭ de 11 Februariŭ catedra dela Universitate?

* * *

Fie cumŭ va fi, éccě'lŭ în fine pe d. Petre Cernătescu înstallatŭ la Facultatea de Littere pe catedra de Istoriă Universală. Despre minunatele-îlecțiuni nu e loculŭ aci a vorbi. Autorŭ allŭ unui tractatŭ de Istoria Generale, professorŭ la Universitate, acestea nu sunt destulle alimente cari să hrănescă unŭ sufletŭ avidŭ de gloriă și nemurire! Mai trebuie încă o perlă să se adaoge la furtiva corónă. Cine să i-o dea? D. Duruy n'a scrisŭ *Istoria Contimporană*, și D. Cernătescu voesce a scrie o asemenea operă; găsesce dérō pe drumŭ pe bietulŭ d. Ducoudray, illŭ întrebă de sănătate și-î înhață apoi opera: *Histoire contemporaine depuis 1789 jusqu'à nos jours*. Să o traducă tótă, era pré mare, 3 volumenî; să o resume, era o muncă pré obositóre. . . De ce n'arŭ lăssa la o parte volumulŭ I, dela 1789—1815? De ce n'arŭ traduce din celle-l'alte 2 volumenî de ici o pagină, și apoi n'arŭ sări 30 de pagine, și éru să traducă o pagină? De ce n'arŭ interverti câte o-dată ordinea materiilor? Și cu modulŭ acesta éccě'lŭ appărëndŭ în publicŭ cu: *Istoria Contimporană de la annulŭ 1815 péné în dillele nôstre de P. I. Cernătescu*, Bucuresci, tipografia Laboratorilorŭ Românî, 1871.

Aice, precumă vedeți, nu mă lipsesce nici chiar sacramentalul **de**.

Regula grammaticală e păzită!

Pentru varietatea lecturii, ni adducem aminte de o epigramă a lui Goethe intitulată *Mărturisirea* :

«A. Miserabilă nebună, mărturisesce fără a te codi că ai fost surprinsă în cutare greșelă?

«B. Fôrte bine, d'éră am reparat'o.

«A. Cumă asta?

«B. Eh! precumă face orî-cine.

«A. D'éră cumă?

«B. Amă comisă o greșelă nouă. Omenii s'aū inverșunatū atātū de multū pentru acéstă din urmă, încātū aū uitatū pe cea d'ânteiū.»

Totū astū-feliū și noi să uitamū prima greșelă a d-lui Cernătescu, pentru a ne ocupa cu cea a doua.

De astă-dată autorulū nostru este măi circumspectū, pentru că scrie în 1871, nu în 1865. Face deci o prefață în care dîce :

«In espunerea și apprețierea acestorū evenimente, câtū și în judecarea ómenilorū carī aū luatū parte la elle, precumă și a motivelorū ce «i-aū condusū, amă avutū **recursū** la operile și «opiniunile cellorū măi logicī scriitorī» (!?)

Logicī scriitorī! O fi! trebuie să fie! D'éră de ce nu-ī numesce pe acestī logicī scriitorī? Ce scru-

pulă l'a oprită de a 'i lăssa tăcerii? Care interesă l'a determinat a nu li pomeni numele, decât nu și titlul cărților? Aceste întrebări ne-au preocupat îndată ce am citit acea prefață, și percurgându câte-va pagine din carte am găssit și respunsurile la elle.

Aceste respunsuri sunt :

I. D. Cernătescu a consultat numai pe unul din așa numiții *logici scriitori*, și anume pe *Ducoudray*, pe care nu l'a consultat, ci l'a tradusă sărindu-lă, și vorbele : «am recurs la operele și opiniunile celor mai logici scriitori» nu sunt decât floricele de un stil foarte problematic.

Principalii autori francesi de *Istoria Contemporană*, pe cari i-ară fi putut consulta d. Cernătescu, sunt : *Ducoudray*, opera citată, *Dauban*, *Histoire moderne et contemporaine*, Paris, 1867, un volum în-18, și *Chantrel*, *Histoire Contemporaine*.

Ei bine, pe acesti din urmă d. Cernătescu pare nici a' fi cunoscută, ne împrumutându nemica dela ei. Remâne totă bietulă *Ducoudray* singurul păgubaș!

II. Causa pentru care n'a vorbită nemică de d. *Ducoudray* este éroși lesne de 'ntellesă, căci ară fi pusă pe oră-cine pe calle d'a descoperi delictulă de *traducțiune*. De aci misteriu asupra tuturor *logicilor scriitori*!

Să dovedimă acumă celle ce amă înaintată.

La pag. 40 din *Istoria Contemporană* a d-lui Cernătescu și la pag. 52 din *Histoire Contemporaine* a lui Ducoudray aflăm :

« *Lupta pentru independința Greciei.*

« ... Dără la 1821 acestu vechiū imperiu fu tare scuturatū de reinvierea poporului grecū. Acestā mișcare nuse făcu pentru drepturi constituționali, ci pentru independință. Grecia, vechiulu lēgānu allū civilizațiunei europene, ajunsese in timpurile moderne intr'o condițiune forte miserā sub dominația barbarā a Turcilorū. Viața și intelligința păreau că au fugitu de la Greci pentru totū d'a-una; descendenți vechilorū Ellini erau aviliți și tratați ca vitte... »

Insurrection de le Grèce (1821)

« ... Mais en 1821 lē viel empire de l'immobilité se vit tout à coup ébranlé par une formidable insurrection ou plutôt par la renaissance d'un peuple qu'on croyait mort, le peuple grec. Icile mouvement prenait un autre caractère *Il ne s'agissait point de constitutions plus ou moins libérales, de franchises et de garanties, mais de l'indépendance d'un peuple. Antique berceau de la civilisation européenne, la Grèce dans les temps modernes étant sous la barbare oppression des Turcs, descendue à la condition la plus misérable. La vie et l'intelligence semblaient s'être retirées de son peuple; personne n'aurait reconnu dans les rayas avilis et courbés sous le bâton, les descendants de Thémistocle, de Périclès et de Démosthène...* »

Apoi măi giosū cu câte-va rēnduri :

« Populațiunea de precōstele mării, buñi marinari, se inavutisse din comerciulū Mediteranei, și putu prin međiele ce-și creā să lucreze pentru independența patriei. »

» Se fundară scōle naționali, apoi se formā Eteria cē se întinse in tōte părțile; membrii ei își impuneau obligațiunea

« Sur les côtes, pour exploiter la guerre par les flottes européennes il s'est formé une nombreuse population d'armateurs et de matelots. Rapidement enrichie, elle va préparer l'indépendance de la patrie. »

« Une société dite des *Philomuses* fondé des écoles nati-

de a împăca urele private, de a confunda într'unu singur sentimentu religiunea și patria, jurându de a se sacrifica pentru trinmfulu loră...»

onales ; puis se forme, se développe, s'étend partout une noble et sainte association, *l'éthérie*, dont les membres s'imposent comme devoir d'éteindre toutes les inimitiés privées, confondent dans un même amour et dans un même serment la religion et la patrie, jurent de se sacrifier pour le triomphe de la foi et de la liberté grecques.»

D. Cernătescu apoi, ca să differe întru câtă-va de Ducoudray, sare tocmai la pag. 123 din «Histoire Contemporaine», unde între altele traduce mai *ad-litteram* următoarele :

«Partea cea mare respinsă în cetatea ce era minată, Grecii, cu femeii, copiii și beștrăni se luptară cu curagiul disperării și se înmormențară sub mine. Nimeni nu ceru grația vieței. Strigătul de indignațiune ce resonă în totă Europa desceptă guvernele din neumana loră nepăsare...»

«Rejetés dans la place qu'ils avaient minée, les Grecs se défendirent avec le courage du désespoir. Femmes, vieillards, enfants prirent part au combat ou s'ensevelirent sous les ruines de leurs maisons. Personne ne demanda grâce. La chute de l'héroïque Missolonghi *retentit douloureusement en Europe etc...*»

Apoi mai la valle, pag. 47 din d. Cernătescu și pag. 125 din Ducoudray :

«Grecia era salvată acum însă Turcia se afla în pericol etc.»

« La Grèce était sauvée mais au péril de la Turquie etc.»

După acestu modă este scrissă totă *Istoria Contemporană* a d-lui Cernătescu.

La pag. 48 aflăm o curiositate : 6 pagine d'a-

rëndulū puse în guillemete (.), ceia-ce indică o citațiune; cu tôte astea autorulū nu voesce nici de cumū a ni arēta de unde a luatū acea citațiune, astū-feliu că cine-va stă la îndoială decât punerea guillemetelorū nu va fi cumū-va din o errōre de tiparū; orientându-ne înse după titlulū *Litteratura și Sciēte*, deschisserămū pe d. Ducoudray la pag. 73: *Eclat des Lettres et des Sciences*, și aflarāmū misteriolū: D. Cernătescu a urmatū și aci sistemulū seū d'a traduce pe sārīte, lăssându la o parte 3, 4, 10 pagine. Vorbindū despre Goethe și Schiller (pag. 48) traduce vre-o 10 rëndurī din pag. 74 din Ducoudray; apoi sārīndū pagina 75 întrégă, traduce nota din gīosulū acesteī pagine; sare érōși o gīumētate paginā, mai traducēndū și d'acollo vr'o 6 rëndurī; trece apoi peste 10 pagine și érōși mai traduce unū passagiū, și așa din sārīturā în sārīturā compune o petecārīā ce se botéză cu numele de *Litteraturā și Sciință* din fragmente tradusse din Ducoudray.

Éccē ce va să đică: «a avé recurs la logicī scriitorī.»

Ceia-ce ni pare o lucrare propriā a d-lui Cernătescu in *Istoria Contimporanā* este partea relativā la istoria Romānilor, și acēsta nu scimū încā pēnē la ce punctū, timpulū neînvoindu-ni a mai pune față 'n față celle scrise de d-sea cu manualulū d-lui Laurianū, seū pōte . . . memoria ni cam spune ce-va. . . cu cártea lui Elias Regnault.

Acestu modu straniu d'a avé recursu la *logici scriitoru* noi nu'lu putemu înțelege, și socotim că d. Ducoudray, decă aru esiste o convențiune internațională, aru fi in dreptu a intenta acțiune d-lui Cernătescu, care nu numai că traduce opera fără a dobendi autorisarea, d'aru încă nu-î face cellu puțină onórea de a'î cita numele! D'aru sărmanulú Duruy, a cărui operă este întrégă plagială!

Goethe dice in cugetările s'elle : « Lectura lui Shakspeare e periculóssă pentru talentele născende, căci îi ademenesce a 'lu reproduce, și ei își închipuescú că se producú ei înșiși ».

Décă d. Cernătescu ar fi unu *talentu născendu* și dd. Duruy și Ducoudray nescé geniú ca Shakspeare, amú puté sé scusămú pe profesorulú nostru dela Universitate.

Orí-cumú, nu trebuie a ascunde piósa dragoste anonimă ce d. Cernătescu pórtă operelorú cellorú doui autori de mai susú, pe cari îi traduce cu o tinerețe așa de attingetóre, încátú ni pare reú că o asemenea pasiune remâne clandestină și amú socotitú de trebuință a o demasca.

Reflessiuni mai departe nu facemú.

La Roma cei ce furaú copii minorí seú vindeaú unu sclavú dreptú uuú omú liberú se pe depsiăú de legile *plagiare*.

Bietulú Marțialú, care se plânge fórté adessea contra unuí óre-care Fidentinus ce avea impu-

dința d'a da ca alle s'elle versurile poetului, fusse silită, în lipsă de o măsură specială protectrice a proprietății litterare, să considere versurile s'elle ca copii emancipați, și amenință pe orî-ce usurpatoră că 'lă va da giudecătii în temeliul legii asupra *plagiatului*.

Domnule Cernătescu, fi profesoră de Universitate, căci așa a voită 11 februară, d'eră pentru onórea litteraturei române încetăză de a mai fi *Fidentinus*!

In lumea intellectuală, ca și 'n cea politică, sunt nesce condițiuni indispensabile orî-cuî voesce a giuca ună rolă óre-care, căci privilegiulă a dispărută din societățile moderne pentru a da locă numai *meritulă și sciinței*.

Acei ce nu voescă s'ó înțellégă, să nu se supere pe critică.

«Détoria și folosulă criticei este aici — dice d. T. L. Maiorescu—de a li aréta trépta pe care staă «pentru ca nu cumă-va încuragiarea loră se pro-ducă în giuna generațiă, ce'i încongióră, falsa «credință că ródele se potă dobândi fără muncă «și laurele fără merită».(1)

A fi cine-va istorică ca d. G. Panu cellă cu Moldóva d'a-stânga Moldovei, este numai comică; a fi cine-va istorică ca d. P. Cernătescu cellă cu

DU { ^{ru} coudra } Y, este și tristă totă-o-dată.

1 Genariă 1874.

(1) *Respunsurile Revistei Contimporane, Iași, 1873, p. 56.*

DU² (ru) Y² (coudra)

APPENDICE LA D. CERNATESCU.

Articolul nostru din numărul trecut allă *Columnnei lui Traianu* era degia tipăritu, cându întemplantarea ni descoperi încă o operă a d-lui Petre Cernătescu, intitulată «Manuale de Istoria Univer-sale, lucrată în limba francesă sub direcțiunea «d-lui Victor Duruy, tradusă și adausă de P. I. «Cernătescu, Bucuresci, Tipogr. Statului, 1861».

Răsfoind'o ne assicurarăm că ea nu differă întru nemică de *Compendiul de Istoria generale* disș allă d-lui Cernătescu, punându-ne din nou în pozițiune de a admira artificiele cu cari acestu professoru dela Facultatea de Littere a agiunsu deplinu proprietaru assupra operei d-lui Duruy.

Astă-feliu :

1. D. Cernătescu la 1861 traduce *Manualele de Istoria Universale* allă lui Duruy, neuitându a spune in frontispiciul cărții că ea este tradusă.

2. La 1868, după o trecere aprópe de 8 anni de dille, în care timpu dobândise catedra dela Universitate, d. Cernătescu voindă cu orice prețu a

fi autoră, retipăresce cartea lui Duruy, îi schimbă titlul, șterge numele adevăratului părinte al operei, precum și indicațiunea că este tradusă, lăsându numai numele seǖ neprecesă de *de*.

3. In fine la 1873, assicurată de deplina și ne-turburata stăpânire asupra lucrului răpitu, adagă și pe *de*.

In adevără , éccă titlurile celloră trei edițiună alle traducțiunii *Istoriei Universale* a lui Duruy.

La 1861:

MANUALE
DE ISTORIA UNIVERSALE

lucrată in limba francesă supt direcțiunea

D-LUI VICTOR DURUY

TRADUSU SI ADAUSU

DE P. I. CERNATESCU

BUCURESCI

Typografia Statului St. Sava și Nifon, 1861.

La 1868 :

COMPENDIU
DE ISTORIA GENERALE
CU GEOGRAFIA RESPECTIVA

Conforme ultimei programe oficiale pentru in-
viammentulu secundariu

P. I. CERNATESCU

La 1873 :

COMPENDIU
DE
ISTORIA GENERALE

DE
P. I. CERNATESCU

BUCURESCI 1873

O iscusință mai minunată nu se p^ote vedé! Maⁱ înainte traducătoru, apoi ce-va amfibi^u între traducătoru și autoru, în celle din urmă numai autoru, pentru una și aceiași carte, éccé tactica urmată de d. Cernătescu.

D-sea va fi cređut^u, p^ote, că timpul^u de opt^u anni dela traducerea Manualuluⁱ de Istoriă all^u lui Duruy este un^u titlu de prescripțiune giuridică, fără să scie doctulu^u nostru professoru dela Universitate că fundamentulu^u prescripțiunii în Drept^u este possessiunea cu bună credință, și deci lucrurile scamotate *à-la Fidentinus* nu se pot^u nici o dată prescrie.

15 Genariu 1874.

DU³ (^{ru} _{coudra}) Y³ + UBIICINI.

ALLU DOILEA APPENDICE LA D. PETRE CERNATESCU.

Așu fi fostu în cea mai mare desperare , decă articoliî mei din numeriî trecuți ai *Columnei lui Traianu* n'arū fi pututū smulge din lunga sea tăcere pe professorulū de Istoria Universală dela Facultatea de Littere din capitala Romăniei: d. Petre Cernătescu.

Intr'o scriere originală , nu tradusă ca celle de pêne acumū , pe o fôia volantă distribuită la 19 februaru 1874 cititorilorū *Romănu* , enigmatu- culū autorū de diverse *Istorie Generale* și *Istorie Contimporane* isbucnesce cu profusiune, spre mi- rarea și desmințirea gurelorū cellorū relle , carī assicuraū că d. Cernătescu n'arū fi în stare a res- punde din propria sea inițiativă , ci trebuî să aș- tepte mai ânteu pe dd. Duruy seu Ducoudray ca apoi să le traducă repunsurile.

Pe câtū înse de mare nă-a fostū satisfacțiunea de a vedē în sfērșitu pe d. Cernătescu că serie ce-

va originalū măcarū pe o fóiă volantă, pe atătū ne-amū întristatū vėđendū pe unū omū în tallia de professorū universitarū declarandū categoricū că *abia a auđitū de numele nostru*, ceia-ce probėză că d-sea n'a cititū vre-o dată nicī «Romānulū», nicī «Columna lui Traianū», nicī «Fóia Societăđii Romānismului», *deși a fostū abonatū la câte trelle*; și decă nu le-a cititū, decă n'a cititū articolii nostri de acollo, articolī fórte modestī, dérū *neluađi de la alđi*, causa este, negreșitū, pentru că din romānesce in romānesce nu putea *să traducă*.

Dérū ce đicū ! D. Cernătescu este meșterū a răpi proprietatea litterariă străină în feliū de feliū de modurī. Cândū n'o iea pē séma sea, atunci o iea pentru a o da altora ; în orī-ce casū, o iea. Astū-feliū și'n respunsulū din acea fóiă volantă d-sea pretinde că articolii din numerii trecuđi ai *Columnei* n'arū fi fostū scriși de mine, ci de unū altū cine-va. Pentru Dumneđeū, nu mi-ī răpi, nu mi-ī scamota d-le Cernătescule, căci mă veī face a mă crede și eū o ilustrađiune ca Duruy séu Ducou-dray, victimele d-tėlle de mai 'nainte !

Dérū lăssandū gluma la o parte, de și este vorba despre d. Cernătescu, să venimū la apėrarea d-sėlle.

Ea se reduce la trei puncte :

«Autorulū articolului omite — spune d-lui spre a «accredita assertiunile sėlle — de a đice nimicū

«despre atâtia edițiune din anulă 1861 a *Compendiului de Istoria Generale* în frontispiciulă căreia se spunea, curatū și espresū că este în mare parte tradussū și în parte prelucratū».

În parentesă : «omite a dice nimicū» este stilū de professorū de la Facultatea de Littere ! Dērū să intrāmū în fondū.

Cititorii articolilorū mei, unulū sub titlulū : *D. Petre Cernătescu și Istoria Universale*, appărutū în *Columna* la 15 ianuariū 1874, cellū d'allū doilea : $DU^2(\overset{ru}{\text{coudra}})Y^2$, *appendice la D. Cernătescu*, appărutū la 30 alle acelleiași lune, pctū repeta problematichilū professorū ceia-ce am spusū noi acolo , și anume :

«D. Cernătescu la 1861 traduce *Manualele de Istoria Universale* allū lui Duruy neuitândū a spune în frontispiciulă cărții că ea este tradusă.

«La 1868, după o trecere aprópe de 8 anni de «dille, în care timpū dobândisse catedra de la «Universitate, d. Cernătescu voidū cu orice prețū a fi a ut or ū, retipăresce cartea lui Duruy, «ū schimbă titlulū, sterge numele adevăratulū «părinte allū operei precumū și indicațiunea că «este tradusă, lăsândū numai numele seū neprecesū de *de*.

«În fine la 1873, assicuratū de deplină și neturburată stăpănire assupra lucrulū răpitū, adaogă «și pe *de*.»

Scriëndă acestea, noi reproducem și frontispiciile celloră trei edițiuni.

Ore d. Cernătescu, în timpă de 20 zile dela aparițiunea ultimului nostru articolă pênă la aparițiunea faimosului d-selle Țrespunsă, n'a avută vreme să citescă rëndurile de mai susă ?

Allă douilea punctă din apërarea d-lui Cernătescu este că : «prin greșela (!) séu «omissiunea (!) «editorului séu a tipografului (!!)

de a pune frontispiciulă **întregă** pe edițiunea a două» s'a uitată a se dice că opera în cestiuene este *tradussă*.

Da, na rideți, tipografulă séu editorulă, imprimeria Asociațiilor din Passagiă séu d. Socecă, éccă autorii delictului de *traducțiune* ; d-loră aă făcută pe d. Cernătescu să nu observe porunca a 6-a din Decalogă fașă cu d. Duruy ; d-loră, séu unulă din amânduoi, aă avută acellă nepermisă curagiă d'a despuia de proprietate pe fostulă ministru allă Franciei și a îmbrăcca cu dënса pe improvisatulă professoră dela Facultatea de Littere din Bucuresci !

O, posnași editori și tipografi ! voi cari, pentru o plăcere curiósă, într'ună modă clandestină, prin ommissiune, înzestrați pe unulă despoindă pe altulă, nu cugetarăți óre că va veni o zi cândă veți fi trași la barra gjustiției de chiară donatarulă d-vóstră ?

Déră sunt giudecători în Berlin, vorba morali-

stului dela Sans-Souci, și giudecătorii, essaminându pïessele processului, vë disculpă, pentru că:

1. Errórea de a nu pune séu ommissiunea de a pune frontispiciulă *întregū* din edițiunea 1-iă pe edițiunea a doua, nu pôte proveni din partea editorelui séu tipografului, cumū îi accusă pe nedreptū d. Cernătescu, de óră-ce frontispiciulă edițiunii II nu păstréză absolutamente nemicū din frontispiciulă primei edițiunii, fiindū schimbatū cu totulū, de susū pënë gïosū, astū-feliū că vorbele professorului nostru: «erórea séu ommissiunea d'a «pune frontispiciulă *întregū* pe ediția a doua» nu aū nicí unū întellesū.

In adevērū, éccē frontispiciulă primei edițiunii din 1861 :

MANUALE

DE ISTORIA UNIVERSALE

lucratū în limba francesă supt direcțiunea

D-LUI VICTOR DURUY

TRADUSSU SI ADAUSSU DE P. I. CERNATESCU

Bucurescī, Tipografia Statulū St. Sava și Nifon 1861.

Eaccē și cellū din a 2-a edițiune din 1868 :

COMPENDIU

DE ISTORIA GENERALE

CU GEOGRAFIA RESPECTIVA

Conforme ultimei programe oficiale

pentru invēțământulū secundariū P. I. Cernatescu.

Tipografulū séu editorulū puteaū óre din cá-

pulă loră să schimbe titlulă cărții, se adaoqe cuvintele: «cu geografia respectivă etc.» să adducă alte modificări în testă și în ortografia, să facă adaosse etc.?...

II. Apoi chiară așa de-ară fi, d. Cernătescu nu putea ôre să arete în vr'ună diară că opera din greșelă se dice că e a d-lui? de ôră-ce edițiunea I-ia despăruse cu desevărșire, și lumea uitasse în timpă de 8 anni de cuvântulă *traducțiune*.

Deră chiară decă n'a avută ocasiune să rectifice acéstă erróre, ôre nu putea cellă puțină cu prilegiulă edițiunii a **treia** din 1873 a operei în cestiune să îndrepteze ommissiunea din edițiunea II-a, eră să nu pună următorulă frontispiciă :

COMPENDIU

DE ISTORIA GENERALE

de P. I. Cernătescu, București 1873,

in care și-a făcută locă pênă și impudiculă *de!*

Ce feliă? In 5 anni de dille dela 1868 pênă la 1873, d. Cernătescu n'a putulă să observe *errórea* seă *ommissiunea* tipografului seă editorului, și să o repara?!!

Allă treilea punctă din aperarea d-lui Cernătescu este că: «ni se négă și răpesce totă dreptulă «de lucrare și de cugetare propriă în manualulă «de istoria contimporană, pentru că s'a descoperită în ellă *assemănare de idei* (!) și *passage* luate

«dela autoriū logicī la alle cărorū scrieri și opini-
«unī am avutū recursū...»

Despre «assemēnarea de idei» să ni fie permisū a surride numai ; despre «passage luate dela lo-
gicī scriitori», noi întrebămū numai decă a traduce
pe sărite opera unui autorū , fără chīarū a-ī cita
numele, va să dică : «a avē recursū la scrierile și
opiniunile sēlle » ?

Chīarū celle relative la Romāni din *Istoria Con-
timporană* nu sunt în mare parte decâtū o tra-
ducțiune a scrierii d-lui *Ubicini* din «*L'Univers pit-
toresque*», o traducțiune éroși pe sărite, împes-
trițată cu passage luate dela alți «logicī scriitori»,
pe cari cellū puținū nu'ī resumă cumū se cade și
nicăiri nu'ī citéză.

Să dămū câte-va esemple :

La pagina 110 din *Istoria Contimporană* a d-lui
Cernătescu , și la pag. 134 din *l'Univers* :

«Assemenea, spiritulū ce ca-
cterisa *Regulamentele orga-
nice . . . da cu totul pe față
scopurile ulteriōre ale Rusiei.*
*Bazele acestorū codici admi-
nistrative se puseră încă de a-
tunci, deși lucrarea fu termi-
nată și elle promulgate după
patru ani, la 1831.»*

«Cette politique, à l'aide de
laquelle la Russie parvint,
pendant près d'un siècle, à
donner le change sur ses vé-
ritables desseins, reçut une
nouvelle consécration par l'é-
tablissement des *Règlements
organiques, ou codes adminis-
tratifs de Principautés*, dont
les bases commencèrent à être
jetées des cette époque, bien
qu'ils ne furent achevés et
promulgués que cinq ans plus
tard, en 1831.»

La Pag. 112 din d. Cernătescu , și 136 din *l'Univers* :

«Dérû in mare parte se vindeau provisiunile de comandanti, mai alesu de cei inferiori, in profitul loru personalu, era soldatii se cantonau in sarcina bieților țerrani.

«Scumpetea lucrurilor absolutu necesare era forte mare.

«Miseria ajunse a fi infricoșată, la culme, mai alesu cându generalul Zaltuchin luă, in guvernă, locul comitelui Pahlen. In multe districte, și mai alesu in Mehedinți, țerranii fură reduși de a se nutri cu scôrță de arbore măcinată.

«Omeni morți se vedeau pretutindenea prin câmpie. Acești nefericiți perisseră, unii de fôme, alții de fatică lucrărilor aduși cu biciul de cazaci.

«Pre lângă toate acestea mai veni și pestilența ce rări forte populațiunea; apoi in 1829 cădu arna cea aspră ce impuncină multu vitele din lipsa nutretului și de epizootia. Atunci se luară omenii pentru transporturile armatei in locul vitelor. La plângerile forte plecate, ce cutesau a face unii in contra acestui disprețu de umanitate generalu Zaltuchin se infuria și respundea că: «pucinu îi pasă să scie cine facu serviciile, omenii se u vitele, numai să se facă.» Mitropoli-

Qu'on se figure les officiers russes recevant du gouvernement valaque les rations pour leurs soldats, puis les revendant à leur profit et cantonnant leurs soldats chez les paysans.

«Le prix de tous les articles de première nécessité monta bientôt jusqu'au décuple. La misère devint pire encore après que le comte Pahlen eut été remplacé par le général Zaltouchin. Dans plusieurs districts, notamment dans celui de Mehedinti, les habitants furent réduits à se nourrir d'écorce d'arbre broyée.

«On voyait les routes couvertes de cadavres. De malheureux paysans succombaient les uns à l'excès de la faim, les autres sous le poids des fardeaux. Ces cadavres, laissés sans sépulture sur le sol, et les convois de blessés qui se succédaient sans interruption engendrèrent, dès le milieu de l'année, une peste qui acheva de décimer la population. Puis vint le terrible hiver de 1829, pendant lequel le manque de fourrages, joint à une épizootie, enleva plus de la moitié du bétail; alors on se servit des paysans comme de bêtes de somme, pour le service de l'armée. Les autorités locales voulurent hasarder quelques remontrances; le général plenipotentiaire défendit à ses agents de le fatiguer désormais de ces détails,

«tulă Gregoriū avu curagiulă de a se plânge și fu esilatū în Bassarabia».

«attendu qu'il était inutile de savoir qui des hommes ou des bêtes faisait le service, pourvu que les ordres fussent exécutés.» Le métropolitain de Valachie, Grégoire, qui avait osé faire entendre quelques plaintes, fut exilé en Bessarabie.»

După acésta urmeză unū resumatū totū din Ubicini, apoi éráși câte-va passage tradusse *ad-litteram*, pe carī din causa lungimii lorū nu le putemū pune aci, doritoriī d'a le cunnósce ne avēndū decātū a deschide opera d-lui Ubicini dela p. 136—141 și să le compare cu pag. 113—121 din d. Cernătescu.

Restulū respunsulū d-lui Cernătescu este unū san-chiulotismū de espressiune și cugetare, unde cuvēntulū *perfidia* în șepte rōndurī se repetă de 5 ori, unde accusativele și imperativele facū o alianță terribilă, deși negrammaticală, unde în fine se calomniază unū bărbatū pe care trebue să'lū stimeze toți Româniī, căci face onóre țerreī, pe d. Hasdeū, micșorāndū-lū—culmea ridicolului—pēnē a'lū socoti rivalū allū d-selle pentru catedra de professorū!

Hasdeū rivalulū d-lui Cernătescu! rivalulū aceliuīa despre care s'arū poté dice cuvintele unei femeī de spiritū din Germania despre unū altū profesorū, Fredericū de Raumer: «Pentru dēn-

sulă *a scrie este a traduce*», mai adăugându-se :
«și încă a traduce reu»!

Prin urmare, ca să conchidă, cumă rămâne d. Cernătescu și după răspunsul său din acea fôia volantă ?

11 februarie îl inaugurează profesoră la Universitate;

Editorii său tipografii îl făcă autoră allă *Compendiulă de Istoria Generale*;

D-nii Ducoudray și Ubicini îi cedă pe furișă *Istoria Contimporană*!

Ce mai valorează d. Cernătescu?

Valorează multă, foarte multă, căci decă Ercule său Romulă, după teoria lui Vico, deși n'au essistată nici o dată prin propria loră individualitate, totuși represintă faptele mai multoră individualități confundate într'una singură, nu mai puțină și d. Cernătescu represintă cellă puțină pe trei, pe Duruy, pe Ducoudray și pe Ubicini.

Cu alte cuvinte, d. Cernătescu nu essistă, dără va rămăne nemuritoră.

22 Februarie 1874.

FINE

